

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV POLITOLOGIE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Iva Košatková

**Úspěchy a neúspěchy krajní pravice
ve Skandinávii**

**Far Right in Scandinavia:
Achievements and Failures**

Praha 2010

vedoucí práce: PhDr. Jan Bureš, PhD.

konzultant: PhDr. Radek Buben

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pouze s využitím literatury a zdrojů uvedených na konci práce.

V Praze dne 30. července 2010

Iva Košatková

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Janu Burešovi, PhD. a PhDr. Radku Bubnovi za kvalitní vedení diplomky a za konstruktivní připomínky a podnětné komentáře v průběhu jejího psaní.

Děkuji také svým rodičům, kteří mě po celou dlouhou dobu mého studia podporovali jak materiálně, tak morálně.

Velký dík patří i Monče za pravopisnou korekturu, Tomimu za spoustu věcných i méně věcných poznámek k obsahu, Míše, Marovi, Michimu a Matesovi za praktickou pomoc a všem dohromady za vytrvalé povzbuzování a psychickou podporu.

Obsah

1. Úvod	1
2. Beymeho typologie ideologických rodin - ideologická rodina krajní pravice.....	9
2.1 Ideologická rodina krajní pravice	11
2.2 Definice ideologické rodiny krajní pravice	12
2.2.1 Muddeho definice krajně pravicových stran	14
2.2.2 Ignaziho definice krajně pravicových stran	20
3. Lipsetova a Rokkanova teorie <i>cleavages</i>.....	26
3.1 Inglehartova teorie proměny hodnotového klimatu a profilace nové konfliktní linie materialismus-postmaterialismus	31
3.1.1 Změna na úrovni stranického systému a stranické soutěže.....	34
3.1.2 Změna na úrovni volebního chování	37
3.2 Flanaganova polemika s Inglehartem a libertariánsko-autoritářská dimenze nové politiky	39
3.3 Možné příčiny vzestupu krajní pravice	41
4. Dvě vlny skandinávské krajní pravice	46
4.1 První vlna: poválečný odkaz nacismu a fašismu	46
4.2 Druhá vlna: strany daňového protestu.....	47
4.3 Třetí vlna: Stop imigrantům!	49
5. Skandinávské krajně pravicové strany	53
5.1 Dánsko: Strana pokroku a Dánská lidová strana	53
5.2 Norsko: Strana Anderse Langeho a Strana pokroku.....	66
5.3 Švédsko: Nová demokracie	80
6. Příčiny vzestupu skandinávské krajní pravice a zvláštní případ Švédska	87
6.1 Přistěhovalectví.....	88
6.2 Nezaměstnanost	90
6.3 Nedůvěra v politiku.....	94
6.4 Volební systém	97
6.5 Historicko-politický vývoj.....	98
6.6 Postoj k EU	100
6.7 Faktor vůdcovství a vnitřní organizace strany.....	102
7. Závěr	106

8. Epilog: Budoucnost krajní pravice ve Skandinávii	110
Shrnutí	viii
Summary	ix
Seznam literatury	x

Seznam zkratek

Dánsko:

- CD** Středoví demokraté (Centrumdemokraterne)
- Cd/K** Konzervativní lidová strana (Det Konservative Folkeparti)
- DFP** Dánská lidová strana (Dansk Folkeparti)
- F2000** Svoboda 2000 (Frihed 2000)
- FK** Strana společného směru (Fælles Kurs)
- FrPd** Strana pokroku (Fremskridtspartiet)
- KF** Křesťanská lidová strana (Kristeligt Folkeparti), od roku 2003 **KD** - Křesťanští demokraté (Kristendemokraterne)
- S/ A** Sociální demokraté (Socialdemokraterne)
- SPF** Strana jednoty (Sambandspartiet, faersky Sambandsflokkurin)
- TP** Strana pohody (Trivselpartiet)
- RV** Radikální levice (Det Radikale Venstre)
- V** Venstre/ Liberální strana Dánska (Venstre/ Danmarks liberale parti)

Norsko:

- ALP** Strana Anderse Langeho pro výrazné snížení daní, poplatků a veřejných zásahů (Anders Langes parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep)
- D** Demokraté (Demokratene)
- DNA** Norská strana práce (Det norske Arbeiderparti)
- FrPn** Strana pokroku (Fremskrittspartiet)
- H** Konzervativní strana (Høyre)
- KrF** Křesťanská lidová strana (Kristelig Folkeparti)
- RP** Reformní strana (Reformpartiet)
- Sp** Strana středu (Senterpartiet)
- SV** Strana socialistické levice (Sosialistisk venstreparti)
- V** Liberální strana (Venstre)

Švédsko:

- Cs** Strana středu (Centerpartiet)
- FP** Lidová strana liberálů (Folkpartiet liberalerna/ Folkpartiet)
- FrPs** Strana pokroku (Framstegspartiet)
- KD** Křesťanští demokraté (Kristdemokraterna)
- M** Umírněná sjednocená strana (Moderata samlingspartiet/ Moderaterna)
- MP** Strana zelených (Miljöpartiet de Gröna)
- NyD** Nová demokracie (Ny Demokrati)
- SAP** Sociálnědemokratická dělnická strana Švédska (Sveriges socialdemokratiska arbetareparti)
- SjP** Strana Sjöbo (Sjööpartiet)
- SkF** Budoucnost Skara (Skara framtid)
- SkåP** Strana Skåne (Skånepartiet)
- V** Levicová strana (Vänsterpartiet)

Ostatní zkratky:

- AN** Národní aliance (Alleanza Nazionale)
- ES** Evropská společenství (v norštině EF – Det europeiske fellesskap)
- EU** Evropská unie
- MSI** Italské sociální hnutí (Movimento Sociale Italiano)
- NPD** Německá národnědemokratická strana (Nationaldemokratische Partei Deutschlands)

1. Úvod

Přibližně od sedmdesátých let minulého století v kontextu západoevropských demokracií postupně začaly na obou pólech stranického spektra krystalizovat nové stranické subjekty, které narušily klasické modely fungování politických systémů a přispěly ke zvyšování polarizace a fragmentace stranického spektra a rozvolňování tradičních vazeb etablovaných politických stran a příslušných voličských segmentů. Tento proces je v odborné literatuře interpretován jako reakce na fundamentální proměny sociální struktury západní společnosti v souvislosti s jejím přechodem do postindustriální fáze přibližně dvě desetiletí po skončení druhé světové války.

Nové krajně pravicové strany, které vstoupily na západoevropskou stranickou scénu na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, vzbuzují v posledních letech značnou pozornost politologické obce, zejména v souvislosti s volebními úspěchy na komunální, národní i evropské úrovni. Přestože bývají i nadále často považovány za politické vyvrhele, mnoho z nich se v rámci svých stranických systémů dokázalo plně etablovat a stát se relevantními hráči na politické scéně.

To je také případ dánské Strany pokroku (Fremskridtspartiet, FrPd), resp. jejího úspěšného odštěpku v podobě Dánské lidové strany (Dansk Folkeparti, DFP), a norské Strany pokroku (Fremskridtspartiet, FrPd), původně Strany Anderse Langeho pro výrazné snížení daní, poplatků a veřejných zásahů (Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep, ALP). Tyto strany vstoupily na skandinávskou politickou scénu během tzv. „volebního zemětřesení“ v roce 1973 a staly se tak vůbec prvními subjekty, které narušily poválečný sociálnědemokratický konsensus mezi tradičními stranami. Z původních volně organizovaných protestních hnutí se FrPd, resp. DFP a FrPn postupně přetransformovaly v politické strany klasického stříhu a koncem devadesátých let se staly jedněmi z nejúspěšnějších formací současné evropské krajní pravice.

Švédsko zažilo podobné zemětřesení o necelých třicet let později, kdy ve volbách v roce 1991 získala parlamentní zastoupení krajně pravicová Nová demokracie (Ny Demokrati, NyD). Strana se však na švédské politické scéně dokázala udržet pouze jedno volební období a od jejího odchodu z parlamentu v roce 1994 se ve Švédsku dosud neobjevila silná a životaschopná krajně pravicová strana, která by se dokázala dlouhodobě etablovat ve švédském stranickém systému.

Právě úspěchy dánské a norské krajní pravice a specifický případ Švédska jsou ústředním tématem mé diplomové práce. Skandinávské krajně pravicové strany bezesporu nepatří k nejdiskutovanějším tématům současné politické vědy ani studia evropské krajní pravice v užším kontextu. Je to dáno jejich relativní umírněností ve srovnání s ostatními představitelkami kontinentální krajní pravice, mezi kterými svým kontroverzním vystupováním vyčnívají především francouzská Národní fronta Jean Marie Le Pena (FN), Svobodná strana Rakouska (FPÖ) nebo nizozemské Centrumpartij '86 (CP'86) a Vlámský blok (VB) a do určité míry hraje roli také jazyková bariéra. Tato diplomová práce představuje skromný pokus o překonání této bariéry a o rozšíření povědomí o skandinávské krajní pravici v českém prostředí.

V rámci několika studijních pobytů na Univerzitě v Oslu a kristiansandské Univerzitě v Agderu jsem měla možnost načerpat poznatky o skandinávském politickém systému a dokonce se mi naskytl příležitost osobně hovořit s Carlem I. Hagenem, bývalým předsedou norské FrPn, který mi byl velmi nápomocen co se týče mapování vhodné literatury a zdrojů. Velkým přínosem pro mě byla také měsíční stáž na Institutu pro politické vědy Univerzity v Oslu pod vedením prof. Tora Bjørklunda v zimním semestru 2007/2008 a absolvování kurzů prof. Oddbjørna Knutsena a prof. Ottara Hellevika zaměřených na stranické systémy a volební studia v loňském akademickém roce.

Díky praktickým zkušenostem a poznatkům získaným během studia politologie na Karlově univerzitě a několika studijních pobytů a stáží strávených v Norsku jsem v lednu 2008 na Institutu politologických studií FSV UK úspěšně obhájila bakalářskou práci s názvem *Norská Strana pokroku a její pozice v současném politickém systému Norského království*, která se stala - zejména v teoretické části - východiskem této diplomové práce předkládané na Ústavu politologie FF UK v akademickém roce 2009/2010.

Studium krajní pravice a terminologické vymezení

Prudký vzestup krajní pravice v západní Evropě během posledních dvou desetiletí vyvolal značné obavy ohledně možného ohrožení stávajícího politického uspořádání a zároveň podnítil vlnu zájmu politologů o výzkum tohoto fenoménu. Studium krajní pravice má kořeny ve výzkumu pravicových totalitních ideologií, ovšem se vznikem nových krajně pravicových stran, které nevykazovaly žádné vazby na historický fašismus ani nacismus, bylo

nutné zásadním způsobem přehodnotit paradigma dosavadního výzkumu a vypracovat zcela nový koncept západoevropské krajní pravice včetně nového terminologického aparátu.

Samostatnou kapitolou výzkumu krajní pravice představují terminologické spory ohledně označení této skupiny politických stran. Tato debata se objevila již v prvních poválečných letech a prošla zásadním vývojem, ovšem je nutné podotknout, že ani dnes nepanuje v politologické obci úplná shoda ohledně způsobu označení stran tohoto typu.

Skupina krajně pravicových stran je velmi různorodá a není proto jednoduché pro ni zavést jednotný termín, který by bylo možné bez problému uplatnit v případě všech těchto stran. Politologové a političtí sociologové upozorňují na to, že strany působí ve svém domácím kontextu, který je determinuje a určuje jejich pozici v daném politickém systému, která může v celoevropském srovnání být případ od případu značně odlišná. Stejně tak si ale uvědomují potřebu všeobecně akceptovatelného zastřešujícího názvu, který by byl společným jmenovatelem všech podstatných rysů těchto stranických subjektů.

Označování stran, které po druhé světové válce začaly vznikat na pravém pólu politického spektra, nálepkou neofašismus, popř. neonacismus, se v politické vědě naprosto běžně používalo přibližně do poloviny šedesátých let minulého století, nicméně s dalším vývojem stranických systémů v západní Evropě a zejména se vznikem stran tzv. nové pravice (*new right*) na konci šedesátých a v sedmdesátých letech se toto označení stalo dále neudržitelným a v současné době se striktně omezuje pouze na strany, které se otevřeně hlásí k ideologickému odkazu italské republiky Saló nebo německé Třetí říše.¹

Termín *new right* se dlouhou dobu zdál být vhodným pojmenováním především pro svou relativní ideologickou neutralitu, ovšem kritici upozorňovali na to, že spíše než konkrétní ideologicky definovanou skupinu stran asociuje široké kulturněpolitické hnutí na pravici v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století. K tomuto termínu se nicméně kloní např. skandinávští politologové Jørgen Goul Andersen a Tor Bjørklund v kapitole o skandinávské krajní pravici, která je součástí encyklopedie Petera Daviese *Encyclopaedia of the Far Right in Europe*.²

Ve světové politologické literatuře posledních let se ve většině případů objevují označení *radical right*, *extreme right* nebo *far right* a v posledních letech také pojem *populist*

¹ I v současné době se najdou někteří - zejména marxisticky orientovaní - autoři, kteří stále chápou všechny poválečné krajně pravicové strany jako novodobé ztělesnění meziválečného fašismu a v souladu s tímto pojetím používají pro tuto skupinu stran i nadále termín neofašistické strany. (MUDDE, Cas. *The Ideology of Extreme Right*. New York: Manchester University Press, 2000, s. 12.)

² BJØRKLUND, Tor, ANDERSEN, Jørgen Goul. The Far Right Parties in Scandinavia [preliminary draft]. To appear in: DAVIES, Peter (ed.). *Encyclopaedia of the Far Right in Europe*. Oxford: Greenwood Publishing Group, 2007.

right, který se ovšem více než k ideologicko-politickému ukotvení strany v rámci politického spektra váže k jejímu stylu sebe prezentace, agitace a artikulace zájmů.

Termín radikální pravice byl zaveden v polovině šedesátých let jako zastřešující pojem jak pro klasické neofašistické a neonacistické strany, tak i pro nové pravicové subjekty bez jakýchkoli vazeb na historický fašismus, resp. nacismus.³ Obecnému přijetí tohoto termínu však do jisté míry bránilo a brání jeho specifické postavení v americkém a německém politologickém kontextu, ale i přesto je v politické vědě stále jedním z nejčastěji užívaných názvů.⁴

Obhájci termínu extrémní pravice argumentují tím, že jednak indikuje pozici blízko pravého extrému politického spektra, a zároveň vyjadřuje antisystémový postoj, který je jedním ze základních charakteristik krajní pravice. V neospěch označení extrémní pravice na druhou stranu hovoří fakt, že je často zaměňováno nebo přímo používáno jako synonymum pojmu extremistický, který evokuje něco, co se nachází za hranicemi systému a stojí k jeho hodnotám v naprosté opozici a usiluje o jejich odstranění.⁵ Pojem extremismus zahrnuje nejen ultrapravicové strany otevřeně usilující o odstranění demokratického státu, ale především různé polooficiální a neoficiální zájmové skupiny, subkultury a také militantní a teroristická hnutí typu Blood & Honour, která rozhodně nenaplňují základní definici politické strany.⁶ Zatímco extrémní pravice tedy ještě spadá do oblasti ústavně konformního spektra, pravicový extremismus se nachází vně jeho rámce a v přímém rozporu s ním.

Z výše uvedených důvodů se tedy zdá jako nejvhodnější termín krajní pravice, ať už pro svou obsahovou neutralitu a aplikovatelnost v politické vědě bez ohledu na tradice jednotlivých zemí nebo pro jasné vymezení pozice strany na ideologicko-politické škále.

V posledních letech se dostává do popředí také pojem populismus, který se v různých kontextech začíná objevovat právě v souvislosti s krajně pravicovými stranami. Označení

³ MUDDE, Cas. Right-Wing Extremism Analyzed: A comparative Analysis of the ideologies of three alleged Right-Wing Extremist Parties (NPD, NDP, CP'86). *European Journal of Political Research*. 1995, vol. 27, is. 2, s. 226.

⁴ V kontextu americké politické vědy se termín *radical right* užíval v souvislosti s nestranickými hnutími typu Birch Society nebo McCarthyism, která postrádala sebemenší znaky antisystémovosti, ale zároveň označoval i teroristické skupiny a hnutí používající násilí v boji proti stávajícímu politickému systému. Německá politická věda zase v otázce postoje stran k demokratickému systému striktně odlišuje mezi radikální pravíci, která stojí v opozici vůči konkrétním aspektům stávajícího uspořádání, aniž by usilovala o jeho odstranění, a extrémní pravíci, která je otevřeně antidemokratická a antiliberalní. Zatímco radikálně pravicové strany mohou v Německu volně působit, strany extrémně pravicové jsou Spolkovým úřadem pro ochranu ústavy (Bundesamt für Verfassungsschutz) přísně monitorovány a podle zákona mohou být dokonce zakázány. (MUDDE [2000], s. 12.) V německém kontextu je tedy radikalismus pojímán jako mezistupeň mezi demokracií a extremismem (MAREŠ, Miroslav. Otázky výzkumu pravicového extremismu. *Politologický časopis*. 2001, roč. 8, č. 2, s. 124.)

⁵ Viz. např. MAREŠ, Miroslav. Etnický extremismus a pravicový extremismus. In: DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, HEROUTOVÁ, Andrea. *Kongres českých politologů*. Praha: Česká společnost pro politické vědy, 2003.

⁶ MAREŠ [2003].

right populism, *radical right populism* nebo *neopopulism* jsou v současném výzkumu krajní pravice velmi rozšířená. K této terminologii se přiklání např. Hans-Georg Betz, který používá označení *radical right wing populism*⁷ a v pozdějších studiích *exclusionary populism*⁸, nebo Paul Taggart, který se domnívá, že nové krajně pravicové strany představují vlnu nového populismu, který spojuje negativní postoj vůči tradiční politice a tradičním stranám charakteristický pro strany nové politiky s protestním charakterem populistické pravice.⁹

Nedostatkem termínu populismus nicméně je, že spíše než koherentní ideologický profil označuje specifický styl politické propagace, jakkoli je tento pro mnohé z krajně pravicových stran příznačný. Populismus označuje především metody a způsoby oslovení lidí a získávání veřejné podpory a politické moci charakteristické využíváním aktuálních nálad a předsudků voličů, které jsou demagogicky prezentovány a namířovány proti vládnoucí elitě. Typické je dále nabízení jednoduchých řešení, vytváření obrazů nepřítele a obětních beránků, což jsou nástroje, ke kterým mohou sáhnout a často sahají i strany krajně levicové.

Tato práce využívá označení krajní pravice (v části o obecném vývoji těchto stran v západní Evropě také termín nová pravice), které lze bezesporu uplatnit pro všechny sledované skandinávské politické strany, které sdílejí společné ideologické jádro a které se zároveň shodují v tom, že v rámci svých stranických systémů zaujímají pozici nejbližší k pravému pólu ideologicko-politického spektra.¹⁰

Metodologický postup a cíle diplomové práce

V diplomové práci je využita kvalitativní metodologie komparativní případové studie. Předmětem analýzy jsou tři skandinávské politické systémy, v jejichž kontextu více či méně úspěšně operují krajně pravicové strany.

Skandinávie představuje v rámci politologického zkoumání specifický subsystém vymezený tradičně konstruktivní a umírněnou politickou debatou a shodnými systémovými

⁷ BETZ, Hans-Georg. The New Politics of Resentment: Radical Right Wing Populist Parties in Western Europe. *Comparative Politics*. 1993, vol. 25, no. 4, s. 413-427.

⁸ BETZ, Hans-Georg. *Exclusionary Populism in Western Europe in the 1990s and Beyond: A Threat to Democracy and Civil Rights?* Geneva: United Nations Research Institute for Social Development, 2004.

⁹ TAGGART, Paul. New Populist Parties in Western Europe. *West European Politics*. 1995, vol. 18, no. 1, s. 34-51.

¹⁰ KNUTSEN, Oddbjørn. Expert Judgements of the Left-Right Location of Political Parties: A Comparative Longitudinal Study. *West European Politics*. 1998, vol. 21, no. 2, s. 63-94; ANDERSEN, Jorgen Goul, BJØRKLUND, Tor. Radical Right Wing Populism in Scandinavia: From Tax Revolt to Neo-Liberalism and Xenophobia. In: HAINSWORTH, Paul. *The Politics of the Extreme Right: From the Margins to the Mainstream*. London: Pinter, 2000.

znaky jak na úrovni stranického uspořádání a dynamiky stranické soutěže, tak na úrovni voličských segmentů navázaných na jednotlivé politické strany. Politické systémy Dánska, Norska a Švédska jsou postaveny na základech skandinávské homogenní společnosti a na tradici širokého konsensu relevantních politických sil ohledně elementárních principů politického systému a jeho hlavních priorit, kterými jsou především fungující systém sociálního státu, rozvojová pomoc chudým zemím, garance míru a demokracie všude ve světě, vysoká úroveň ochrany životního prostředí a zásada rovnoprávnosti mužů a žen ve veřejném i soukromém životě.

I přes četné podobnosti se tyto tři skandinávské země v jednom liší: existencí úspěšné krajně pravicové strany ve stranickém systému. Zatímco se dánské a norské krajně pravicové strany přibližně od poloviny devadesátých let těší postavení jedněch z nejsilnějších stranických formací v zemi, v sousedním Švédsku žádná pravicová strana v dlouhodobém kontextu zatím neuspěla.

Tato diplomová práce si klade otázku, proč tomu tak je a jaké jsou příčiny úspěchu, resp. neúspěchu moderní krajní pravice ve Skandinávii. Cílem práce je odhalit kauzální souvislosti mezi charakterem a fungováním jednotlivých politických systémů a úspěchem, resp. neúspěchem krajně pravicových stran, přičemž za úspěšnou je považována taková strana, která se dokázala plně etablovat ve stranickém systému a její podpora v parlamentních volbách stabilně převyšuje hranici deseti procent hlasů.

Práce nemá ambici vyvodit zevšeobecňující teoretické závěry, ale snaží se o kvalitní empiricky zaměřenou analýzu daného souboru případů a o odhalení faktorů, které měly rozhodující vliv na vznik a úspěšnou konsolidaci nových krajně pravicových stran ve stabilních a fungujících skandinávských politických systémech založených na konsensuální bázi s dlouhodobě převažující sociálnědemokratickou orientací.

Pomocí výše nastíněného metodologického postupu se ve své diplomové práci pokusím potvrdit, resp. vyvrátit následující dvě hypotézy:

Hypotéza 1 Pro vznik a následnou konsolidaci krajně pravicových stran hraje klíčovou roli zejména ekonomická situace a faktor přistěhovalectví. Podstatný vliv má také obecná dynamika stranické soutěže v dlouhodobém kontextu historicko-politického vývoje systému. Pro životaschopnost krajně pravicových stran je extrémně důležité také silné vůdcovství a vnitrostranická disciplína.

Hypotéza 2 Podmínky umožňující vznik nové strany a faktory příznivé ve fázi její následné konsolidace a etablování se v systému se od sebe vzájemně liší.

Na širším teoretickém podkladě Beymeho konceptu ideologických, resp. duchovních rodin se nejprve pokusím charakterizovat ideologické jádro moderní krajní pravice v západní Evropě a prostřednictvím analýzy primárních i sekundárních zdrojů následně přistoupím k aplikaci dvou vybraných definičních konceptů na skandinávské krajně pravicové strany s cílem určit, zda a do jaké míry tyto strany naplňují definici krajní pravice.

Jako základní východisko práce využiji teorii *cleavages* Seymoura M. Lipseta a Steina Rokkana, kterou v sedmdesátých letech v návaznosti na přechod vyspělých západních demokracií do postindustriální fáze rozšířil Ronald Inglehart o novou konfliktní linii materialismus-postmaterialismus. Podle Scotta Flanagana lze navíc v rámci postmaterialistického pólu konfliktu odhalit dimenzi libertarianismus-autoritářství, přičemž nové krajně pravicové strany vyrůstají právě z autoritářských pozic této dimenze, zaktualizované hlubokými socioekonomickými a sociokulturními proměnami, procesy globalizace, resp. europeizace a stále vzrůstající důležitostí přistěhovalecké otázky.

Na bázi Beymeho vývojové koncepce tří vln poválečné krajní pravice v západní Evropě se pokusím přiblížit předpoklady a okolnosti vzniku jednotlivých skandinávských krajně pravicových stran a stručně nastínit jejich vývoj a posuny ideologicko-politické a programové orientace během jejich téměř čtyřicetileté historie v kontextu proměn daného stranického systému.

V závěrečné části práce se budu podrobněji věnovat jednotlivým faktorům, které jsou v odborné literatuře obecně považovány za relevantní pro vznik a následnou konsolidaci krajně pravicových stran, a v návaznosti na to se pokusím odhalit příčiny úspěchu, resp. neúspěchu krajně pravicových stran ve Skandinávii a načrtnout perspektivy jejich možného budoucího vývoje.

Kritické zhodnocení dostupné literatury a zdrojů

Skandinávským stranám je v porovnání s ostatními představitelkami evropské krajní pravice v politické vědě věnována relativně malá pozornost. V českém prostředí lze označit toto téma za téměř neprobádané. V posledních letech se v češtině objevilo pouze několik odborných článků z pera Pavly Dočekalové a Vlastimila Havlíka, ovšem chybí originální

zpracování této problematiky v kontextu komplexní analýzy současné evropské krajní pravice.

Ve své práci proto vycházím téměř výhradně z cizojazyčných zdrojů. Širší teoretický základ čerpám z dnes již klasických děl Seymoura Martina Lipseta a Steina Rokkana *Party Systems and Voter Alignments: Cross National Perspectives*, Inglehartova a Flanaganova polemika *Values in Industrial Societies* a Beymeho studie *Political Parties in Western Democracies*. Komplexní vhled do problematiky skandinávských stranických systémů poskytuje všeobecně uznávaná práce Stena Berglunda a Ulfa Lindströma *The Scandinavian Party System(s): a comparative study* a nověji také studie *The Scandinavian Politics Today*, jejímž autorem je David Arter. Co se týče samotného studia krajně pravicových stran, anglickojazyčná odborná literatura poskytuje rozsáhlé množství titulů, z nichž využiji především monografie Case Muddeho, Piera Ignaziho, Herberta Kitschelta, Pippy Norrisové a sborníky studií pod editorským dohledem Hanse-Georga Betze, Paula Hainswortha či dvojice Peter Merkl – Leonard Weinberg.

Nejvýznamnějším zdrojem informací o dánských krajně pravicových stranách jsou bezesporu díla aarhuského politologa Jørgena Goula Andersena a mladého nadějného historika Jense Ringsmoseho. Problematice krajně pravicových stran v norském kontextu se systematicky věnuje Tor Bjørklund, jedna z nejvýraznějších osobností současné norské politologie. Hodnotná je také nedávno vydaná monografie o FrPn z pera Martina Iversena. Švédskou krajní pravici se ve svých pracích dlouhodobě zabývá Jens Rydgren a několik odborných statí na toto téma publikovali také Carl Dahlström a Peter Esaiasson. Díky aktivní znalosti norštiny a pasivní znalosti dánštiny a švédštiny nejsem při výběru relevantní literatury a zdrojů odkázána pouze na české a anglické texty, ale mám možnost čerpat také z odborných materiálů skandinávské provenience, což považuji za nespornou výhodu při psaní této práce.

Největší překážkou v počáteční fázi procesu psaní diplomové práce byla bezesporu obtížná dostupnost potřebných materiálů v českém prostředí, což se zdaleka netýká jen studií o skandinávských krajně pravicových stranách či monografií o západoevropské krajní pravici jako takové. Dostat se např. k pracím Seymoura Martina Lipseta, Steina Rokkana či Klause von Beymeho, které tvoří základní stavební kameny moderní politické vědy, se ukázalo jako nepřekonatelný problém. Za poměrně rozsáhlý seznam použité literatury a pramenů proto vděčím především špičkově vybavené norské Národní knihovně a univerzitním knihovnám v Oslu, Bergenu a Kristiansandu.

2. Beymeho typologie ideologických rodin - ideologická rodina krajní pravice

V současné politické vědě je za jeden z nejvlivnějších a nejrespektovanějších přístupů ke studiu a klasifikaci politických stran považována koncepce ideologických rodin, kterou na základě Lipsetovy a Rokkanovy teorie *cleavages*¹¹ formuloval německý politolog Klaus von Beyme.¹² Beymeho klasická studie *Political Parties in Western Democracies*¹³ zavádí v polovině osmdesátých let do politologického diskurzu ideově programový koncept, který umožňuje uplatnit ideologii jako klíč k identifikaci a analýze jednotlivých stranických rodin. Na základě dvou ideologických kritérií – názvu strany a vnímání volebních programů a ideových pozic strany z pohledu voličů¹⁴ – se konstituují devět ideologických, resp. „duchovních“ rodin (*familles spirituelles*): 1/ liberální a radikální strany, 2/ konzervativci, 3/ socialisté a sociální demokraté, 4/ křesťanská demokracie, 5/ komunistické strany, 6/ agrární strany, 7/ regionální a etnické strany, 8/ extrémně pravicové strany a 9/ ekologická hnutí.¹⁵

Vedle Beymeho dvou ideologických kritérií – názvu strany a voličského vnímání programových pozic strany – jejichž uplatnění je v mnoha případech poměrně problematické¹⁶, a to nejen díky svému nepřímému zaměření¹⁷, vyzdvihují Peter Mair a Cas

¹¹ Termín *cleavage* je do češtiny překládán nejčastěji jako *konfliktní linie* (HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír. *Konfliktní demokracie. Moderní a masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2004.), *rozpor* (KLÍMA, Michal. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, 1998.), *štěpení* (ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Praha: Portál, 2000.) či *rozštěpení* (NOVÁK, Miroslav. *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997.) „[K]aždé politické soupeření, každé sporné politické téma může vyprovokovat vznik konfliktní linie. Pokud je toto soupeření dostatečně intenzivní a dlouhodobé, dojde k rozčlenění dané společnosti na různé skupiny – **segmenty**, které jsou v politice reprezentovány příslušnými politickými stranami. [...] [J]ak utváření stabilně působících konfliktních linií, tak i společenských segmentů a příslušných politických stran představuje déletrvající proces, jehož historické kořeny [...] je možno sledovat až do počátků novověku.“ (HLOUŠEK - KOPEČEK [2004], s. 34-35. [Zdůrazněno v originále].) Blíže k teorii *cleavages* viz. kapitola 3.

¹² Na bázi čtyř základních konfliktních linií v západních společnostech rozlišuje Rokkan deset „ideologických skupin“: 1/ liberálové, 2/ konzervativci, 3/ dělnické strany, 4/ agrární strany, 5/ regionální strany, 6/ křesťanské, 7/ komunistické, 8/ fašistické (neofašistické), 9/ protestní, 10/ ekologické strany. (ROKKAN, Stein. *Citizens, Elections and Parties*. Oslo: Universitetsforlaget, 1970.)

¹³ BEYME, Klaus von. *Political Parties in Western Democracies*. Aldershot: Gower, 1985.

¹⁴ BEYME [1985], s. 3.

¹⁵ Jednotlivé ideologické rodiny vznikají v naznačeném pořadí, proto je možné Beymeho koncepci zároveň považovat za jakousi vývojovou typologii vzniku jednotlivých stranických rodin v západních zemích. (BEYME [1985], s. 29-136.)

¹⁶ Nedostatek přístupu založeného na názvu strany tkví v tom, že název „mnohdy nereflektuje ideologickou pozici subjektu a některé strany mají specifické, a tudíž nezařaditelné názvy.“ (DOČEKALOVÁ, Pavla. *Norská strana pokroku: součást stranické rodiny extrémní pravice? Politologický časopis*. 2005, roč. 12, č. 4, s. 386.)

V případě některých stran, např. zelených, sociálních demokratů nebo komunistů, se v názvu strany odráží vztah k příslušné ideologické rodině. To však neplatí třeba právě pro strany krajní pravice, které nejenže ve svém názvu nereflektují příslušnost ke své ideologické rodině, ale často přímo odmítají jakoukoli spojitost s termínem „extrémní“, a některé dokonce i s označením „pravice“. Jak je patrné např. v případě nizozemských krajně

Mudde další tři přístupy, na základě kterých lze zařadit jednotlivé strany do příslušných stranických rodin: původ stran, příslušnost k mezinárodní federaci či jinému nadnárodnímu uskupení a podobný ideologický profil.¹⁸

Kritérium původu stran vychází z jednotného teoretického korpusu – z Rokkanovy koncepce konfliktních linií – v čemž spočívá jeho nesporná výhoda. Na druhou stranu je jeho uplatnění limitováno jak geograficky, tak časově.¹⁹

Prostřednictvím dobrovolného členství v mezinárodní federaci se strana sama identifikuje s konkrétní ideologickou rodinou, ovšem je třeba si uvědomit, že ne všechny ideologické rodiny vytvářejí nadnárodní stranické platformy, a proto i toto kritérium má omezenou platnost.²⁰

Na základě expertních studií²¹ a analýz stranických manifestů můžeme zařadit strany s podobným ideologickým profilem do stejné ideologické rodiny, „[a]však hlavním úskalím tohoto přístupu je předpoklad, že stejná politika znamená to samé v jiném národním kontextu, resp. v jiné zemi.“²²

pravicových stran Centrumdemocraten nebo Centrumpartij '86, název jako podklad pro zařazení strany ke konkrétní ideologické rodině je v případě krajně pravicových stran naprosto irelevantní. (MUDDE [2000], s. 7.)

¹⁷ Ideologie strany je v Beymeho koncepci zkoumána nepřímou, jednak prostřednictvím strany samotné, resp. názvu, který si sama zvolila, a jednak skrze voliče a jejich vnímání ideologicko-politické orientace strany na základě její prezentace navenek. (MUDDE [2000], s. 3.)

¹⁸ DOČEKALOVÁ [2005], s. 385.

¹⁹ Platnost Rokkanova konceptu je omezena pouze na oblast západní Evropy a koncept navíc není schopen postihnout některé nové politické strany vzniklé v posledních desetiletích minulého století, které nespádají do původního modelu *cleavages*, což je právě případ krajně pravicových stran. (DOČEKALOVÁ [2005], s. 386.)

²⁰ To je mimo jiné případ krajně pravicových stran, které nejsou spojeny v rámci jakékoli významnější nadnárodní federace. Za společnou platformu evropské krajní pravice lze s jistými výhradami označit skupinu European Research Group, která vznikla roku 1994 z iniciativy britské Konzervativní strany a sdružuje vůdčí osobnosti euroskeptických stran stojící proti prohlubování evropské integrace. (HEIDAR, Knut, PETERSEN, Hanne, SVÅSAND, Lars. Internasjonalt partisamarbeid. In: HEIDAR, Knut, SVÅSAND, Lars (eds.). *Partier uten grenser?* Tano Aschehoug: Oslo, 1997, s. 54.)

Na půdě Evropského parlamentu funguje od roku 1994 Unie pro Evropu národů (do roku 1999 Unie pro Evropu), skupina konzervativních euroskeptických stran, jejímiž členy byli nebo jsou např. francouzští republikáni, irská Fianna Fáil, italská Liga Severu a Národní aliance nebo právě Dánská lidová strana, odštěpek dánské Strany pokroku. V polovině devadesátých let vznikl z iniciativy Jean-Marie Le Pena projekt EURONAT, který pod heslem „Evropa národních států“ sdružuje evropské nacionalistické strany odmítající EU a NATO. Plnohodnotné spolupráce na mezinárodní úrovni ovšem zatím stále nebylo dosaženo, mj. kvůli roztržitéosti evropské krajní pravice a vzájemným rozporům. (PAPÍRNÍKOVÁ, Pavla. Unie pro Evropu národů. *Středoevropské politické studie*. 2005, roč. VII, č. 2-3. [online] jaro-léto 2005. [cit. 2010-07-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=238>>.)

²¹ Expertní studie klasifikují politické strany na tradiční ose levice-pravice nebo na bázi jejich postojů ke konkrétním tématům. (DOČEKALOVÁ [2005], s. 386.)

²² DOČEKALOVÁ [2005], s. 386.

2.1 Ideologická rodina krajní pravice

Většina politologů se shoduje na tom, že aplikace konceptu ideologických rodin je vhodná i v případě krajně pravicových stran. Upozorňují však na to, že vzhledem k rozdílné povaze těchto stran je třeba v rámci ideologické rodiny rozlišovat několik podskupin.²³ Ve své studii o politických stranách v západních demokraciích se Beyme v oddílu nazvaném *Extrémně pravicové strany* zabývá z velké části evropským meziválečným fašismem a nacismem, ačkoli si uvědomuje, že je vzhledem ke značně různorodému charakteru těchto stran nezbytné zavést širší koncept krajní pravice.²⁴

Tato kapitola přesně odráží peripetie poválečného výzkumu krajně pravicových stran. Po druhé světové válce byla přirozeně věnována velká pozornost zkoumání charakteru a příčin vzestupu totalitních ideologií, které přivedly svět k jedné z největších tragédií v dějinách lidstva. Původ konceptu a studium poválečných krajně pravicových stran a hnutí má kořeny právě ve výzkumu historického fašismu a nacismu. Nové stranické subjekty byly v rámci konceptu ideologických rodin považovány buď za jakousi reziduální kategorii na okraji zájmu politologů, nebo byly zařazeny do ideologické rodiny fašistických, resp. neofašistických stran, což mělo vyjádřit jejich kontinuitu s historickým fašismem. K tomuto vnímání přispíval také fakt, že politicky nejvýraznější poválečnou krajně pravicovou stranou bylo Italské sociální hnutí (Movimento Sociale Italiano, MSI), které se až do své přeměny na Národní alianci (Alleanza Nazionale, AN) v roce 1995 otevřeně hlásilo k odkazu italského fašismu.²⁵

Na konci padesátých a v šedesátých letech se nicméně začínají objevovat strany a hnutí, které tento postulát narušují a zpochybňují. Národně demokratická strana Německa (Nationaldemokratische Partei Deutschlands, NPD)²⁶ nebo francouzští poujadisté²⁷ neměli

²³ HAINSWORTH, Paul. Introduction: The Extreme Right. In: HAINSWORTH [2000], s. 4-5.

²⁴ BEYME [1985], s. 125-130.

²⁵ MUDDE, Cas. The War of Words Defining the Extreme Right Party Family. *West European Politics*. 1996a, vol. 19, no. 2, s. 230; BANKOWICZOVÁ, Božena. Extrémní pravice v západní Evropě. *Politologická revue*. 2002, roč. 8, č. 2, s. 42-44.

²⁶ Vznik NPD v polovině šedesátých let - určitou částí politologů interpretován jako návrat neonacismu - byl s odstupem času označen jako pravicový protest pramenící z rozčarování nad důsledky německého „ekonomického zázraku“. (BEYME, Klaus von. Right-Wing Extremism in Postwar Europe. *West European Politics*. 1988, vol. 11, is. 2, s. 10.)

²⁷ Jednalo se o maloburžoazní protestní hnutí s oficiálním názvem Svaz obrany podnikatelů a řemeslníků (Union de Défense des Commerçants et Artisans) známé jako poujadisté podle svého zakladatele Pierra Poujada. Ten v roce 1953 založil hnutí daňového odporu, které se začalo šířit jako lavina po celé Francii (a dokonce i do Alžírsko) a o pouhé dva roky později přerostlo v celonárodní hnutí s 800.000 členy. Poujadisté stavěli na tradičních hodnotách ochrany rodiny, zájmů venkova a výrazného patriotismu tváří v tvář postupné ztrátě postavení Francie jako koloniální velmoci a nastupující modernizaci země. V parlamentních volbách v roce 1956

žádné přímé vazby s historickým fašismem, a přesto se zjevně jednalo o strany krajně pravicové.²⁸ Následkem toho se v politické vědě začaly ozývat hlasy volající po změně paradigmatu dosavadního výzkumu krajní pravice a po potřebě vypracování zcela nového konceptu a terminologického aparátu. Ke zvýšenému zájmu o studium nových krajně pravicových stran přispěly také jejich volební úspěchy, spojené zvláště s příchodem tzv. třetí vlny krajní pravice v západní Evropě v polovině osmdesátých let.²⁹

2.2 Definice ideologické rodiny krajní pravice

Prudký politický vzestup krajně pravicových stran v posledních dvou desetiletích podnítil vlnu zájmu politologické obce o výzkum tohoto fenoménu, ale zároveň vyvolal určité obavy ohledně možného ohrožení stávajícího demokratického systému. Přestože jsou krajně pravicové strany ve většině západoevropských zemí i nadále považovány za politické vyvrhele, dokázaly si v rámci svých stranických systémů vydobýt významné postavení, získaly parlamentní zastoupení a některé z nich se dokonce staly součástí koaličních vlád.³⁰

Obecně se zdá, že v politické vědě panuje relativní shoda ohledně toho, které strany do ideologické rodiny krajní pravice zařadit a které nikoli, ale není zcela jasné, co jsou tyto strany ve skutečnosti zač. Jedním z nejzávažnějších nedostatků dosavadního výzkumu je absence všeobecně akceptované definice krajně pravicových stran.

Překážkou pro vypracování obecně platné definice je především různorodost této ideologické rodiny, kam spadají jak strany zastoupené na parlamentní, popř. vládní úrovni dodržující pravidla hry, tak ultrapravicová hnutí a strany otevřeně antisystémové - ať již explicitně neofašistické orientace či nikoli - usilující o svržení stávajícího politického

získala Poujadova strana Svaz francouzského bratrství (Union et Fraternité français) neuvěřitelných 12,3 % hlasů a 52 mandátů. Zajímavé je, že tehdy do poslaneckého křesla mezi novými tvářemi ve francouzském Národním shromáždění zasedl i nadějný předseda poujadovské mládeže, Jean-Marie Le Pen. Ne tak Pierre Poujade, pro kterého jeho vlastní obava z moci i konflikty a rozepře uvnitř strany znamenaly politický pád a s tím postupně i pád jeho strany. Přesto jsou však poujadisté považováni za jeden z nejvýraznějších fenoménů moderních politických dějin Francie. (BROŽ, Josef. Pierre Poujade. Malí proti velkým. *Listy: Časopis pro politickou kulturu a občanský dialog*. 2003, č. 5. [online] [cit. 2010-07-04]. Dostupný z WWW:

<<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=035&clanek=050313>>.)

²⁸ MUDDE [1995], s. 204.

²⁹ Více o konceptu tří vln poválečné krajní pravice v západní Evropě viz. BEYME [1988].

³⁰ První extrémně pravicovou stranou v západní Evropě, které se od konce druhé světové války podařilo stát se součástí vládní koalice, bylo italské MSI po volbách v roce 1994. Tehdy pod hlavičkou Národní aliance (AN) podepsalo koaliční smlouvu s Berlusconiho stranou Forza Italia. (NORRIS, Pippa. *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 64.)

uspořádání.³¹ Navíc jsou krajně pravicové strany ve většině případů vzhledem ke svému výraznému nacionalistickému apelu těsně svázány se specifiky konkrétního národního kontextu, což je činí obtížně komparovatelnými, a snaha nalézt nejmenší společný jmenovatel se tím ještě více komplikuje.³²

Různí političtí vědci chápou krajně pravicové strany různě a pohlíží na ně z různých úhlů, nicméně lze říci, že většina z nich se shoduje v tom, že jejich jádro má charakter jakési společné ideologie. Thomas A. Herz stanovil šest kritérií, z nichž lze vycházet při definování krajně pravicových stran: stranická organizace, politické cíle, politické prostředky a taktika, sociální struktura elektorátu, osobnost voličů a právě ideologie, která je nejdůležitějším a nejčastěji zmiňovaným kritériem.³³ Krajní pravici tedy můžeme charakterizovat pomocí ideologie, která se skládá z určitého počtu znaků.

Někteří politologové ji definují pouze na bázi jediného znaku. Christopher T. Husbands považuje za dostačující kritérium přítomnost xenofobie, která je podle něj nejtypičtějším projevem krajně pravicových stran, zatímco Ulrich Hartmann staví na přítomnosti nepřátelského postoje vůči pokroku.³⁴ Mudde upozorňuje na to, že definice obsahující pouze jedno jediné kritérium je vysoce problematická jednak z toho důvodu, že zavádí nadbytečný pojem (krajní pravice) pro něco, co už bylo dříve popsáno (v Hartmannově případě nepřátelství vůči pokroku), a jednak potlačují možná některé další, charakterističtější znaky a navíc mylně prezentují tyto strany jako strany jednoho tématu (*single issue parties*), což v případě většiny současných etablovaných krajně pravicových stran neodpovídá realitě.³⁵

Většina autorů se shoduje na tom, že ideologické jádro krajní pravice je tvořeno kombinací několika znaků. Konkrétní znaky a jejich přesný počet jsou ovšem předmětem častých polemik a diskusí. Jednu ze skromnějších definic - co do počtu znaků - nabízí Roy C. Macridis, který označuje za hlavní ideologické rysy krajní pravice rasismus, xenofobii a nacionalismus. Jürgen W. Falter a Siegfried Schumann naproti tomu vyžadují přítomnost všech deseti kritérií, která figurují v jejich definici krajní pravice: krajní nacionalismus, etnocentrismus, antikomunismus, antiparlamentarismus, antipluralismus, militarismus, zákon a pořádek, požadavek silného politického vůdce (silné exekutivy), antiamerikanismus, kulturní pesimismus.³⁶

³¹ HAINSWORTH [2000], s. 4-5.

³² MUDDE [1996a], s. 226.

³³ MUDDE [1995], s. 205.

³⁴ MUDDE [1995], s. 205.

³⁵ MUDDE [2000], s. 10.

³⁶ MUDDE [2000], s. 10-11.

Mezi stěžejní studie v rámci moderního výzkumu krajně pravicových stran se v současné době řadí především teoretické práce belgického politologa Cas Muddeho³⁷ a jeho italského kolegy Piera Ignaziho.³⁸

2.2.1 Muddeho definice krajně pravicových stran

Cas Mudde je zastáncem ideologického přístupu ke studiu krajně pravicových stran. Jeho teorie vychází z předpokladu, že tato stranická rodina je tvořena určitým počtem subjektů, které sdílejí společné ideologické jádro. Na bázi analýzy poměrně rozsáhlého okruhu vědecké literatury zmiňuje Mudde dvacet šest definic, ve kterých figuruje nejméně padesát osm různých kritérií a znaků. Z nich následně vybírá pět nejfrekventovanější zmiňovaných, které tvoří součást ideologického jádra krajně pravicových stran: nacionalismus, rasismus, xenofobie, antidemokratické postoje a požadavek silného státu.³⁹

Nacionalismus je politická doktrína požadující splynutí hranic státu a hranic národa.⁴⁰ Krajně pravicové strany definují národ buď na základě příslušnosti k etnické skupině, nebo na bázi příslušnosti k politické jednotce, založené zejména na státním občanství.⁴¹ Úsilí o dosažení etnický, resp. kulturně homogenního státu se projevuje dvěma způsoby. Podle požadavku externí výlučnosti by měli všichni příslušníci daného národa (definovaného etnický) žít uvnitř hranic svého státu. Požadavek interní homogenizace znamená, že uvnitř

³⁷ MUDDE [2000]. V září 2007 vyšla Muddeho nová práce pod názvem *Populist Radical Right Parties in Europe*, která zahrnuje i země východní Evropy, čímž se stává zřejmě nejkomplexnější studií v oboru. (MUDDE, Cas. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.)

³⁸ IGNAZI, Piero. *Extreme Right Parties in Western Europe*. New York: Oxford University Press, 2003.

³⁹ Mudde zmiňuje některé další znaky, které jsou nedílnou součástí ideologického profilu mnoha krajně pravicových stran. Patří k nim např. tradiční etika a tzv. welfare-šovinismus. Strany se často stylizují do role proroků morálního úpadku společnosti a v institucích rozvodu, registrovaného partnerství a legalizované interrupce spatřují ohrožení tradiční nukleární rodiny, která je základem „zdravé společnosti“. Vzhledem k tomu, že krajně pravicové strany vesměs silně odmítají jakoukoli formu organizovaného náboženství, nevychází tato kritika z křesťanských pozic, ale spíše z pozic tradiční etiky.

Nacionalismus a xenofobie se promítá do socio-ekonomického programu šovinistického sociálního zabezpečení, pro který se v angličtině užívá výstižný termín welfare-šovinismus. Jde v podstatě o přesvědčení, že by sociální transfery měly směřovat zejména – ne-li výhradně – těm, kdo se rozhodující měrou podíleli a podílejí na vytváření národního bohatství, tedy „vlastním lidem“ spíše než cizincům. Mnohé krajně pravicové strany zároveň volají po ochraně určitých odvětví národní ekonomiky před cizí konkurencí. (MUDDE [2000], s. 11 a 174-175; MUDDE [1996a], s. 229; MUDDE [1995], s. 206-207.)

⁴⁰ GELLNER, Arnošt. *Národy a nacionalismus*. Praha: Hříbal, 1993.

⁴¹ Etnický nacionalismus definuje národ v pojmech příslušnosti k danému etniku a jeho ideálem je etnický homogenní stát, přičemž stát jako takový je pouze politickým rozměrem tohoto etnika. Státní nacionalismus chápe stát jako primární jednotku, od které je následně na základě státního občanství a v širším kontextu také společné kultury a tradice odvozen národ. Státní nacionalismus tedy nevyžaduje etnickou homogenitu, ale jeho cílem je spíše kulturně stejnorodý národ. (MUDDE [2000], s. 171.)

státu mají právo žít jen příslušníci daného národa (definovaného především státním občanstvím), zatímco cizinci jsou vnímáni jen jako dočasní hosté s omezenými právy.⁴²

Ve skandinávském kontextu nelze v případě mainstreamových politických stran rozhodně hovořit o vyhroceném nacionalismu v jakékoli formě, nicméně určité tendence lze nalézt právě u krajně pravicových subjektů. Jednoznačně to platí pro Dánskou lidovou stranu (DFP), jejíž předsedkyně Pia Kjaersgaardová explicitně vystupuje jako dánská patriotka a zdůrazňuje národní zájmy a hodnoty. V úvodu stranického programu z roku 2002 stojí: „Jasnou linkou našeho politického programu stejně jako doposud vřelý a silný národní cit. V DFP jsme hrdí na Dánsko, milujeme svou vlast a uvědomujeme si historický závazek chránit naši zemi, lid a dánské dědictví.“⁴³ DFP je také členem Unie pro Evropu národů, skupiny konzervativních euroskeptických stran fungujících na půdě Evropského parlamentu. Právě antievropský postoj je pro krajně pravicové strany typický a DFP není výjimkou.

Nacionalistické postoje lze v menší míře vyčíst i u švédské Nové demokracie (NyD), zejména v souvislosti s jejím napojením na otevřeně nacionalistické a neonacistické skupiny propagující nordický nacionalismus čerpající ze staroseverské mytologie. Vůči členství Švédska v Evropských společenstvích, resp. Evropské unii NyD nicméně zaujímal kladný postoj, a to zejména s ohledem na svůj neoliberální ekonomický program.

Nacionalismus je nutné zcela vyloučit v případě norské Strany pokroku (FrPn), s výjimkou několika málo případů zdůrazňování role norského krále, monarchie a kulturního dědictví, které reprezentují nejvyšší hodnoty národa a formují jeho identitu a pocit sounáležitosti. Ty jsou dokladem norského patriotismu, který je v zemi i ve Skandinávii obecně velmi vyvinutý, nikoli však nacionalismu v klasickém pojetí.⁴⁴ Proti přítomnosti nacionalismu v ideologickém jádru strany také hovoří její kladný postoj k evropské integraci.

Druhým ideologickým kritériem je rasismus, jehož klasická definice vychází z přesvědčení, že mezi rasami panují přirozené a dědičné rozdíly, na jejichž základě lze jednu rasu považovat za nadřazenou ostatním. Přibližně od osmdesátých let se právě v souvislosti s vzestupem stran krajní pravice začíná hovořit o tzv. novém rasismu, pro který se vžil pojem kulturní rasismus. Tento nový rasismus stejně jako klasický biologický rasismus staví na přirozených rozdílech mezi určitými skupinami, ale spíše než nadřazenost jedné skupiny zdůrazňuje její inkompatibilitu s jinými skupinami, přičemž tyto skupiny je třeba interpretovat

⁴² MUDDE [2000], s. 169-170.

⁴³ DFP - *Principprogram*. [online] únor 2002 [cit. 2010-07-14]. Dostupný z WWW: <http://www.danskfolkeparti.dk/Politik_ny.asp>.

⁴⁴ WOLD, Sven Olav. *Folk mot elite: Dansk Folkepartis og det norske Fremskrittspartiet populistiske diskurs*. [Hovedoppgave i statsvitenskap] Oslo: Universitetet i Oslo, 2005, s. 76.

v pojmech kultury a etnické příslušnosti. Jádrem kulturního rasismu je předpoklad, že každý jedinec je svázán se svým kulturním prostředím a nemůže se plnohodnotně rozvíjet mimo něj. Jinými slovy, všechny rasové, resp. etnické skupiny jsou v podstatě rovnocenné, ale měly by se rozvíjet odděleně a nezávisle na sobě, každá v rámci své vlastní kultury.

Téměř všechny etablované krajně pravicové strany se od rasismu v klasickém biologickém pojetí ostře distancují, ale prvky kulturního rasismu ve větší či menší míře figurují v ideologicko-politické koncepci většiny z nich.⁴⁵ Poměrně častým jevem v souvislosti s krajní pravicí je také antisemitismus, obvykle ve formě rozšířené konspirační teorie o skryté židovské světovládě.⁴⁶

Termín xenofobie, který je s rasismem úzce propojen, označuje strach, nepřátelství nebo nenávist ke všemu cizímu, v případě krajně pravicových stran zejména k cizincům, resp. příslušníkům cizí etnické skupiny. Etnocentrismus jakožto přesvědčení o nadřazenosti vlastní etnické skupiny a nepřátelství nebo nenávist k ostatním etnikům je v podstatě formou jakési kolektivní xenofobie.⁴⁷

Prvky xenofobie a rasismu v novém pojetí lze nalézt v programových dokumentech i veřejných vystoupeních všech tří sledovaných stran, a to zejména v souvislosti s otázkou přistěhovalectví a multikulturalismu. Norská FrPn i dánská DFP se v souladu se svojí strategií usilující o rovnocenné partnerství a spolupráci s ostatními etablovanými stranami a o eventuální zisk vládních postů snaží nepřekročit hranice společenské přijatelnosti a míří spíše na imigrační politiku vládních stran než na konkrétní přistěhovalecké skupiny.⁴⁸

Příkladem toho, že ne vždycky se strany dokázaly udržet v rámci akceptovatelných mezí, se v Norsku stala např. tzv. kauza Mustafa s podvrženým dopisem muslimského přistěhovalce hrozícího likvidací křesťanských kostelů a odstraněním kříže z norské vlajky⁴⁹ nebo výroky vrcholných představitelů strany ve stylu „Norové by měli doprovázet všechny žadatele o azyl do obchodu s potravinami, aby tam nekradli.“⁵⁰ Když byl Carl I. Hagen

⁴⁵ Jednou z mála výjimek je nizozemská CP'86 s otevřeně rasistickými hesly typu „Je krásné být bílý“ nebo „Bílá je krásná“ a s výroky o „lidech z džungle“, „degeneraci v důsledku míšení ras“ apod. (MUDDE [1995], s. 211-212. [Překlad autorky].)

⁴⁶ MUDDE [2000], s. 172.

⁴⁷ Pro ilustraci lze uvést např. představy Národně demokratických stran – německé i rakouské – o jednotném německém národě (Volk) jakožto jádru evropských národů a o jeho prvenství na poli vědy, techniky i kultury, nebo extrémně agresivní výroky CP'86 v interních stranických dokumentech o „zločinných, drzých a práce se štítících parazitech, kteří usilují o islamizaci Nizozemí.“ (MUDDE [1995], s. 213. [Překlad autorky].)

⁴⁸ BJØRKLUND, Tor, ANDERSEN, Jørgen Goul. Anti-Immigration Parties in Denmark and Norway: The Progress Parties and the Danish People's Party. In: SCHAIN, Martin, ZOLBERG, Aristide, HOSSAY, Patrick. *Shadows over Europe: The Development and Impact of the Extreme Right in Western Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2002, s. 112.

⁴⁹ Viz poznámka 253.

⁵⁰ DOČEKALOVÁ [2005], s. 395.

v předvolební kampani 1997 přirovnáván k Jean-Marie Le Penovi, rozzlobil se a důrazně se od vůdce francouzské Národní fronty distancoval: „Le Pen je nechutný a skutečný rasista, kterého opravdu odsuzuji. Jeho ideologické postoje jsou daleko, daleko od toho, co prosazuje FrPn.“⁵¹ V programu pro volební období 1997-2001 nicméně stálo: „Nelze označit za nemorální názor, že je nutné zamezit [...] rychlým proměnám charakteru našeho obyvatelstva. Není správné takovéto stanovisko nazývat rasismem, vzhledem k tomu, že nevychází z přesvědčení o nadřazenosti jedné rasy nad druhou.“⁵² Ve skutečnosti však tento pokus o obhajobu postojů strany za rasistický označen byl a z určitého hlediska v něm lze dokonce spatřovat náznaky klasického rasismu.⁵³ Dalším důkazem xenofobních postojů strany vůči přistěhovalcům pak je předvolební brožura FrPn z roku 2005 věnovaná kriminalitě a integrační politice, která na titulní straně zobrazuje ozbrojeného muže v kukle, vedle kterého stojí výrazný nápis „Pachatel je cizího původu...!“ a pod ním je drobným písmem v závorce uvedeno „Titulek, který často čteme.“⁵⁴

Podobné tendence lze vysledovat u dánské FrPd, resp. DFP. Mogens Glistrup se ve svých výrocích několikrát k rasismu otevřeně přihlásil a dokonce prohlašoval, že Dán, který není rasista, je v podstatě vlastizrádce.⁵⁵ DFP si snaží udržovat v této otázce akceptovatelný profil, nicméně na několika místech svého programu explicitně spojuje problémy dánské společnosti s přistěhovaleckou komunitou. Např. v programové kapitole o zdravotnictví stojí: „Dánská zdravotnická zařízení už dávnou nejsou na úrovni západní Evropy, mimo jiné z důvodu stále většího množství přistěhovalců vyžadujících zdravotní péči.“ Podobným způsobem vysvětluje DFP problémy ve vzdělávacím systému: „Funkce vzdělávacích zařízení se komplikuje kvůli masivnímu přílivu žáků s odlišným kulturním a hodnotovým zázemím od tradičně dánského.“ DFP se také obává zhroucení státu blahobytu zčásti z důvodu „ideologického podkopávání morálních základů, na kterých stojí dánská společnost, a zčásti kvůli masivnímu přílivu cizích kultur se zcela odlišným hodnotovým systémem.“ V kapitole nazvané *Dánskou kulturu je třeba chránit a posilovat* argumentuje DFP proti přistěhovalectví a multikulturní společnosti těmito slovy: „Způsob života, který jsme si v Dánsku zvolili, je

⁵¹ BJØRKLUND – ANDERSEN [2002], s. 112. [Překlad autorky].

⁵² *Fremskrittspartiet: Prinsipp- og handlingsprogram 1997-2001*. Norsk samfunnsvitenskapelig data tjeneste. [online]. 2007 [2010-07-14]. Dostupný z WWW: <http://samfunnsveven.no/TT/U35.cfm?Utside=&Uttaksnummer=35&Partikode=81&DokNr=1264&Aar=1997&DokumentType=2>.

⁵³ WIDFELDT, Anders. Scandinavia: Mixed Success for the Populist Right. *Parliamentary Affairs*. 2000, vol. 53, no. 3, s. 491-492.

⁵⁴ *Volební brožury: Fremskrittspartiet: Prinsipp- og handlingsprogram 2005-2009*. Oslo: Fremskrittspartiet, 2005.

⁵⁵ *Glistrup vandt partiet*. Berlingske Tidende. [online] 11.10.1999 [cit. 2010-07-03]. Dostupný z WWW: <http://www.berlingske.dk/danmark/glistrup-vandt-partiet>. [Překlad autorky].

jedinečný. Vychází z naší kultury a v tak malé zemi jako je Dánsko nemá šanci přežít, pokud umožníme masový příliv cizích kultur a náboženství. Multikulturní společnost postrádá vnitřní soudržnost a harmonii a je tím pádem náchylná k otevřeným konfliktům.“⁵⁶ Předsedkyně strany Kjærsgaardová zašla ve svých veřejných výrocích ještě mnohem dál a v roce 2001 byla dokonce obviněna z podněcování rasové nesnášenlivosti, když v jednom ze svých projevů označila muslimy za lidi, kteří „lžou, švindlují a podvádí“. Vloni byla dokonce švédským multikulturním časopisem *Gringo* zvolena za nejrasističtější evropskou političku a předčila i takové „těžké váhy evropské krajní pravice“ jako je Jean-Marie Le Pen nebo Geert Wilders.⁵⁷

Ani švédská NyD není co se týče rasistických a xenofobních postojů výjimkou. Implicitně je vyjadřovala již svými kontakty a do jisté míry i personálním propojením s otevřeně rasistickými a neonacistickými skupinami a hnutími typu Riksfronten nebo Hembygdspartiet.⁵⁸ O agresivní a otevřeně xenofobní image strany se nejvíce zasloužila Vivianne Franzén, která v létě 1994 vystřídala na předsednickém postu zakladatele strany Iana Wachtmeistera. Švédská veřejnost si pamatuje především její dramatický apel na nutnost ochrany tradičních švédských hodnot na mítinku NyD v létě 1993, který zakončila otázkou: „Jak dlouho ještě potrvá, než naše děti budou donuceny obrátit tvář k Mekce?!“⁵⁹ Ani sám Wachtmeister však nezůstal pozadu, když o pár dní později šokoval čtenáře celostátního deníku *Dagens Nyheter* těmito slovy: „Mnozí včetně mě už jsou otráveni z toho neustálého opatrnickví ve vztahu k muslimům, jejich modlitebním koberečkům a mešitám. Všichni [muslimové] by se mohli zkusit přestěhovat do Saudské Arábie; bezpochyby mají stejnou kulturu a navíc jsou bohatí jako ďábel.“⁶⁰

Čtvrté Muddeho definiční kritérium je poněkud problematické, protože obsah pojmu antidemokratičnost přímo vyplývá z konkrétního pojetí demokracie. Pro potřeby analýzy ideologického jádra krajně pravicových stran stanovuje Mudde dvě operační definice demokracie. Zaprvé, chápeme-li demokracii jako pluralismus, potom je antidemokracie

⁵⁶ WOLD [2005], s. 54.

⁵⁷ Pia K. *kåret til Europas største racist*. Avisen. [online] 12.03.2009 [cit. 2010-07-14]. Dostupný z WWW: <http://avisen.dk/pia-k-kaaret-til-europas-stoerste-racist_104935.aspx>.

⁵⁸ Riksfronten byla meziválečná nacistická organizace ve Švédsku založená v roce 1933. Hnutí bylo obnoveno v roce 1989 a přitáhlo několik tisíc členů, nicméně v roce 2003 bylo formálně zrušeno a členská základna se přelila do jiných ultrapravicových hnutí a skupin. Hembygdspartiet, ultrapravicová nacionalistická strana, působila na švédské politické scéně pouze krátkodobě – od roku 1995 do roku 1999. (*Populister vill bilda enad front*. Expo - demokratisk tidskrift. [online] 19.04.2003 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.expo.se/2003/48_339.html>.)

⁵⁹ PRED, Allan. *Even in Sweden: racism, racialized spaces, and the popular geographical imagination*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2000, s. 50. [Překlad autorky].

⁶⁰ PRED [2000], s. 218. [Překlad autorky].

pojímána jako antipluralismus. Zadrhé, je-li na demokracii pohlíženo jako na ztělesnění ideje rovnosti občanů, je antidemokracie logickým popřením této rovnosti.⁶¹

DFP i FrPn se dokázaly v rámci svých stranických systémů plně etablovat a v kontextu nastolené *office-seeking* strategie se snaží striktně dodržovat pravidla politické hry. Ve svých volebních programech a manifestech se obě prezentují jako liberální politické strany, jejichž principy vychází z ústavy, národní i západní tradice a kulturního dědictví založeného na křesťanských hodnotách.⁶² Prosazování monokulturního státu by mohlo být z určitého pohledu interpretováno jako antipluralismus, nicméně jak DFP tak i FrPn respektují principy parlamentní demokracie a pluralitu názorů a zájmů, a proto v tomto směru nemůžou být charakterizovány jako antidemokratické.⁶³ Jak ale píše Pavla Dočekalová o FrPn, „[...] některé její ideologické prvky či výroky představitelů o antisystémovosti hovoří - například šovinistické sociální zabezpečení či některé postoje k imigrantům, zvláště odlišný přístup k cizincům pocházejícím ze západní kulturní oblasti a nezápadním cizincům - jsou v protikladu se základním liberálním principem rovnosti lidí“, ačkoli právě na něj se konkrétně FrPn ve svém programu odvolává.⁶⁴ To samé lze konstatovat i o dánské FrPd, resp. DFP a švédské NyD.

V případě švédské NyD jsou na místě určité pochybnosti o tom, zda je možné antidemokratické postoje z ideologického jádra strany úplně vyloučit. V novinovém článku s vševypovídajícím názvem *Zde je náš stranický program*, který byl prakticky jediným programovým dokumentem strany, se NyD před parlamentními volbami v roce 1991 ostře vymezila proti vládnoucí politické garnituře a mechanismům fungování švédského politického systému, avšak po svém vstupu do parlamentu se snažila dodržovat pravidla hry a nestavěla se otevřeně proti stávajícímu demokratickému systému. Jako antidemokratické lze však interpretovat její částečné napojení na neonacistická a ultrapravicová uskupení, která otevřeně propagovala boj proti demokracii a pluralitní společnosti.

Páté Muddeho kritérium - požadavek silného státu - se odráží v úsilí o nastolení vlády práva a pořádku prostřednictvím výrazného posílení autority bezpečnostních složek a

⁶¹ MUDDE [1995], s. 214.

⁶² DFP - *Principprogram*. [online] únor 2002 [cit. 2010-07-14]. Dostupný z WWW: <http://www.danskefolkeparti.dk/Politik_ny.asp>, *Fremskrittspartiet: Lokalpolitisk prinsippprogram 2003-2007*. Oslo: Fremskrittspartiet, 2003, s. 5; *Fremskrittspartiet: Prinsipp- og handlingsprogram 2005-2009*. Oslo: Fremskrittspartiet, 2005, s. 6; *Fremskrittspartiets ideologikurs 2006: kurshefte*. Oslo: Fremskrittspartiets studieforbund, 2006, s. 31.

⁶³ MUDDE [2000], s. 177-178; KITSCHOLT, Herbert (In collaboration with Anthony J. McGann). *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995, s. 135.

⁶⁴ DOČEKALOVÁ [2005], s. 397.

zprísňení trestů za porušení zákona včetně zavedení trestu smrti.⁶⁵ Často hraje v ideologicko-politické koncepci krajně pravicových stran svou roli také militarismus – snaha o posílení vojenské moci k obraně národních zájmů, zvýšení prestiže armády a vyzdvihování národně výchovné funkce povinné vojenské služby.

Zákon a pořádek jsou tradičními tématy všech tří sledovaných stran. Ve svém volebním programu norská FrPn kritizuje „snillismus“⁶⁶ a naivitu vládnoucích stran a prosazuje posílení pravomocí bezpečnostních složek a zefektivnění boje proti organizovanému zločinu. Vyslovuje se pro zvýšení trestů, zejména za násilné a mravnostní trestné činy, a zprísňení podmínek ve věznicích. Pro všechny strany je typické, že do značné míry ztotožňují kriminalitu s přistěhovalci, což dokazuje např. požadavek FrPn na vyhoštění všech cizinců odsouzených na více než tři měsíce nepodmíněně a v obecnějším kontextu zařazení přistěhovalecké politiky do volební brožury věnované kriminalitě⁶⁷ nebo obdobná snaha NyD prosadit zákon, podle kterého by cizinci odsouzení k více než dvěma letům odnětí svobody byli okamžitě vyhoštěni ze země.⁶⁸

Na základě analýzy stranických dokumentů a veřejného vystupování čelních představitelů stran lze konstatovat, že ideově-programovému profilu krajní pravice nejvíce odpovídá švédská NyD, u které jsou ve větší či menší míře přítomna všechna definiční kritéria. Dánská DFP i její předchůdkyně FrPd naplňuje čtyři z pěti znaků krajně pravicové strany - výjimkou je absence antisystémových, resp. antidemokratických postojů. Nejspornější případ představuje norská FrPn, která sice vykazuje prvky kulturního rasismu, xenofobie a požadavek silného státu, ale antidemokratické postoje ani nacionalismus prokazatelně nejsou součástí jejího ideologického jádra.

2.2.2 Ignaziho definice krajně pravicových stran

Piero Ignazi zaujímá k výzkumu krajně pravicových stran dvoustupňový přístup. Nejprve zjišťuje umístění strany na pravolevé ideologicko-politické ose platné pro daný

⁶⁵ Krajně pravicové strany navíc poměrně často prosazují zařazení morálně ambivalentních jevů typu homosexuality, prostituce, pornografie nebo interrupce mezi trestné činy pro jejich údajně vysoký stupeň mravního ohrožení společnosti. (MUDDE [1995], s. 216.)

⁶⁶ „Snillisme“ (počeštěně snillismus) je uměle vytvořený termín vycházející z norského adjektiva „snill“ znamenajícího milý nebo hodný, a vyjadřuje nepochopitelnou naivitu, umírněnost a přílišnou měkkost a slabost.

⁶⁷ *Fremskrittspartiet* [2005].

⁶⁸ *Populister vill bilda enad front*. Expo - demokratisk tidskrift. [online] 19.04.2003 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.expo.se/2003/48_339.html>.

system, přičemž se jedná pouze o jakési předběžné šetření. O definitivním zařazení do ideologické rodiny krajní pravice rozhodují další dvě kritéria, která analyzují ideologický profil strany.⁶⁹

Prostorové kritérium zohledňuje pozici strany na ose levice-pravice, přičemž krajně pravicová strana se blíží pravému pólu osy více než kterákoli jiná strana v daném stranickém systému. Jak píše Pavla Dočekalová ve svém článku o norské FrP, kritérium umístění strany v systému zároveň pomáhá „definovat přesnou hranici mezi těmito stranami a jejich sousedy, tj. konzervativními, konfesními a středově liberálními stranami,“⁷⁰ což lze s odkazem na současnou dynamiku dvou navzájem se křížících pravolevých dimenzí - ekonomicko-politické a hodnotově politické - označit za poněkud zjednodušené tvrzení.⁷¹ Některé studie operují pouze s jednou pravolevou škálou, která zahrnuje obě dimenze, avšak z detailnějších analýz vyplývá, že strany zpravidla zaujímají výrazně odlišnou pozici v otázkách socioekonomických a v otázkách hodnotových. Pro současné skandinávské krajně pravicové strany to platí dvojnásob - zatímco v postmateriálních tématech si zachovávají vyhraněně pravicový profil, k socioekonomickým tématům zpravidla zaujímají mnohem smířlivější postoj blíže k ideologickému středu než konzervativní strany, což se v rovině jejich ideově programových pozic projevuje jako welfare-šovinismus.

Historicko-ideologické kritérium zjišťuje na základě analýzy stranických dokumentů a sebezprezentace strany a jejich vůdců na veřejnosti přítomnost explicitních či implicitních odkazů k fašismu, který lze považovat za jediný koherentní ideologický korpus krajní pravice.⁷² Stopy fašistické ideologie vymezuje Ignazi poněkud vágně jako nostalgické odvolávání se k mýtům, symbolům a heslům historického fašismu, popř. jako explicitní přijetí fašistické ideologie nebo její části.⁷³

Kritérium postoje strany vůči systému zjišťuje, zda daná strana může být klasifikována jako antisystémová či nikoli, a v zásadě se shoduje s Muddeho kritériem antidemokratičnosti, ačkoli je pojmáno poněkud širěji. Fašismus jako extrémně pravicová ideologie jasně vykazuje principiálně antidemokratické, a tudíž i antisystémové znaky. Ignazi navíc předpokládá, že i ty krajně pravicové strany, které nevychází z tradic historického fašismu, sdílí určité antisystémové postoje zaměřené zejména proti pluralismu,

⁶⁹ IGNAZI [2003], s. 31.

⁷⁰ DOČEKALOVÁ [2005], s. 388.

⁷¹ Blíže k existenci dvou navzájem se křížících ideologicko-politických dimenzí viz. kapitola 3.1.1.

⁷² IGNAZI, Piero. The Silent Counter-Revolution: Hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe. *European Journal of Political Research*. 1992, vol. 22, is.1, s. 9.

⁷³ IGNAZI [1992] s. 10.

parlamentarismu a etablovaným politickým stranám.⁷⁴ „Strany nutně nemusí veřejně obhajovat nedemokratické uspořádání, avšak vyjadřují nedůvěru politickému systému, čímž v podstatě podkopávají jeho legitimitu.“⁷⁵

Podle Ignaziho je v reálné politice antisystémovost současné krajní pravice charakterizována nekompatibilitou cílů a zároveň přijatelností politického vystupování. Skoro žádná současná krajně pravicová strana otevřeně neobhazuje nedemokratický pořádek a použití násilných prostředků k dosažení svých cílů. Naopak, současná krajní pravice se do značné míry přizpůsobila demokratické praxi ostatních politických stran, což ovšem v některých případech kontrastuje s jejími skutečnými postoji a reálným politickým jednáním.⁷⁶

Minimální podmínkou pro zařazení strany do ideologické rodiny krajní pravice je splnění prostorového kritéria. Dále musí strana buď vyhovovat ideologicko-historickému spojení s fašismem, nebo musí zastávat antisystémové postoje. V návaznosti na to rozlišuje Ignazi dvě podskupiny krajně pravicových stran: strany umístěné nejvíce vpravo na pravolevé ose daného stranického systému, které vykazují neofašistické tendence implicitně zahrnující i prvek antisystémovosti, klasifikuje Ignazi jako starý typ krajně pravicových stran, nebo také jako tradiční neofašistické strany, zatímco absence odkazů k fašistické ideologii a současně jasný antisystémový postoj jsou charakteristickými znaky krajní pravice nového, postindustriálního typu.⁷⁷

Co se týče umístění na pravolevé ose politického spektra, současné krajně pravicové strany podle Herberta Kitschelta většinou nevznikly jako strany zaujímající extrémní postoje: „Nové strany, které se objevily na začátku sedmdesátých let, nemohly být jednoznačně umístěny na pravici. Až prostřednictvím interakce v rámci stranické soutěže se přibližně v polovině osmdesátých let postupně vyprofilovaly jako krajně pravicové strany.“⁷⁸ To potvrzuje případ norské Strany Anderse Langeho (ALP), předchůdkyně FrPn, která byla v prvním roce své existence politology zařazena na desetibodové škále levice-pravice na pozici odpovídající hodnotě 4,5, což značí téměř ideální politický střed.⁷⁹ Poté však

⁷⁴ IGNAZI [1992], s. 12. Fenomén tzv. anti strany, tedy strany zaujímající protistranické postoje, popsal z hlediska krajně pravicových stran např. Cas Mudde ve svém článku *The Paradox of the Anti-Party Party: Insights from the Extreme Right. (Party Politics. 1996b, vol. 2, no. 2, s. 265-276.)*

⁷⁵ DOČEKALOVÁ [2005], s. 388.

⁷⁶ IGNAZI [2003], s. 32-33.

⁷⁷ IGNAZI [2003], s. 33.

⁷⁸ KITSCHOLT [1995], s. 124. [Překlad autorky].

⁷⁹ LASÁK, Jan. Norská Fremskrittspartiet: most přes navždy. *Global politics: časopis pro politiku a mezinárodní vztahy* [online]. 2006 [cit. 2010-07-13]. Dostupný z WWW: <<http://www.globalpolitics.cz/clanek/norska-strana.html>>.

následoval výrazný posun směrem k pravému pólu. Podle expertní studie provedené Oddbjørnem Knutsenem⁸⁰ zaujímala FrPn v roce 1993 dokonce pozici v bodě 9,18 na desetibodové škále levice-pravice, což ale znamenalo nepatrný posun doleva v kontextu obecně dostředivé tendence celého systému oproti roku 1982, kdy byla FrPn umístěna na pozici 9,5.⁸¹ Ve volebním výzkumu provedeném v Norsku v roce 1995 se voliči FrPn sami zařadili na desetibodové škále na pozici 6,75, což v rámci norského stranického systému znamenalo umístění nejbližší pravému pólu osy, ačkoli konzervativní voliči zaujali pozici jen o tři desetiny bodu nalevo od FrPn.⁸² Kritérium umístění strany nejbližší k pravému pólu pravolevé osy se tedy zdá být splněno, ačkoli ne zcela přesvědčivě, protože podle některých politologů zaujímají konzervativci v současné době v ekonomických záležitostech pravicovější pozici než FrPn.⁸³

U dánské FrPd je tendence obdobná. Knutsenova analýza dynamiky západoevropských stranických systémů mezi lety 1982 a 1993 naznačuje, že se strana během tohoto období na rozdíl od norské FrPn posunula ještě o něco více doprava - z pozice odpovídající hodnotě 8,8 do bodu 9,13. V roce 1996 se její voliči sami umístili do bodu 8,4, což představuje ve srovnání s norskými a švédskými voliči krajní pravice nejextrémnější pozici.⁸⁴ Kolektiv dánských politologů pod editorským vedením Jørgena Goula Andersena zpracoval rozsáhlou studii parlamentních voleb z roku 2005, ve které již od sebe důsledně oddělují dvě navzájem se přetínající dimenze politického konfliktu. Na ekonomicko-politické ose přiřazují DFP, úspěšné pokračovatelce FrPd, pozici 5,3, což je dokonce mírně nalevo od středu⁸⁵, a na ose hodnotově politické umísťují stranu do bodu 7,6, což je v dánském kontextu pozice nejbližší k pravému pólu politického spektra.⁸⁶

⁸⁰ Pro účely analýzy byla hodnotově orientovaná osa „nové politiky“ inkorporována do tradiční ekonomicky orientované osy. (KNUTSEN [1998], s. 64.)

⁸¹ Knutsen ovšem upozorňuje na to, že dostředivý posun FrPn byl spíše výjimkou. Trendem mezi ostatními evropskými krajními stranami (včetně levicových) byl naopak posun ještě blíže k oběma pólům, čímž došlo ke zvýšené polarizaci stranického spektra. Celkově se norský stranický systém mezi lety 1982-1993 posunul mírně doleva z pozice 5,6 na 5,5. (KNUTSEN [1998], s. 80-82.)

⁸² BJØRKLUND – ANDERSEN [2000], s. 208.

⁸³ BJØRKLUND – ANDERSEN [2007, preliminary draft].

⁸⁴ SVÅSAND, Lars. Scandinavian Right-Wing Radicalism. In: BETZ, Hans Georg, IMMERFALL, Stefan (eds.). *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. New York: St. Martin's Press, 1998, s. 87.

⁸⁵ DFP v ekonomickopolitických otázkách je dokonce podstatně levicovější než konzervativci (6,8) a liberálové (6,4). (ANDERSEN, Jørgen Goul et al. *Det nye politiske landskab. Folketingsvalget 2005 i perspektiv*. Århus: Academica, 2007, s. 187.)

⁸⁶ Andersen a jeho kolegové ve své studii používají pětibodovou škálu namísto klasické desetibodové (1,0 = levice, 10,0 = pravice). Hodnoty z pětibodové škály byly pro účely této diplomové práce převedeny na klasickou desetibodovou škálu pomocí následujícího vzorce: $P^{10} = [(P^5 - 1) \times 2,25] + 1$, kde P^{10} je pozice strany na desetibodové škále a P^5 je pozice na pětibodové škále. (ANDERSEN [2007], s. 187.)

Co se týče švédské NyD, Knutsen ji ve sledovaném roce 1993 umísťuje nejbližší k pravému extrému švédského politického spektra na pozici odpovídající hodnotě 9,09.⁸⁷ Sami voliči NyD však do značné míry překvapivě definovali své umístění na ideologicko-politické škále hodnotou 6,3, což znamenalo pozici nalevo od voličů křesťanských demokratů i konzervativců.⁸⁸

V případě všech tří zkoumaných stran lze objektivně popřít jakékoli historické, ideologické či personální vazby na historický fašismus, a proto nemůže být druhé kritérium v případě těchto stran naplněno. Pro jejich eventuální zařazení do Ignaziho podskupiny nových, postindustriálních krajně pravicových stran je proto klíčové třetí kritérium – postoj stran k systému, přesněji jejich antisystémovost.

Postoj skandinávských krajně pravicových stran k politickému systému je předmětem neustálých diskusí a polemik, z velké části kvůli rozdílnému výkladu pojmu antisystémovost. Ignazi charakterizuje antisystémovost jako soubor postojů stojících v opozici vůči základním hodnotám, na kterých je daný politický systém založen.⁸⁹ Je třeba ovšem přesně stanovit hranici, jejímž překročením se strana stává antisystémovou.⁹⁰

Podle Ignaziho by měly být krajně pravicové strany principiální opozicí v kirchheimerovském pojetí⁹¹, která stojí na pozicích antiparlamentarismu, antipluralismu a antistranictví, čímž podryvá konstitutivní prvky stávajícího systému. Ani jedno z těchto kritérií ovšem u skandinávské krajní pravice nenalezneme, jakkoli se strany v prvních letech své existence vymezovaly proti politickým institucím i tradičním etablovaným stranám a metodám jejich fungování. Protestní charakter však brzy opustily a zanedlouho po svém parlamentním průlomu se přetransformovaly v politické strany klasického střihu, staly se plnohodnotnou součástí systému, striktně dodržují všechna formální pravidla parlamentní demokracie a rovněž respektují pluralismus politických stran a idejí.

Knut Heidar označil FrPn, resp. ALP za antikonsensuální (ovšem nikoli explicitně jako antisystémovou) stranu v tom smyslu, že jako první narušila poválečný

⁸⁷ KNUTSEN [1998], s. 80.

⁸⁸ SVÅSAND [1998], s. 87.

⁸⁹ IGNAZI [2003], s. 32.

⁹⁰ Např. Otto Kirchheimer za tímto účelem rozlišuje loajální opozici založenou na odlišnosti cílů, a principiální opozici vyjadřující neslučitelnost cílů. (IGNAZI [2003], s. 32) Giovanni Sartori, který představil koncept antisystémové strany v západní politické vědě, rozlišuje mezi širokou a přísnou definicí antisystémovosti. Podle široké definice „strany sdílejí stejnou vlastnost, totiž že zpochybňují legitimitu režimu a podkopávají jeho podpůrné základny. Stranu lze tedy definovat jako antisystémovou, když podkopává legitimitu režimu, k němuž stojí v opozici.“, zatímco „Podle přísné definice [...] antisystémové strany reprezentují cizí ideologii – čímž je indikováno, že politické zřízení je konfrontováno s maximální ideologickou vzdáleností.“ (SARTORI, Giovanni. *Strany a stranické systémy: Schéma pro analýzu*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. s. 136-138.)

⁹¹ Viz. předchozí poznámka.

sociálnědemokratický konsensus mezi etablovanými politickými stranami, což platí i o dánské FrPd.⁹² William Lafferty dále vyzdvihuje radikální opozici FrPn vůči sociálnímu státu, negativní postoj k přistěhovalcům a ostré výpady vůči politické elitě a byrokracii, v čemž spatřuje důkazy její antisystémovosti.⁹³ To samé tvrdí Lars Bille o FrPd - podle něj podrývá legitimitu etablovaných stran a systému jako takového s tím, že systémem chápe Bille skandinávský systém sociálního státu. Zároveň však připouští, že po změně ve vedení v roce 1984 strana svou rétoriku viditelně zmírnila.⁹⁴

Ignazi k těmto argumentům dodává, že tyto strany jsou v opozici vůči základním hodnotám skandinávské společnosti, mají sklony k autoritářským řešením a xenofobii a navíc vyjadřují nedůvěru vůči parlamentarismu i politickým stranám a institucím, což má delegitimizující dopad na politický systém jako celek. Díky tomu je podle něj možné klasifikovat FrPd i ALP/FrPn jako antisystémové strany na bázi Sartoriho široké definice.⁹⁵

Výše uvedené charakteristiky je ovšem možné nalézt spíše v počáteční fázi existence stran. Nedůvěra v parlamentarismus, politické strany i stranický systém, prosazování jednoduchých, autoritářských řešení a opozice vůči základním hodnotám, pokud za tyto považujeme především poválečný sociálnědemokratický konsensus, bychom mohli s určitými výhradami připsat stranám Mogense Glistrupa a Anderse Langeho, ovšem nikoli pozdější FrPd během faktického vedení Pii Kjærsgaardové a FrPn po nástupu Carla I. Hageny na post předsedy strany. Zcela nutné je pak vyloučit antisystémové tendence u současné DFP a FrPn se Siv Jensenovou v čele. I sám Ignazi na konci své studie dodává, že antisystémový profil skandinávských krajně pravicových stran je ve srovnání s evropskou krajní pravicí poněkud omezený.⁹⁶ Nejvíce by se mu zřejmě blížila švédská NyD, a to zejména z důvodů již mnohokrát zmíněného personálního napojení na otevřeně antidemokratické a antisystémové skupiny, ovšem na úrovni strany jako takové je možné antisystémové postoje také prakticky vyloučit.

Tyto závěry staví skandinávské krajně pravicové strany na vnější hranici stranické rodiny nové, postindustriální krajní pravice v Ignaziho pojetí, protože ačkoli strany splňují prostorové kritérium, jejich antisystémový postoj je v současnosti nanejvýš diskutabilní.⁹⁷

⁹² HEIDAR, Knut. Norway: Levels of Party Competition and System Change. *West European Politics*. 1989, vol. 12, is. 4, s. 147.

⁹³ IGNAZI [1992], s. 15.

⁹⁴ IGNAZI [1992], s. 15.

⁹⁵ IGNAZI [2003], s. 157.

⁹⁶ IGNAZI [2003], s. 157.

⁹⁷ IGNAZI, Piero. The Extreme Right in Europe: A Survey. In: MERKL, Peter, WEINBERG, Leonard (eds.). *The Revival of Right-Wing Extremism in the Nineties*. London: Frank Cass, 1997, s. 59.

3. Lipsetova a Rokkanova teorie *cleavages*

Jeden z nejvýznamnějších a nejrespektovanějších přístupů ke studiu politických stran a stranických systémů v současné politické vědě vychází z teorie *cleavages*, kterou na konci šedesátých let formulovali americký sociolog Seymour Martin Lipset a norský politolog Stein Rokkan ve své dnes již klasické studii *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*.⁹⁸ Jádrem tohoto historicko-konfliktního přístupu ke studiu politických stran je odhalení intenzivních a dlouhotrvajících konfliktních linií v sociální struktuře společnosti, na jejichž základě lze následně interpretovat vznik, historický vývoj, společné znaky i specifika stranických systémů v západní Evropě.

Na bázi analýzy historicko-politického vývoje západní společnosti stanovili Lipset a Rokkan čtyři hlavní konfliktní linie, které vykrytalizovaly v průběhu dlouhodobých procesů národní a průmyslové revoluce. Každá z těchto revolucí zplodila konflikty ve dvou dimenzích: teritoriální (stanovující rozčlenění politické kontroly) a funkční (ve smyslu fungování systému v čase).⁹⁹ Kombinací dvou revolucí ve dvou dimenzích vznikly čtyři základní konfliktní linie: centrum-periferie, stát-církev, město-venkov a vlastníci-pracující.

Národní revoluce odstartovala proces budování moderních národů projevující se zejména úsilím o vytvoření jednotných národních identit, které v teritoriální dimenzi naráželo na odpor kulturně, etnicky, jazykově či nábožensky svébytných regionů. Funkční dimenzi národní revoluce představuje konflikt mezi centralizačními a standardizačními tendencemi vznikajícího národního státu a historicky danými privilegii (katolické) církve.

Důsledkem průmyslové revoluce, která hluboce zasáhla nejen do ekonomické, ale také demografické i politické sféry společnosti, pak byl jednak konflikt mezi městem jako centrem rozvíjejícího se průmyslu¹⁰⁰ a tradičními zájmy venkova v teritoriální dimenzi, jednak prohlubující se rozpor mezi vlastníky (zaměstnavateli) a pracujícími (zaměstnanci) ohledně vlastnictví výrobních prostředků a distribuce příjmů ve funkční dimenzi.

Pro postupné etablování těchto konfliktních linií byly dle Lipseta a Rokkana zásadní tzv. kritické zlomy (*critical junctures*), které víceméně korespondují se vznikem hlavních konfliktních linií v západní společnosti a tvoří v podstatě jakousi vývojovou osu jejich vzniku. Prvním kritickým zlomem byla reformace a následná protireformace, které zplodily konfliktní

⁹⁸ LIPSET, Seymour M., ROKKAN, Stein. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York - London: The Free Press and Collier-MacMillan Limited, 1967.

⁹⁹ NOVÁK [1997], s. 39.

¹⁰⁰ Velká města se - nikoli náhodou - ve většině případů zároveň kryla s centry národně budovatelských snah. (HLOUŠEK - KOPEČEK [2004], s. 36.)

linii centrum-periferie, především ve vztahu k otázkám náboženským (supra-národní vs. národní náboženství) a jazykovým (latina vs. národní jazyk). Následkem Velké francouzské revoluce se otevřel konflikt mezi státem a církví, v jehož jádru stálo především právo monopolu na masové vzdělávání. Průmyslová revoluce v devatenáctém století přinesla rozpor mezi tradičními zájmy venkova a rostoucí industrializací a urbanizací měst, a také ekonomicky motivovaný konflikt vlastníci-pracující. Za čtvrtý kritický mezník označili Lipset a Rokkan s jistými výhradami bolševickou revoluci v Rusku v roce 1917 a události po ní následující, které vyostřily dlouhodobé rozpory uvnitř elity dělnické třídy ohledně příslušnosti k národní jednotce či k mezinárodnímu revolučnímu hnutí.¹⁰¹

Analýza konfliktních linií a jim odpovídajícího vzniku a vývoje politických stran a stranických systémů je v Lipsetově a Rokkanově teorii zasazena do širšího kontextu zrodu moderní masové společnosti, která je jedním ze stupňů vývoje moderního státu.¹⁰² Přejít k moderní masové politice fakticky spočíval v překonávání privilegií etablované politické elity a v pronikání nových, politicky zatím nepriviligovaných skupin jako plnohodnotných participantů politického procesu.¹⁰³

To se projevovalo v politické rovině vznikem různých protestních hnutí či skupin zaměřených primárně proti etablované národní elitě a jejím kulturním standardům. Tento proces byl završen vznikem politických stran na základě jednotlivých konfliktních linií, které se postupně etablovaly ve společnosti jako důsledky přechodu k modernímu národnímu státu a industriální společnosti.

Na základě konfliktní linie centrum-periferie začaly vznikat regionální strany hájící zájmy etnické, kulturně, nábožensky či jazykově svébytných regionů. Konfliktní linie stát-církev se promítla do stranického systému vznikem stran křesťansko-demokratické nebo křesťansko-sociální orientace. Rozpor mezi městy a venkovem zrodil strany agrární bojující za tradiční zájmy venkova, a konfliktní linie vlastníci-pracující se politicky projevila vznikem socialistických nebo sociálnědemokratických stran. Napětí uvnitř dělnické elity mezi národní a mezinárodní (revoluční) identitou vyvolané bolševickou revolucí v Rusku zrodilo strany

¹⁰¹ Lipset a Rokkan upozorňují na to, že ruská revoluce nevyvolala nové štěpení, ale pouze vyzdvihla dlouhodobý rozpor uvnitř dělnické třídy. (LIPSET – ROKKAN [1967], s. 48; ROKKAN [1970], s. 131.)

¹⁰² Rokkan stanovil čtyři fáze vývoje moderního státu: 1/ budování státu – unifikace politické elity a utváření pevných hranic státních útvarů v Evropě, v období od vrcholného středověku do Velké francouzské revoluce, 2/ budování národa – proces formování moderních národů uvnitř jednotlivých států, 3/ rozvoj masové politiky – vznik a rozvoj moderní masové politiky prostřednictvím překonávání prahů demokratizace a 4/ éra sociálního státu – vytváření tzv. státu blahobytu (welfare state) a s tím související rozsáhlá redistribuce ekonomických výnosů. (HLOUŠEK – KOPEČEK [2004], s. 26-27.)

¹⁰³ HLOUŠEK – KOPEČEK [2004], s. 27.

komunistické. Všechny tyto strany se zároveň důrazně vymezily vůči tradičním konzervativcům a liberálům.¹⁰⁴

Rozdíly a specifika jednotlivých stranických systémů vycházejí především z prvních tří konfliktních linií, zatímco rozpor mezi vlastníky a pracujícími systémy naopak do určité míry vzájemně sblížil.¹⁰⁵ Vzhledem k tomu, že tato konfliktní linie dominovala v sociální struktuře západoevropské společnosti téměř po celé dvacáté století¹⁰⁶, měla rozhodující dopad na podobu stranických systémů a na jejím základě se vyprofilovaly nejvýznamnější strany moderní evropské pravice a levice.¹⁰⁷

Poté, co se konfliktní linie na počátku dvacátých let dvacátého století již plně etablovaly ve struktuře společnosti, dochází podle Lipseta a Rokkana k tzv. zamrznutí systému (*freezing hypothesis*). Zatímco historický vývoj šel stále dopředu a svět prodělal významné otřesy v podobě ekonomické krize a dvou světových válek, struktura západní společnosti zůstala po téměř pět desetiletí v podstatě nezměněná. To znamená, že nedošlo k žádnému kvalitativně významnému posunu a nevykristalizovaly další konflikty, které by se etablovaly v podobě nových konfliktních linií. Západoevropské stranické systémy tedy zůstaly až do konce šedesátých let zachovány prakticky ve stejné podobě, v jaké se konstituovaly téměř o půl století dříve.¹⁰⁸

Hypotézu o zamrznutí stranických systémů potvrzoval zejména příklad Skandinávie, která v politické vědě představuje tradiční objekt zkoumání jakožto specifický subsystém vykazující celou řadu společných znaků. Švédští politologové Sten Berglund a Ulf Lindström ve své klasické studii *The Scandinavian Party System(s): a comparative study* z roku 1978 označili všechny skandinávské stranické systémy za variace jednoho pětistranického modelu postaveného na pěti „-ismech“: konzervativismu, liberalismu, sociáldemokratismu, agrarismu a komunismu.¹⁰⁹ Páteří tohoto modelu bylo jednodimenzionální štěpení vlastníci-pracující, které rozdělovalo stranický systém do dvou bloků představujících platformu pro stranickou

¹⁰⁴ HLOUŠEK – KOPEČEK [2004], s. 37-38.

¹⁰⁵ LIPSET – ROKKAN [1967], s. 35.

¹⁰⁶ Marx předpokládal, že neekonomicky motivované konflikty typu stát-církev v kapitalistické společnosti postupně odumřou, společenská struktura se zjednoduší a veškeré společenské rozpory se koncentrují v třídním rozporu mezi vlastníky (buržoazií) a pracujícími (proletariátem) a vývoj bude postupně – mj. jako důsledek krize kapitalismu – směřovat k socialismu. Kulturně orientované konfliktní linie vycházející z národní revoluce se v souvislosti s postupující industrializací a sekularizací společnosti skutečně oslabovaly, ale jejich stopy ve stranických systémech nevymizely. Postupně se ukázalo, že mobilizační potenciál těchto konfliktních linií jako nositele národní, regionální či jazykové identity zdaleka není vyčerpán, jak dokládá příklad Severního Irsku, Baskicka nebo Belgie. (ANDERSEN [2007], s. 14-16.)

¹⁰⁷ HLOUŠEK – KOPEČEK [2004], s. 38.

¹⁰⁸ „[...] the party systems of the 1960s reflect, with few but significant exceptions, the cleavage structures of the 1920s.“ (LIPSET – ROKKAN [1967], s. 50. [Zdůrazněno v originále].)

¹⁰⁹ BERGLUND, Sten, LINDSTRÖM, Ulf. *The Scandinavian Party System(s): a comparative study*. Lund: Studentlitteratur, 1978.

soutěž i formování vládních kabinetů. Stranické afiliace se vytvářely jasně a čitelně na základě třídní příslušnosti a skandinávské země tak ve srovnání se zbytkem západní Evropy tradičně vykazovaly nejvyšší míru třídního hlasování a naopak nejnižší volatilitu. Na úrovni exekutivy byly výsledkem dvoublokového uspořádání prakticky jen dvě alternativy: menšinový kabinet sociální demokracie, která si téměř po celé dvacáté století ve všech třech zemích udržovala postavení predominantní strany v Sartoriho pojetí¹¹⁰, nebo koaliční vláda pravého středu složená z nesocialistických stran občanského bloku.

Archetypální model v Berglundově a Linströmově teorii představuje švédský stranický systém, který byl od zavedení všeobecného volebního práva v roce 1921 až do roku 1988 tvořen stejnými pěti politickými stranami držícími monopol na parlamentní zastoupení. Vedle tradičních konzervativců, v roce 1969 přejmenovaných na Umírněnou sjednocenou stranu (Moderata samlingspartiet/ Moderaterna, M), a liberálů, kteří přijali název Lidová strana liberálů (Folkpartiet liberalerna/ Folkpartiet, FP), je historicky nejvýznamnější stranou Sociálnědemokratická dělnická strana Švédska (Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, SAP). Kromě toho v systému tradičně působí agrární strana, v padesátých letech přeměněná stejně jako v ostatních skandinávských zemích na Stranu středu (Centerpartiet, C) a komunisté, jež od roku 1990 nesou název Levicová strana (Vänsterpartiet, V).¹¹¹

Dánský model si až do počátku sedmdesátých let zachovával prakticky stejnou strukturu, ačkoli postrádal samostatnou agrární, resp. středovou stranu. Nejstarší dánskou politickou stranou je Venstre/ Liberální strana Dánska (Venstre/ Danmarks liberale parti, V) s kořeny v dánském agrárním hnutí konce devatenáctého století, proti níž se tradičně programově vymezovala Konzervativní lidová strana (Det konservative Folkeparti, Cd/ K). Nejsilnější postavení si udržovali Sociální demokraté (Socialdemokraterne, S/ A¹¹²), nalevo od nichž operovala ještě strana Radikální levice (Det Radikale Venstre, RV). Podle Berglunda a Lindströma však dánský stranický systém nepředstavoval významnou odchylku od ideálního skandinávského pětistranického modelu, protože byl strukturován

¹¹⁰ Sartori definuje jako predominantní takovou stranu, které se daří získávat v průběhu času absolutní většinu mandátů (nikoli nutně hlasů) v parlamentu. Absolutní většinu 50 % vyžaduje Sartori za předpokladu, že ústavní vláda obecně funguje na základě principu absolutní většiny. V Dánsku, Norsku a Švédsku jsou nicméně ústavní konvence odlišné, o čemž svědčí dlouhodobé fungování menšinových vlád. Sartori tedy pro tyto země upravuje svou definici predominantní strany takto: „Systém predominantní strany je obecně určen svojí hlavní stranou, která získává absolutní většinu mandátů, s výjimkou zemí, které se nepochybně řídí principem menším než absolutní většiny.“ (SARTORI [2005], s. 211-212.)

¹¹¹ Tento název je v celoskandinávském kontextu poněkud zavádějící, protože označení Venstre (ve skandinávských jazycích znamenající levý, levice) v Dánsku a Norsku tradičně používali liberálové vymezující se proti pravicovým konzervativcům nesoucím jméno Høyre (ve významu pravý, pravice).

¹¹² Dánští Sociální demokraté mají tradiční zkratku S, nicméně k jejich označení pro potřeby volebních analýz se často používá písmeno A. Každé dánské politické straně je pro tyto účely přiděleno písmeno, které ne vždy odpovídá zkratce jejího názvu.

jednodimenzionálně podél dominantního socioekonomického štěpení a fungoval na bázi dvoublokové alternace s dominancí sociální demokracie podobně jako tomu bylo ve Švédsku.

Norsko se od Berglund-Lindströмова ideálního typu odlišuje poněkud výrazněji, což je dáno zejména složitější sociální strukturou norské společnosti, ve které vedle tradičního třídního štěpení na bázi konfliktu vlastníci-pracující velmi výrazně působila ještě dimenze centrum-periferie a menší míře i náboženské štěpení.¹¹³

Zanedlouho po vydání Lipsetovy a Rokkanovy průlomové studie se však v západní Evropě začaly objevovat první příznaky pozvolného „roztávání“ společenských struktur (*unfreezing hypothesis*), přičemž tento proces měl v jednotlivých zemích odlišný průběh. Sami autoři si již na konci šedesátých let uvědomovali, že politické postoje nejmladších skupin voličů se začínají měnit a vymezovat vůči generaci jejich rodičů, čímž dochází k narušování zakonzervované sociální struktury společnosti a tradičních voličských segmentů.¹¹⁴ Výrazem hlubokých změn společenského klimatu byly studentské bouře a revolta mládeže na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, které do popředí zájmu vynesly tzv. postmateriální hodnoty.

Nové hodnotové klima ale nebylo výsledkem ojedinělých studentských protestů nebo individuální vzpoury několika jedinců proti tradičnímu způsobu života starší generace. Vykrytalizovalo z hlubokých změn, kterými poválečná západní Evropa od konce druhé světové války procházela, a postupně zapustilo kořeny ve struktuře společnosti, což se následně odrazilo také ve sféře politické. Začalo se hovořit o profilaci nového *cleavage* materialismus-postmaterialismus, které přeťalo tradiční konfliktní linie, především dosud dominující linii vlastníci-pracující, a iniciovalo vznik nových politických stran, které se koncipovaly v daleko složitějších podmínkách nové poválečné společnosti.

Zatímco ve Švédsku fungovala dynamika klasického pětistranického modelu v téměř neměnné podobě až do konce osmdesátých let, Dánsko a Norsko na počátku sedmdesátých let

¹¹³ ARTER, David. *Scandinavian Politics Today*. Manchester: Manchester University Press, 1999a, s. 65-66. Konfliktní linie centrum-periferie se v Norsku projevovala existencí tzv. kontrakultur, které byly velmi silné od druhé poloviny devatenáctého století až zhruba do sedmdesátých let století dvacátého, a to zejména na západě země v oblasti norských fjordů, která byla tradičně považována za periferii v protikladu k mocenskému centru soustředěnému na východě okolo hlavního města Osla (do roku 1925 Kristianie). Konkrétně se jednalo jazykový boj norštiny založené čistě na staronorských dialektech (nynorsk) proti ponorštěné dánštině vládnoucích elit (bokmål), abstinenčního hnutí a konzervativního laického směru uvnitř norské luteránské církve. Konfliktní potenciál tohoto štěpení se v současnosti zdá být vyčerpán a dochází k sociokulturní standardizaci norské společnosti, která je v současné době mnohem více homogenní, samozřejmě s výjimkou etnických minorit. (BJØRKLUND, Tor. *The Norwegian Progress Party: A Bridge Builder over old Cleavages*. Paper presented at EREPS (Extreme Right Electorates and Party Success) annual meeting, University of Ghent, Ghent, Belgium, 5.-7. December 2003b. [online]. [cit. 2010-07-20]. Dostupný z WWW:

<http://www.politik.uni-mainz.de/ereps/download/bjorklund_progress_party_builder_cleavages.pdf>.)

¹¹⁴ LIPSET – ROKKAN [1967], s. 54-56.

zažily volební zemětřesení, která otevřela parlamentní půdu nově vzniklým radikálním stranám profilujícím se právě na bázi krystalizujícího štěpení materialismus-postmaterialismus. Zvýšená fragmentace stranických systémů s sebou do parlamentní politiky vnesla konfliktní potenciál, což se nepřímo odrazilo i v nižší stabilitě vládních kabinetů. Existence nových, vzájemně se křížících konfliktních linií však na druhou stranu vytvořila příznivé prostředí pro vytváření ad hoc koalic, díky kterému se parlamentní soutěž stala dynamičtější a pružnější. S tím, jak se původně radikální strany postupně institucionalizovaly v politickém mainstreamu a mírnily svou protestní rétoriku, dochází ke znovuzpevnění obou stranických bloků, které dokázaly do značné míry inkorporovat nové subjekty i aktuální témata, i když za cenu rozvolňování tradičních voličských afiliací.

Tento vývoj ovšem nepopírá platnost Lipsetovy a Rokkanovy teorie. Naopak, hluboké změny, které západoevropské systémy prodělaly od konce šedesátých let, lze vysvětlit právě na základě konceptu konfliktních linií. Lipsetovo a Rokkanovo schéma se stalo východiskem pro další politology, kteří jej doplňovali o nová štěpení, popř. formulovali vlastní teorie *cleavages*¹¹⁵.

3.1 Inglehartova teorie proměny hodnotového klimatu a profilace nové konfliktní linie materialismus-postmaterialismus

Jedním z prvních, kdo se pokusili vysvětlit příčiny fundamentální proměny hodnotových systémů západní společnosti a její odraz v rovině stranických systémů a politického klimatu v návaznosti na koncept *cleavages*, byl americký sociolog Ronald

¹¹⁵ Vlastní pojetí konfliktních linií odlišné od Lipsetova a Rokkanova přístupu představili např. D. Rae a M. Taylor, kteří stanovili tři typy rozporů: 1/ popisné neboli „znakové“ rozpory (rasa nebo kasta), 2/ postojové neboli názorové rozpory (ideologie nebo preference), 3/ behaviorální neboli akční rozpory (zjištěné v důsledku hlasování nebo členství v organizaci).

S. Flanagan rozlišuje mezi rozpory segmentačními (rasové, jazykové nebo náboženské), kulturními (rozdíly typu mladý-starý, městský-venkovský, tradiční-moderní, autoritářský-svobodomyšlný) a ekonomicko-funkčními (rozdíly v třídním a společenském postavení).

H. Daalder chápe hlavní rozpory jakožto produkty dlouhodobého historického vývoje a stanovuje pět hlavních faktorů konfliktu: 1/ faktor dílčího neboli sektorálního zámu (strany reprezentující sektory průmyslu, obchodu, zemědělství), 2/ faktor náboženství (modernisté, fundamentalisté, katolíci, protestanti, klerikálové, antiklerikálové, anglikáni a nonkonformisté), 3/geografický konflikt (dimenze město-venkov, centrum-periferie), 4/ národnost neboli nacionalismus (etnické strany a národností hnutí) a 5/ režim (status quo strany, reformní strany, revoluční a kontrarevoluční strany).

Typologie J. Lanea a S. Erssona je postavena na čtyřech základních typech konfliktních linií ve struktuře západní společnosti: 1/ náboženské (rozpor protestanti-katolíci), 2/ etnické (rozpory mezi etnickými skupinami), 3/ třídní (rozpory mezi ekonomickými vrstvami) a 4/ regionální (rozpory mezi společenskými skupinami v rámci územního členění státu) (KLÍMA [1998], s. 66-67.)

Inglehart. Ve své slavné studii *The Silent Revolution* z roku 1977 formuloval teorii hluboké proměny hodnotových preferencí v závislosti na stupni ekonomického vývoje společnosti.¹¹⁶

Vyspělé západní demokracie podle Ingleharta vstoupily přibližně na přelomu šedesátých a sedmdesátých let do fáze postindustrializace, která s sebou přinesla zcela nový náhled na svět a život jedince ve společnosti. Jedním z aspektů složitého procesu přechodu od industriální k postindustriální společnosti je právě nástup postmaterialismu, umožněný vysokou úrovní ekonomické vyspělosti.¹¹⁷

Inglehart označil hodnotový posun od materialismu k postmaterialismu za „tichou revoluci“, čímž chtěl vyjádřit, že šlo o proces postupné, ale zásadní proměny hodnotových preferencí: od důrazu na materiální dostatek a fyzické bezpečí k postmateriální hodnotové orientaci, která se projevuje především v rostoucím akcentu na individuální kvalitu života, seberealizaci, intelektuální a estetické naplnění atd. Tento posun měl podle Ingleharta intergenerační charakter; to znamená, že k němu došlo ve chvíli, kdy byla dosavadní generace nahrazena mladší se zcela jinými hodnotovými preferencemi.

Inglehart argumentuje tím, že postmateriální hodnoty a tolerance vůči společenské změně jsou spjaty především s poválečnou generací vyrůstající v době ekonomické konjunktury a budování sociálního státu, zatímco generace jejich rodičů, která dospívala v období materiálního nedostatku a fyzické nejistoty spojené se světovou hospodářskou krizí, vzestupem totalitních režimů a zejména pak druhou světovou válkou, se orientovala primárně na fyzické bezpečí a uspokojení materiálních potřeb. Podle Ingleharta je tedy klíčovým předpokladem k šíření postmateriálních hodnot relativně vysoká úroveň materiálního zabezpečení a ekonomické prosperity. Právě západoevropské společnosti dosáhly takového stupně hospodářské vyspělosti, která vytvořila předpoklady pro nástup nových, postmateriálně orientovaných hodnot.¹¹⁸

¹¹⁶ INGLEHART, Ronald. *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press, 1977. Již o šest let dříve publikoval Inglehart v *The American Political Science Review* článek s názvem *The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies* (*The American Political Science Review*. 1971, vol. 65, no. 4, s. 991-1017.)

¹¹⁷ Inglehart připouští, že i ve vyspělých západních demokraciích stále existují relativně chudí lidé, ale v zásadě lze říci, že drtivá většina jejich populace nežije v podmínkách ekonomické nejistoty a fyzického strádání následkem bídy. (INGLEHART, Ronald, BESAÑEZ, Miguel, MORENO, Alejandro. *Human values and beliefs: a cross-cultural sourcebook : political, religious, sexual, and economic norms in 43 societies : findings from the 1990-1993 World values survey*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998, s. 10.)

¹¹⁸ Inglehart se snaží vysvětlit příčiny nástupu postmateriálních hodnot ve vyspělých západních společnostech pomocí zákona klesajícího mezního užítku (the law of diminishing marginal utility). Z výzkumu vlivu úrovně ekonomické vyspělosti na naději dožití v dané zemi (při narození) vypracovaného na základě dat z roku 1975 jasně vyplývá, že mezi výší HDP (per capita) a pravděpodobností dosažení určité délky života v dané zemi existuje (s několika výjimkami) pozitivní korelace, zvláště v případě zemí s nízkou úrovní HDP. V zemích jako Bangladéš nebo Čad, jejichž HDP per capita v roce 1975 nepřesahoval 100 USD, je naděje dožití při narození pouze 35, resp. 28 let. V zemích s ročním HDP nižším než 300 USD se hodnoty pohybují okolo 45 let. Křivka

Teorie intergeneračního posunu hodnot se opírá o dvě klíčové hypotézy. Hypotéza nedostatku předpokládá, že socioekonomické prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá, se odráží v jeho individuálních hodnotových prioritách. Lidé logicky připisují největší hodnotu těm statkům, které vnímají jako nedostatkové. Člověk, který se cítí materiálně zajištěn, se orientuje na naplnění sekundárních potřeb, které jsou právě nejčastěji spojené s postmateriálními hodnotami typu seberealizace, intelektuálního a estetického naplnění nebo dosažení uspokojivé kvality života. Ty se následně odráží v politické oblasti v požadavcích na rozšíření možnosti politické participace občanů, zpřísnění ochrany životního prostředí, v úsilí o dosažení rovnoprávnosti pohlaví a různých menšin ve všech oblastech života nebo v odporu vůči jaderným zbraním, resp. militarismu jako takovému. Z hypotézy nedostatku tedy vyplývá, že předpokladem příklonu k postmateriálním hodnotám - nejprve na úrovni jednotlivce a poté celé společnosti - je relativně vysoká míra subjektivního pocitu materiálního a fyzického zabezpečení.

Hypotéza socializace vychází z předpokladu, že hodnotový základ získává jedinec v ranném dětství a v dospívání. Je třeba si uvědomit, že takto významná změna v hodnotové orientaci, o které Inglehart hovoří, je dlouhodobý proces, který začíná na individuální úrovni a teprve postupně a se značným zpožděním se projevuje v rovině společnosti. Zásadní posuny celospolečenského hodnotového klimatu se stanou viditelnými právě v momentě, kdy nová generace formovaná během dospívání odlišnými socioekonomickými podmínkami nahrazuje generaci stávající.¹¹⁹

Vlivem fundamentálních změn hodnotové reality v širším kontextu vstupu západních společností do postindustriální fáze vývoje se otevřela nová dimenze politického konfliktu, který se postupně etabloval ve struktuře společnosti v podobě konfliktní linie materialismus-

naděje dožití prudce stoupá v závislosti na relativně mírném zvyšování ekonomické úrovně dané země, dokud nedosáhne přibližnou hranici 2.000 USD. Poté se postupně ustaluje, což značí, že po překonání určité úrovně ekonomické vyspělosti se stávají ekonomické faktory méně důležitými a rozhodují spíše faktory životního stylu (konzumace alkoholu a tabákových výrobků, stres, fyzická aktivita, míra znečištění životního prostředí...). Podobný trend lze sledovat ve vztahu HDP a míry rovnosti příjmů. V ekonomicky vyspělých společnostech, kde je relativně vysoká míra rovnosti příjmů, klesá podpora další redistribuce příjmů a případné další požadavky na redistribuci již nebudou motivovány ekonomicky, ale budou spíše vycházet z „nemateriálních“ hodnot typu vzájemné solidarity a sociální spravedlnosti. Na základě těchto výzkumů se Inglehart snaží dokázat, že i ekonomický (materiální) zájem jako takový ve vyspělých západních společnostech podléhá zákonu klesajícího mezního užítka, tzn. že s růstem ekonomické úrovně má tendenci ustupovat do pozadí (což je patrné především v poklesu podpory klasické hospodářské politiky sociální demokracie založené na redistribuci příjmů a státních zásadách do ekonomiky v hospodářsky vyspělých zemích) a postupně uvolňuje prostor v jádru politické debaty postmateriálně orientovaným hodnotám, mezi které můžeme řadit právě např. solidaritu a sociální spravedlnost. Tento argument je základem Inglehartovy teorie nástupu postmateriálních hodnot ve vyspělých západních společnostech, (INGLEHART, Ronald, FLANAGAN, Scott. *Values in Industrial Societies. American Political Science Review*. 1987, vol. 81, no. 4, s. 1289-1319.)

¹¹⁹ INGLEHART, Ronald. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1997, s. 132.

postmaterialismus. Nové, hodnotově orientované štěpení přetínající původní konfliktní linie se výrazně promítlo do podoby stranických systémů a proměnilo tradiční vzorce stranické soutěže a volebního chování.¹²⁰

3.1.1 Změna na úrovni stranického systému a stranické soutěže

Na bázi štěpení materialismus-postmaterialismus se začaly profilovat nové politické strany - tzv. strany nové politiky (*new politics parties*), které narušily tradiční struktury fungování stranických systémů a přispěly ke zvýšené fragmentaci a polarizaci stranického spektra.¹²¹ Zhruba od začátku sedmdesátých let minulého století se vedle tradičních sociálních demokratů a komunistů objevují strany „nové levice“ (*new left parties*) - strany neomarxistické orientace, tzv. nová sociální hnutí i strany zelených, které Herbert Kitschelt souhrnně označil nálepkou „levicově libertariánské strany“ (*left-libertarian parties*).¹²² Přibližně o dekádu později začaly na opačném pólu politického spektra krystalizovat strany „nové pravice“ (*new right parties*), pro které Kitschelt zavádí termín „pravicově autoritářské strany“ (*right-authoritarian parties*).¹²³

V souvislosti s nástupem nového hodnotového klimatu se proměnila také podoba politického konfliktu, kde klasické ekonomické otázky, které dosud tvořily jádro diskuse, začaly být postupně vytěšňovány postmateriálně orientovanými tématy, kterým předcházející generace nevěnovala téměř žádnou nebo jen okrajovou pozornost: ochrana životního prostředí, etnické konflikty, emancipace žen, rovnoprávnost homosexuálů, otázka interrupcí, přistěhovalectví atd.¹²⁴

Zatímco tradiční evropské strany tzv. „staré politiky“ (*old politics parties*) zůstaly pevně zakotveny v socioekonomické struktuře společnosti a obtížněji reagovaly na měnící se společenské klima, stranické subjekty, které se objevovaly na politické scéně přibližně od

¹²⁰ Analýze proměn západoevropských politických systémů se velmi podrobně věnuje studie *The West European Party System* pod editorským vedením Petera Maira. (MAIR, Peter. (ed.) *The West European Party System*. Oxford: Oxford University Press, 1990.)

¹²¹ Skandinávští politologové Jørgen Goul Andersen a Tor Bjørklund upozorňují na to, že většinou je etablovaný stranický systém schopen nové konflikty absorbovat nebo neutralizovat a jen zřídka vyústí změny ve struktuře štěpení ve vznik nových stran. (ANDERSEN, Jørgen Goul, BJØRKLUND, Tor. *Structural Changes and New Cleavages: The Progress Parties in Denmark and Norway*. *Acta Sociologica*. 1990, vol. 33, no. 3, s. 195-217.)

¹²² KITSCHOLT, Herbert. *The Rise of Left-libertarian Parties in Western Democracies: Explaining Innovation in Competitive Party Systems*. *World Politics*. 1988, vol. 40, no. 2, s. 194-234.)

¹²³ KITSCHOLT [1995].

¹²⁴ INGLEHART [1997], s. 237.

sedmdesátých let v souvislosti s přechodem západní společnosti do fáze postindustrializace, byly méně stabilní a strukturovaly se kolem postmateriálně orientovaných témat a hodnot, které nepolarizovaly společnost do jasně definovaných skupin, jakými byly sociální třídy vycházející ze socioekonomického konfliktu.¹²⁵ Tato skutečnost znamenala strategickou výhodu pro nové politické formace, které nebyly na rozdíl od tradičních stran svázány dlouhodobými voličskými vazbami a dokázaly se proto snáze adaptovat na novou hodnotovou realitu a lépe se přizpůsobit poptávce po aktuálních tématech. Naproti tomu strany „staré politiky“ se ocitly ve schizofrenní situaci, kdy byly nuceny zaujmout jasný postoj k novým hodnotově vymezeným problémům, které ovládly politickou diskusi, ale zároveň byly limitovány vazbami na své tradiční voličské segmenty vyrůstající ze socioekonomického konfliktu.

Tato dichotomie se postupně odrazila v proměně tradičního ideologicko-politického dělení na levice a pravici a charakteru sociální báze obou těchto pólů.¹²⁶ V klasickém modelu industriální společnosti odrážela polarizace levice-pravice jednodimenzionální konflikt ohledně vlastnictví výrobních prostředků a způsobu distribuce příjmů. Levice tradičně podporovaná dělnickou třídou vystupovala jako obhájce zájmů pracujících proti vlastníkům, podporovala státní zásahy do hospodářské oblasti a rozsáhlý sociální stát, zatímco pravice, jejíž voliči se rekrutovali především ze středních a vyšších sociálních tříd, naopak akcentovala soukromé vlastnictví, svobodné podnikání, individualismus a minimalizaci role státu v ekonomice.¹²⁷

Socioekonomický konflikt zůstává i nadále páteří pravolevé polarizace politického spektra¹²⁸, ale zatímco dříve dominoval v sociální struktuře společnosti do takové míry, že se někteří vlivní odborníci a vědci přikláněli k tezi vycházející z Marxovy teorie, že veškeré rozpory moderní kapitalistické společnosti je možné zredukovat na ekonomicky motivovaný konflikt vlastníci versus pracující,¹²⁹ postupně se vedle něj prosazuje nová, hodnotově orientovaná dimenze pravolevé polarizace, která vyrůstá z krystalizující konfliktní linie materialismus-postmaterialismus.¹³⁰ Zároveň se proměňuje i charakter samotného

¹²⁵ ANDERSEN [2007], s. 14.

¹²⁶ INGLEHART [1997], s. 237.

¹²⁷ INGLEHART - BESANĚZ - MORENO [1998], s. 13.

¹²⁸ Inglehart upozorňuje na zajímavý jev, a sice že ve vyspělých západních společnostech podpora ekonomické politiky vládnoucí strany nevychází primárně z osobních materiálních zájmů voliče, ale je motivována sociotropicky; to znamená, že volič se rozhoduje na základě toho, jak je daná ekonomická politika prospěšná pro stát jako celek. (INGLEHART [1997], s. 264-265.)

¹²⁹ INGLEHART - BESANĚZ - MORENO [1998], s. 13.

¹³⁰ KNUTSEN, Oddbjørn. The Materialist/Post-Materialist Value Dimension as a Party Cleavage in the Nordic Countries. *West European Politics*. 1990, vol. 13, no. 2, s. 258-273.

socioekonomického konfliktu: od otázek vlastnictví výrobních prostředků, alokace statků nebo státní intervence se postupně posunul k problematice sociálního státu, což v případě Skandinávie platí dvojnásob.¹³¹ Dnes se tedy stále častěji hovoří o dvou vzájemně provázaných osách, pro které byly v současné dánské politické vědě zavedeny velmi výstižné termíny „ekonomicko-politická osa levice-pravice“ a „hodnotově politická osa levice-pravice“.¹³²

Ukazuje se, že existence dvojdímního konfliktu levice-pravice má závažné implikace v oblasti politických preferencí a stranických identifikací. Téměř po celé dvacáté století platilo, že dělnická třída zaujímala pozici na levém pólu pravolevé osy, zatímco střední a vyšší třídy se koncentrovaly spíše na pravici. V případě ekonomicko-politické osy pravice-levice platí toto rozdělení v podstatě i nadále, nicméně na úrovni hodnotově politické dimenze dochází k výrazným změnám.

Progresivní hospodářský vývoj a výrazný růst blahobytu v západních zemích po druhé světové válce přispěl k jakémusi zobčání dělnické třídy, která se do určité míry „nasytila“ a upustila od svých revolučních požadavků, integrovala se do systému a přistoupila na základní pravidla politické hry (ve Skandinávii se hovoří o tzv. sociálnědemokratickém konsensu). Naproti tomu střední třídy se radikalizovaly v tom smyslu, že se dokázaly nejrychleji adaptovat na postmateriální hodnoty a v důsledku toho začaly podporovat strany nové levice, které nabízely voličům program radikálních společenských změn ve směru postmateriálních hodnot.¹³³

Prvními postmaterialisty byla v podstatě demonstrující mládež a studenti na konci šedesátých let, tehdejšími vládnoucími elitami považovaní za politické radikály a outsidersy. Tím, jak tato generace dospívala a postupně se dostávala do vysokých pozic ve státních strukturách, se de facto stávala novou politickou elitou. Na začátku osmdesátých let byli již postmaterialisté plnohodnotnou součástí etablovaných nebo nově založených, ale obecně akceptovaných a v mnoha případech i poměrně úspěšných politických stran.

Radikalismus začal být následně spojován spíše se stranami nové pravice, které se profilovaly se na kontroverzních tématech typu přistěhovalectví, zákona a pořádku nebo trestu smrti, a jejich politická taktika a rétorika se do značné míry shodovala s taktikou "radikální"

¹³¹ IGNAZI, Piero. *New Challenges: Post Materialism and the Extreme Right*. Working Paper 1996/91, 1996, s. 11-12.

¹³² Hodnotově politická osa levice-pravice vychází z konfliktu materialismus-postmaterialismus a někdy se také označuje jako dimenze „nové politiky“, která obsahuje témata typu jaderné odzbrojení, nemateriální kvality života, ochrana životního prostředí, přistěhovalectví, pomoc zemím třetího světa, zákon a pořádek. (ANDERSEN [2007], s. 29. [Překlad autorky].)

¹³³ ANDERSEN [2007], s. 22.

nové levice zhruba o desetiletí dříve.¹³⁴ Tyto strany si našly příznivce zejména mezi méně vzdělanými voliči z nižších sociálních tříd.¹³⁵

Hodnotově politická osa levice-pravice se tak stala v podstatě jakýmsi zrcadlovým odrazem tradiční ekonomicko-politické osy: postmaterialisticky orientované strany nové levice podporují především příslušníci středních tříd, zatímco voliči nové pravice (které určitá část politologů přisuzuje materialistickou orientaci, ale obecně je spojována spíše s novými nemateriálními tématy typu přistěhovalectví nebo zákon a pořádek) se rekrutují většinou z nižších sociálních tříd. Dvojdímenzionalita ideologicko-politického konfliktu staví voliče do situace křížících se tlaků (*cross pressure*), která se odráží v proměně jejich stranických preferencí a volebního chování.

3.1.2 Změna na úrovni volebního chování

Příchod „nové politiky“ na konci šedesátých a v sedmdesátých letech proměňuje dosavadní podobu vazeb mezi etablovanými stranami a jejich sociální základnou a tradiční vzorce volebního chování. Od počátku osmdesátých let se téměř v celé západní Evropě ve větší či menší míře objevují vzájemně provázané fenomény jako eroze tradičních voličských vazeb, nárůst volatility, klesající volební účast, snižování členské základny politických stran, nízká důvěra v politické elity a jakési znechucení politickými stranami, institucemi a politikou obecně.¹³⁶ Právě tento vývoj vrhl stín pochybností na rokkanovskou hypotézu o „zamrznutí“ stranických systémů a podnítl zájem politologické obce o její kritické přezkoumání v širším kontextu fundamentálních společenských proměn.

Z empirických analýz jasně vyplývá, že v posledních desetiletích dochází v západních zemích k výraznému poklesu míry třídního hlasování a s tím souvisejícímu nárůstu volatility, což svědčí o erozi tradičních vazeb mezi stranami a jejich voličskými segmenty, které do té doby v podstatě kopírovaly třídní rozdělení společnosti.¹³⁷ Voliči se méně rozhodují na

¹³⁴ INGLEHART [1997], s. 240.

¹³⁵ Andersen přímo spojuje hodnotově politickou dimenzi pravolevé polarizace s úrovní dosaženého vzdělání voličů: „Tradiční [ekonomicko-politická] dimenze konfliktu vychází z třídního rozdělení společnosti, druhá dimenze [hodnotově politická] vychází z úrovně vzdělání.“ (ANDERSEN [2007], s. 29. [Překlad autorky].)

¹³⁶ HLOUŠEK, Vít. Koncept konfliktních linií v západní politické vědě a jeho proměny. *Politologický časopis*. 2002, roč. 9, č. 4, s. 398-414.

¹³⁷ Třídní hlasování znamená, že stejné sociální třídy statisticky vykazují shodné volební chování co se týče výběru strany. To je považováno za důsledek jejich sdílených zájmů vycházejících z jejich socioekonomického postavení. (RYDGREN, Jens. Radical Right Populism in Sweden: Still a Failure, But for How Long? *Scandinavian Political Studies*. 2002, vol. 25, no. 1, s. 45.)

základě svého socioekonomického postavení v rámci společenských tříd (*class voting*) a stále častěji prostřednictvím volby vyjadřují své názory, postoje a priority týkající se aktuálních politických témat (*issue voting*). Slovy Piera Ignaziho: postindustriální společnost není společností třídního konfliktu, ale konfliktu hodnotového.¹³⁸

Švédští politologové Jan-Erik Lane a Svante Ersson zkoumali fenomén rostoucí volatility v západoevropských politických systémech v konfrontaci s hypotézou o zamrznutí.¹³⁹ V Rokkanově teorii se dlouhodobé vazby mezi politickými stranami a jejich voličskými segmenty strukturují na bázi konfliktních linií. Jsou-li tyto konfliktní linie stále aktivní, bude chování voličů vykazovat nízkou míru volatility a zároveň se bude dominující štěpení, zpravidla vlastníci-pracující, odrážet ve struktuře elektorátu v zemích s tradicí třídně založené politiky. Tyto země budou tedy vykazovat vysokou míru třídního hlasování.¹⁴⁰

Lane a Ersson na základě empirických měření míry volební účasti, volatility a třídního hlasování konstatovali, že Lipsetova a Rokkanova hypotéza o zamrznutí západoevropských stranických systémů s největší pravděpodobností již pozbyla platnosti.¹⁴¹ Důvodem může být jednak oslabení tradičních *cleavages* (především třídního konfliktu vlastníci-pracující) a jednak rostoucí význam nových konfliktních linií, zejména linie materialismus-postmaterialismus, která se teprve postupně stabilizuje a její dopad na charakter, resp. změnu voličských afiliací je zatím omezený.¹⁴²

¹³⁸ IGNAZI [1996], s. 12.

¹³⁹ Lane a Ersson rozlišovali mezi hrubou volatilitou (*gross volatility*), která reflektuje tendenci voličů volit různé strany v různých volbách a vztahuje se tedy k mikroúrovni (úroveň individuálního volebního chování), čistou volatilitou (*net volatility*), danou volebními zisky nebo ztrátami politických stran, a mandátovou volatilitou (*seat volatility*), která vyjadřuje změny v parlamentním zastoupení politických stran na makroúrovni (úroveň politického systému). Tyto veličiny spolu korelují, přičemž změny na úrovni systému (čistá a mandátová volatilita) se projevují vždy s jistým zpožděním. (LANE, Jan-Erik, ERSSON, Svante. *Parties and Voters: What Creates the Ties? Scandinavian Political Studies*. 1997, vol. 20, no. 2, s. 179-196.)

¹⁴⁰ LANE – ERSSON [1997], s. 181.

¹⁴¹ Naproti tomu Stefano Bartolini a Peter Mair ještě na začátku devadesátých let minulého století argumentovali, že stranické systémy lze i nadále považovat za "zamrzlé", pokud platí, že struktura konfliktních linií a jim odpovídajících politických stran v daném stranickém systému byla zachována a oba póly konfliktu oddělené konkrétní konfliktní linií si udržely přibližně stejnou volební podporu. Pokud tedy dochází k přesunu voličských hlasů v rámci jednoho pólu konfliktu (např. vzrůst hlasů sociální demokracie na úkor komunistů na levici v rámci socioekonomického konfliktu) a volební podpora tohoto pólu jako celku je poměrně stabilní, je možné stále hovořit o stranickém systému jako o "zamrzlém". Hypotéza o zamrznutí pozbývá platnosti teprve ve chvíli, kdy zaniká jedno nebo více tradičních *cleavages* nebo když se naopak objeví jedno nebo více nových. (LANE – ERSSON [1997], s. 181-182.) To samé zdůrazňuje také Ole Borre v případě skandinávských zemí. Podle něj si oba stranické tábory oddělené na bázi socioekonomického konfliktu – socialistický i nesocialistický – zachovaly v sedmdesátých letech stejnou podporu jako v předešlých dvou desetiletích, s tím, že uvnitř obou táborů dochází k posilování extrémních formací na úkor umírněných stran. (BORRE, Ole. *Critical Electoral Change in Scandinavia*. In: DALTON, Russel J., BECK, Paul A., FLANAGAN, Scott C. (eds.). *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies: Realignment or Dealignment?* Princeton: Princeton University Press, 1984.)

¹⁴² LANE – ERSSON [1997], s. 189.

3.2 Flanaganova polemika s Inglehartem a libertariánsko-autoritářská dimenze nové politiky

Nová levice a nová pravice bývají v odborné literatuře často považovány za projevy jednoho a téhož procesu vzniku stran nové politiky, popř. je vlna nové pravice v osmdesátých letech chápána jako reakce na vznik stran nové levice přibližně o dekádu dříve.¹⁴³ Andersen upozorňuje na to, že je třeba odlišovat postmaterialistickou dimenzi hodnotové změny, na níž se vyprofilovaly strany nové levice, zatímco nová pravice má kořeny spíše v dimenzi libertarianismus-autoritářství, kterou prosazuje americký politolog Scott Flanagan jako komplement obecně uznávané postmaterialistické dimenze a podstatně tím zpřesňuje původní Inglehartovu teorii zejména co se týče vysvětlení vzniku stran nové pravice na konci sedmdesátých a v osmdesátých letech minulého století.¹⁴⁴

Flanagan argumentuje tím, že v souvislosti se vstupem vyspělých západních společností do postindustriální fáze proběhly dva různé hodnotové posuny: vykrytalizovala jednak linie materialismus-nematerialismus, která odlišuje novou politiku (vyrůstající z nového hodnotového klimatu) od staré (pramenící z tradičního socioekonomického konfliktu), a jednak linie libertarianismus-autoritářství, která v rámci nematerialistické nové politiky odděluje levici a pravici.¹⁴⁵ Tato teze leží v jádru jeho slavné polemiky s Ronaldem Inglehartem na stránkách *American Political Science Review*.¹⁴⁶

Problém Inglehartovy teorie podle Flaganana spočívá v tom, že pod pojem materialismus Inglehart zahrnuje také evidentně nemateriální hodnoty, které lze v podstatě označit jako autoritářské: boj proti kriminalitě, zákon a pořádek, podpora větších výdajů na

¹⁴³ MINKENBERG, Michael. The New Right in France and Germany: Nouvelle Droite, Neue Rechte, and the New Right Radical Parties. In: MERKL – WEINBERG [1997], s. 69; IGNAZI [1992].

Teorie „tiché kontrarevoluce“, jak proces vzniku nových pravicových stran se zřetelem k Inglehartově „tiché revoluci“ nazývá Piero Ignazi, ovšem nevysvětluje, proč se strany nové pravice vyprofilovaly právě na otázce přistěhovalectví v druhé polovině osmdesátých let. Andersen tvrdí, že chceme-li pomocí Inglehartovy teorie vytvořit konzistentní koncept nové pravice (dlužno říci, že Inglehart se ve svých pracích téměř výhradně věnoval nové levici), měli bychom se ani ne tak jako na úroveň ekonomické vyspělosti a blahobytu soustředit spíše na aspekt fyzického bezpečí, se kterým Inglehart také operuje. Rostoucí kriminalita, násilí a terorismus ohrožují základní potřebu fyzického bezpečí, což může vyvolat poptávku po autoritářských hodnotách typu zákona a pořádku. (ANDERSEN [2007], s. 50.)

¹⁴⁴ ANDERSEN [2007], s. 29.

¹⁴⁵ Flanaganův pojem „libertarianismus“ a Inglehartův „postmaterialismus“ mají v podstatě identický obsah, nicméně ve Flaganově koncepci se toto označení vztahuje pouze k nové levici, zatímco nová pravice nese nálepku „autoritářství“. Proto je dle Flaganana pro oddělení staré a nové politiky vhodnější užívat distinkci materialismus-nematerialismus. Ve Flagananově schématu je tedy materialismus ztotožněn se starou politikou, v rámci které je na bázi socioekonomického konfliktu oddělena stará levice (spjatá s dělnickou třídou) a stará pravice (apelující na střední a vyšší třídy). Nová politika stojící na nematerialistických pozicích je dále rozdělena libertariánskou novou levici a autoritářskou novou pravici. (INGLEHART – FLANAGAN [1987].)

¹⁴⁶ INGLEHART – FLANAGAN [1987].

zbrojení nebo zákaz potratů a pornografie. Ty spolu s klasickými materiálně orientovanými tématy podle Ingleharta tvoří hodnotové jádro staré politiky, zatímco nová politika vychází z postmaterialistického pólu hodnotové dimenze. Inglehartova teorie intergeneračního posunu hodnot je schopna celkem bez problému vysvětlit, proč jsou mladí vzdělaní příslušníci střední třídy tolerantnější ke společenským změnám a inklinují k nové levici založené na postmateriálních hodnotách,¹⁴⁷ ale je nanejvýš problematická co se týče posunu nižších tříd, zejména dělnictva, směrem k pravému pólu nové politiky.

Inglehartův argument v tomto bodě vychází z teze o zburžoaznění (*embourgeoisement*), podle které budou příslušníci dělnické třídy, kteří nedávno zlepšili své ekonomické postavení, i nadále přikládat relativně vysokou hodnotu ochraně a rozšiřování svých materiálních statků.¹⁴⁸ Tyto tendence ale podle výzkumů vykazuje pouze nejmajetnější (a tudíž relativně malá) část dělnické třídy. Navíc vysoká úroveň materiálního zabezpečení je v Inglehartově teorii klíčovou příčinou příklonu k postmateriálním hodnotám, což by se v logice hypotézy nedostatku a hypotézy socializace mělo projevit spíše vzrůstem podpory nové levice ze strany dělnické třídy. Inglehart si tedy ve snaze o vysvětlení příčin příklonu nižších sociálních tříd k nové pravici v podstatě protiřečí.

Flanagan se domnívá, že spíše než tyto dvě klíčové Inglehartovy hypotézy vysvětluje příklon k postmateriálním (v jeho pojetí nemateriálním) hodnotám zákon klesajícího mezního užítku, který říká, že po překonání určité úrovně materiálního zabezpečení se stávají ekonomické faktory méně důležitými a uvolňuje se prostor pro nemateriálně orientovaná témata. Posun dělnických voličů směrem k pravému pólu nové politiky není tedy podle Flanaganova motivován materiálně¹⁴⁹, ale vychází právě z dimenze libertarianismus-

¹⁴⁷ Andersen vidí závažný nedostatek Inglehartovy teorie v tom, že pokud skutečně platí, že hodnotové preference jedince jsou podmíněné socioekonomickými podmínkami v jeho formativním období, stanou se postupně všichni postmaterialisté, vzhledem k tomu, že v prostředí poválečné západní Evropy nelze obecně hovořit o materiálním nedostatku a bídě. Do budoucna by to mohlo znamenat oslabení, resp. úplný zánik konfliktní linie materialismus-postmaterialismus. V této souvislosti znovu v rámci Inglehartovy teorie vyzdvihuje aspekt fyzického bezpečí, na základě kterého by bylo např. možné očekávat, že teroristický útok na Světové obchodní centrum 11. září 2001 a obecně vnímaná hrozba terorismu by se mohly odrazit v nové generaci supermaterialistů. Zároveň upozorňuje Andersen na to, že i ochrana přírody jako typicky postmaterialistická hodnota v Inglehartově teorii může být vzhledem k alarmujícím zprávám vědců a odborníků o stavu životního prostředí vykládána materiálně ve smyslu základní potřeby prostředí vhodného pro život. (ANDERSEN [2007], s. 23.)

¹⁴⁸ INGLEHART [1971].

¹⁴⁹ V souvislosti s tím Flanagan zdůrazňuje, že nová pravice má stejně nematerialistický základ jako nová levice. („The point is that the New Right is as much nonmaterialist as the New Left.“; INGLEHART – FLANAGAN [1987], s. 1308.)

autoritářství, která byla ve společnosti latentně přítomna a zaktualizovala ji až otázka přistěhovalectví na konci osmdesátých let.¹⁵⁰

3.3 Možné příčiny vzestupu krajní pravice

Flanaganova koncepce do značné míry reflektuje Lipsetovu tezi o autoritářství dělnické třídy (*working class authoritarianism*).¹⁵¹ Lipset předpokládá, že dělnická třída má latentní sklon k autoritářství, který se v období převahy klasického socioekonomického konfliktu nijak neodrážel v chování voličů, ve velké většině hlasujících na základě své třídní příslušnosti. V době společenských krizí a hlubokých změn - např. v souvislosti s přechodem společnosti do postindustriální fáze - vykazuje dělnická třída rigidní a autoritářské postoje spojované právě zejména se stranami nové pravice. Netolerance ke společenským změnám, předsudky vůči odlišnostem jakéhokoli druhu, hledání obětních beránků a upřednostňování krátkodobých řešení podle Lipseta souvisí zejména s nedostatečným vzděláním¹⁵², podprůměrnými příjmy a tím pádem i nízkým sociálním statutem - jinými slovy s relativním nedostatkem ekonomického a fyzického zabezpečení a duševního uspokojení. Tato tendence se v moderních západních společnostech postindustriálního typu, které vykazují relativně vysokou úroveň materiálního zabezpečení a ekonomické prosperity, odráží v příklonu k autoritářským hodnotám, které mají postmateriální, resp. ve Flanaganově přesnějším vymezení nemateriální charakter. Lipsetův závěr o autoritářství dělnické třídy plně koresponduje s Inglehartovou teorií, že otevřenost ke změně a postmateriálním hodnotám v duchu Flanaganova libertarianismu úzce souvisí s rostoucí úrovní fyzického bezpečí a materiálního dostatku.

¹⁵⁰ Západní Evropa v druhé polovině osmdesátých let zaznamenala dramatický nárůst počtu přistěhovalců a žadatelů o azyl, a to zejména ze zemí třetího světa. Ze 75.000 v roce 1983 se počet politických uprchlíků vyšplhal na 320.000 o šest let později. Co se týče konkrétních zemí, např. v roce 1968 žilo ve Francii přibližně 2.000.000 přistěhovalců z ostatních evropských zemí a asi 650.000 Afričanů, v drtivé většině pocházejících z pásu Maghrebu. V roce 1982 se počet afrických přistěhovalců téměř vyrovnal počtu Evropanů žijících ve Francii (1,57 mil. : 1,75 mil.). Dánsko zaznamenalo mezi lety 1982 a 1991 jen mírný nárůst přistěhovalců z ostatních evropských zemí, zatímco počet Afričanů a Asiátů žijících v Dánsku vzrostl z 19.000 na 45.000. (BETZ [1993], s. 413-427.)

¹⁵¹ LIPSET, Seymour Martin. *Political Man: The Social Bases of Politics*. Baltimore, Maryland: The John Hopkins University Press, 1981.

¹⁵² Někteří politologové dokonce považují vzdělání za zdroj nové konfliktní linie. Viz. BORRE, Ole. *Issue Voting. An Introduction*. Århus: Aarhus University Press, 2001, nebo STUBAGER, Rune. *The Education Cleavage: New Politics in Denmark*. Århus: Politica, 2006.

V polovině devadesátých let formuloval Hans-Georg Betz v rámci výzkumu radikálně pravicového populismu teorii o poražených modernizace (*losers of modernization thesis*),¹⁵³ která v zásadě potvrzuje Lipsetovy závěry týkající se autoritářství dělnické třídy. V jádru Betzovy teze leží snaha objasnit příčiny a okolnosti vzestupu nové krajní pravice v západní Evropě od konce osmdesátých let v kontextu vstupu vyspělých západních společností do postindustriální fáze doprovázeného širokou škálou socioekonomických a sociokulturních změn spjatých mj. s fenomény globalizace, internacionalizace a revoluce informačních technologií. V ekonomické oblasti se s nástupem flexibilních výrobních systémů vyžadujících vysoce kvalifikovanou pracovní sílu mění charakter výroby a zároveň dochází k přirozenému růstu terciárního sektoru na úkor zpracovatelského průmyslu. Následkem toho roste poptávka po vzdělaných a kvalifikovaných pracovnících s praxí a nedostatečně kvalifikované a nekvalifikované pracovní pozice ustupují do pozadí, což nejvíce postihuje právě skupiny s nízkým vzděláním či kvalifikací, mladé lidi bez praxe a lidi dlouhodobě nezaměstnané.¹⁵⁴

Betz tvrdí, že různé společenské skupiny se s novou realitou vyrovnávají různě, a to zejména v závislosti na výši tzv. kulturního a sociálního kapitálu: na vzdělání, schopnostech a pozitivních sociálních vztazích k okolí.¹⁵⁵ Také zde platí, že lidé s vyšším vzděláním a vyšším sociálním statusem se těmto změnám přizpůsobují mnohem snadněji než nižší třídy, což bývají zpravidla lidé s nízkým vzděláním a příslušníci dělnických a nekvalifikovaných profesí, u kterých se často projevuje sklon k černobílému vidění reality, netolerance vůči odlišnostem, obava z nezaměstnanosti v důsledku změn i obava ze změn jako takových a neschopnost vyrovnat se s novými sociálními podmínkami.¹⁵⁶ Vzniká tzv. dvoutřetinová společnost (*two-thirds society*), kde se neustále prohlubuje propast mezi skupinami profitujícími ze socioekonomických a sociokulturních změn a zbylou „třetinou“ poražených, kteří se cítí vlivem nastupujících změn marginalizováni.¹⁵⁷

Zdá se, že současný vývoj volebních preferencí dělnické třídy směřující právě k pravému pólu nové politiky, který se odráží v dramatickém vzestupu krajně pravicových stran v západní Evropě během posledních několika desetiletí, tuto tezi potvrzuje. Protože strany nové pravice stojí blíže průměrnému dělnickému voliči na hodnotově politické pravolevé ose, jsou schopny oslovit značnou část této voličské skupiny, pokud jejich pozice

¹⁵³ BETZ, Hans-Georg. *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. Basingstoke: Macmillan, 1994.

¹⁵⁴ BETZ [1993], s. 420.

¹⁵⁵ BETZ [1994], s. 176.

¹⁵⁶ BETZ, Hans-Georg. *Exclusionary Populism in Western Europe in the 1990s and Beyond: A Threat to Democracy and Civil Rights?* Geneva: United Nations Research Institute for Social Development, 2004, s. 12.

¹⁵⁷ IMMERFALL, Stefan. The Neo-Populist Agenda. In: BETZ – IMMERFALL [1998], s. 251.

na ekonomicko-politické ose zároveň není vyhrcočně pravicová.¹⁵⁸ V mnoha případech se stranické formace nové pravice v podstatě staly jakýmsi dělnickými stranami nového typu, kdy některé z nich dokonce předčily tradiční sociálnědemokratické strany v počtu manuálně pracujících voličů.

Andersen, Bjørklund a další politologové však upozorňují na to, že v neprospěch teze o poražených modernizace jakožto jednoho z možných klíčů k vysvětlení fenoménu vzestupu krajně pravicových stran profilujících se na autoritářských tématech hovoří fakt, že nejúspěšnější stranické subjekty spojované právě s vlnou nové krajní pravice působí např. v Rakousku, Norsku nebo Dánsku, tedy v jedné ze zemí s nejvyšší životní úrovní a nejnižší mírou nezaměstnanosti na světě.¹⁵⁹ Zejména díky rozsáhlému systému sociálního státu je hrozba marginalizace nižších sociálních vrstev v důsledku hlubokých společenských změn relativně nízká a procento obyvatel žijících pod hranicí chudoby je v těchto zemích zanedbatelné, což odporuje tvrzení, že právě tento fenomén je hlavní příčinou příklonu dělnické třídy k autoritářským stranám nové krajní pravice.

Lze namítnout, že subjektivní vnímání materiální úrovně vychází ze srovnání s nejbližším okolím nezávisle na tabulkovém umístění země jako celku, a i v ekonomicky vyspělých a prosperujících zemích se proto najdou lidé, kteří se cítí být znevýhodněni a marginalizováni ve vztahu ke svému bohatšímu a úspěšnějšímu okolí. Tito lidé pak mohou být potenciální základnou podpory krajně pravicových stran, které dosahují nejlepších výsledků na první pohled paradoxně právě v ekonomicky nejvyspělejších zemích.

Určitá část politologů se snaží vysvětlit vzestup krajní pravice na základě Downsova prostorového modelu, který vychází z umístění stran na ideologicko-politické ose levice-pravice. Stabilní rozmístění tradičních stran na pravolevé škále odpovídá více či méně stabilnímu rozdělení elektorátu, přičemž k soutěži o přízeň voličů dochází pouze okrajově, a to na styčných plochách mezi dvěma ideologickými pozicemi. V případě, kdy však dojde k signifikantnímu posunu některé ze stran podél pravolevé osy, se otevírá volný prostor pro boj ostatních subjektů o přízeň „opuštěné“ části voličů. Výhodu mají především nové strany, které nejsou limitovány tradičními vazbami na voličské segmenty na rozdíl od stran etablovaných.¹⁶⁰

Relevanci užití Downsova modelu nicméně snižuje fakt, že současný ideologicko-politický konflikt probíhá podél dvou vzájemně se křížících os - ekonomicko-politické a

¹⁵⁸ BJØRKLUND – ANDERSEN [2007, preliminary draft].

¹⁵⁹ ANDERSEN [2007], s. 27.

¹⁶⁰ DOWNS, Anthony. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper Collins, 1957.

hodnotově politické, a je proto obtížné určit ideologicko-politickou pozici strany v takto definovaném prostoru. V postindustriální společnosti, kde jsou rigidní třídní afiliace dané socioekonomickým postavením postupně nahrazovány nemateriálními hodnotami a prioritami, se do popředí dostávají univerzální strany typu *catch-all-party*, které spolu konstantně soupeří a vytvářejí si vazby na voličské segmenty ad hoc v závislosti na aktuálních politických tématech. Aplikace Downsova modelu v takovém případě poněkud ztrácí smysl nebo je přinejmenším sporná.

Objevuje se i filosofičtější přístup ke studiu vzniku krajní pravice ve vyspělých státech západní Evropy, který vychází z teze o krizi legitimacy západních politických systémů, za jejíhož autora je považován německý filosof a sociolog Jürgen Habermas. Z její logiky vyplývá, že je-li důvěra v politický systém všeobecně nízká, otevírá se prostor pro krajně pravicové strany, které se právě proti demokratickému systému více či méně striktně vymezují. Data z šetření Eurobarometru prováděného mezi lety 1976 a 1991 nicméně žádný pokles důvěry v západní demokracii nevykazují a tato hodnota se ve všech zemích EHS po celou dobu šetření pohybuje nad hranicí 50 %. V samostatném výzkumu Eurobarometru z roku 1991 provedeném ve dvanácti zemích EHS pak přes 90 % dotázaných uvedlo, že považují demokracii za ideální formu vlády.¹⁶¹ Krize legitimacy demokratického systému tedy pravděpodobně není hlavní příčinou vzestupu krajně pravicových stran v západní Evropě, ačkoli je třeba zároveň přiznat, že relativně nejvyšší míru nespokojenosti a nedůvěry vůči stávajícímu systému vykazují právě voliči těchto stran.

Co se však týče skandinávských krajně pravicových stran, konkrétně dánské DFP a norské FrPn, jejich voliči zauímají dokonce lehce pozitivnější postoj vůči demokratickému systému než je národní průměr. Je proto možné tvrdit, že protestní apel těchto stran není hlavním klíčem k vysvětlení jejich úspěchu.¹⁶²

Andersen a Bjørklund v souvislosti se vzestupem krajní pravice ve vyspělých a ekonomicky prosperujících státech západní Evropy vyzdvihují spíše faktory globalizace, resp. europeizace a přistěhovalectví.¹⁶³ Ekonomická prosperita a rekordně nízká nezaměstnanost podle nich uvolňují prostor v centru politické debaty hodnotově orientovaným tématům spjatým mj. právě s přistěhovalectvím. Tradiční socioekonomická témata již nejsou vnímána jako prvořadý problém a ekonomicko-politická polarizace ustupuje, zatímco hodnotově

¹⁶¹ IGNAZI [1996], s. 13.

¹⁶² IGNAZI [1996], s. 16.

¹⁶³ ANDERSEN [2007], s. 26-30; BJØRKLUND – ANDERSEN [2007, preliminary draft].

orientovaná polarizace se dostává do popředí.¹⁶⁴ To se následně odráží v nárůstu popularity politických stran, které se profilují právě na bázi nového hodnotového klimatu. Bjørklund se domnívá, že v době politické stability a ekonomické prosperity voliči snáze opouští tradiční stranické vazby vyrůstající ze socioekonomického konfliktu, protože se v této oblasti cítí zabezpečeni, a jsou vnímavější a otevřenější vůči novým stranickým alternativám, které odpovídají jejich hodnotovým preferencím týkajícím se aktuálních témat a problémů. V tomto světle je třeba pohlížet na vzestup nových pravicových subjektů ve Skandinávii a jiných vyspělých západních zemích od sedmdesátých let dvacátého století.

¹⁶⁴ BJØRKLUND – ANDERSEN [2007, preliminary draft].

4. Dvě vlny skandinávské krajní pravice

Výchozím bodem této kapitoly, která mapuje vznik a vývoj krajní pravice ve Skandinávii, je vývojový koncept tří vln poválečné krajní pravice v západní Evropě, kterým německý politolog Klaus von Beyme obohatil výzkum krajně pravicových stran. První vlna krajně pravicových, resp. neofašistických stran ideologicky čerpala z meziválečného fašismu a nacismu. V polovině padesátých a v šedesátých letech přichází druhá vlna protestních stran a hnutí charakterizovaných ekonomickým neoliberalismem. Třetí vlna pak byla spuštěna zejména otázkou přistěhovalectví, která se stala na konci osmdesátých let velmi aktuální ve většině západoevropských zemí.¹⁶⁵

4.1 První vlna: poválečný odkaz nacismu a fašismu

První vlna krajní pravice se objevuje bezprostředně po skončení druhé světové války jako dozvuk meziválečného fašismu a nacismu. Neofašistické, resp. neonacistické strany a hnutí první vlny byly v drtivé většině ideologicky, historicky, organizačně či personálně spjaty se svými meziválečnými předchůdkyněmi a usilovaly o naplnění jejich ideologického projektu.

Skandinávii se první vlna krajní pravice v zásadě vyhnula. Kontinuita demokratické soutěže v rámci norského stranického systému a zvláštní politická organizace regionů zabránily vzniku silného nacistického hnutí.¹⁶⁶ Nacistické strany v severní Evropě byly stejně jako ve většině ostatních zemí založeny na začátku třicátých let a během své zhruba desetileté existence nikdy nepřekonalý hranici 3 %.¹⁶⁷

Po druhé světové válce byly Dánská národně socialistická strana práce (Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti, DNSAP) a norské Národní sjednocení (Nasjonal Samling, NS) důsledně umlčeny. Ve Švédsku se starým nacistickým strukturám sice podařilo první poválečná léta přežít, ale pouze s marginální podporou a na samém okraji politického zájmu.

¹⁶⁵ BEYME [1988].

¹⁶⁶ KITSCHOLT [1995], s. 124.

¹⁶⁷ WIDFELDT [2000].

V padesátých letech v zemi vznikla Severská říšská strana (Nordiska Rikspartiet, NRP), která v několika parlamentních volbách postavila své kandidáty, ale její podpora je odhadována pouze na několik stovek hlasů. Tato strana se také stala politickou kolébkou prvního předsedy současné ultrapravicové strany Švédských demokratů (Sverigedemokraterna, SD) Anderse Klarströma. Podobně tomu bylo v případě norské Strany pokroku (FrPn), jejíž zakladatel Anders Lange před druhou světovou válkou začínal svoji politickou kariéru jako člen několika profašisticky orientovaných uskupení.¹⁶⁸ Během války se nicméně aktivně účastnil boje proti nacistickým okupantům a byl několikrát vězněn. I přes jisté personální vazby k meziválečným extrémně pravicovým ideologiím (zejména v případě Švédska) lze konstatovat, že skandinávská poválečná krajní pravice nevykazuje žádné svazky s historickým fašismem ani nacismem.¹⁶⁹

4.2 Druhá vlna: strany daňového protestu

Přibližně v polovině padesátých let se v západní Evropě začala šířit vlna tzv. maloburžoazních protestních hnutí (*petit-bourgeois mouvements*) poujadistického stříhu zaměřených proti vysokým daním, usilujících o svržení kapitalismu a nostalgicky zahleděných do minulosti. Poujadismus byl latentně přítomný ve velké většině západoevropských zemí, ovšem ne všude přerostl v organizované hnutí jako se tomu stalo ve Francii. Často byly tyto proudy absorbovány etablovanými konzervativními stranami, což se nakonec stalo osudným i pro francouzské poujadisty, kteří byli v roce 1958 pohlceni gaullisty.¹⁷⁰

Druhá vlna krajní pravice dorazila do Skandinávie s několikaletým zpožděním, ale s o to větší silou. Vše začalo v lednu 1972 sto čtrnáct vteřin dlouhým skandálním vystoupením do té doby neznámého kodaňského daňového poradce Mogense Glistrupa, který v televizním interview ostře zaútočil na dánský daňový systém, odmítl platit daň z příjmu a daňové úniky

¹⁶⁸ Lange např. působil v okruhu nacistického časopisu *Folk og Land* a zastával funkci sekretáře v pravicovém antisocialistickém hnutí Fedrelandslaget (FL). Mezi zakládajícími členy tohoto původně konzervativně a protisocialisticky orientovaného hnutí byl v roce 1925 i polární badatel a diplomat, laureát Nobelovy ceny míru Fridtjof Nansen. Během třicátých let se FL stále otevřeněji hlásilo k myšlenkám fašismu a národního socialismu a v roce 1936 dokonce oficiálně navrhlo Hitlera a Mussoliniho na Nobelovu cenu míru. (LODENIUS, Anna-Lena, LARSSON, Stieg. *Extremhögern*. Stockholm: Tidens Förlag, 1991, s. 235.)

¹⁶⁹ BJØRKLUND – ANDERSEN [2007, preliminary draft].

¹⁷⁰ BEYME [1988], s. 10.

přirovnal k sabotážním akcím dánského odboje během nacistické okupace.¹⁷¹ O několik měsíců později založil Stranu pokroku (Fremskridtspartiet, FrPd), která se v průzkumech veřejného mínění okamžitě vyšplhala až k hranici 25 % a z prosincového „volebního zemětřesení“¹⁷² vyšla se ziskem 15,9 % hlasů a 28 mandátů ve stosedmdesátidevítičlenném parlamentu - Folketingu.¹⁷³

Nečekaným úspěchem Glistrupovy strany se inspiroval Anders Lange, kontroverzní postava norské krajně pravicové scény, který na jaře 1973 zorganizoval setkání v kině Saga v centru Osla, na kterém vznikla politická strana s názvem Strana Anderse Langeho pro výrazné snížení daní, poplatků a veřejných zásahů (Anders Langes parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep, ALP).¹⁷⁴ Během prvního měsíce po založení ALP se podpora strany v průzkumech veřejného mínění vyšplhala na 5,1 %, především díky charismatické osobnosti Anderse Langeho a předvolební prezentaci strany v médiích.¹⁷⁵ Tento výsledek si strana udržela až do zářijových parlamentních voleb, ve kterých získala 5,0 % hlasů a se čtyřmi mandáty vstoupila do norského parlamentu - Stortingu.¹⁷⁶ ALP se v roce 1977 po vzoru své dánské kolegyně přejmenovala na Stranu pokroku (Fremskrittspartiet, FrPn) a od té doby její pozice v norském stranickém systému kontinuálně sílí.

Nikoli datem svého vzniku, ale svým charakterem do druhé vlny západoevropské krajní pravice spadá také švédská Nová demokracie (Ny demokrati, NyD) založená krátce před parlamentní volbami v roce 1991 kontroverzním duem Ian Wachtmeister a Bert

¹⁷¹ ANDERSEN – BJØRKLUND [1990], s. 196.

¹⁷² Političtí komentátoři nazvali dánské volby roku 1973 volebním zemětřesením, při kterém se do parlamentu dostalo pět nových stran, čímž se počet parlamentních subjektů více než zdvojnásobil. Dánské volební zemětřesení poprvé zpochybnilo Rokkanovu tezi o zamrznutí západoevropských stranických systémů. (BEYME [1988], s. 10.) David Arter upozorňuje na méně známý fakt, že vůbec prvním příznakem roztávání západoevropských stranických systémů bylo vítězství pravicové protestní strany s názvem Finská rolnická strana vedené Veikkem Vennamem v březnu 1970, kdy získala 10,5 % hlasů a vstoupila do finského parlamentu – Eduskunty. (ARTER [1999a], s. 98; ARTER, David. Party System Change in Scandinavia since 1970: 'Restricted Change' or 'General Change'? *West European Politics*. 1999b, vol. 22, no. 3, s. 139-140.)

¹⁷³ BJØRKLUND, Tor. *Anders Lange og Fremskrittspartiet: Norges svar på Glistrupianismen*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, 1981, s. 2; ANDERSEN, Jørgen G. Denmark: the Progress Party – Populist Neo-Liberalism and Welfare State Chauvinism. In: HAINSWORTH, Paul. *The Extreme Right in Europe and the USA*. London: Pinter Publishers Limited, 1992, s. 193-205.

¹⁷⁴ Setkání v kině Saga bylo hrou jednoho herce - Anderse Langeho. Jakákoli diskuse byla nepřipustná a ALP vznikla spontánní aklamací několikasetčlenného davu příznivců. (IVERSEN, Jan Martin. *Fra Anders Lange til Carl I. Hagen. 25 år med Fremskrittspartiet*. Oslo: Millennium. 1998, s. 24-25.)

¹⁷⁵ Bjørklund ukazuje, že ALP byla mediálně nejsledovanější stranou ve volební kampani před parlamentními volbami 1973. Televizní debatu Strany odpovídají (Partiene svarer) s představiteli ALP sledovalo 54 % občanů oproti průměrné sledovanosti pohybující se okolo 41 %. V obdobném rozhlasovém pořadu zaujala ALP 15 % posluchačů oproti průměru 11 %. Televizní prezentaci ALP si nenechal ujít rekordní počet 73 % jejích voličů, oproti přibližným 50 % v případě voličů ostatních stran. (BJØRKLUND [1981], s. 3.) Během jedné z televizních debat šokoval Anders Lange svým nevypočitatelným chováním všechny přítomné i diváky u televizních obrazovek, když si v přímém přenosu připil vaječným likérem v zemi, kde byla otázka alkoholové politiky – zejména v meziválečné době – jednou z nejčastějších příčin politických konfliktů. (IVERSEN [1998], s. 46.)

¹⁷⁶ WIDFELDT [2000], s. 488.

Karlsson. Programově se NyD podobala dánské FrPd a norské ALP - kritizovala vysoké daňové zatížení, rozhazovačnou politiku minulých vlád a přebujelý byrokratický aparát, ale její styl vedení kampaně způsobil v tradičně kultivované skandinávské politice naprostou senzaci. Strana vedená baronem a úspěšným průmyslníkem Wachtmeisterem a majitelem zábavního parku a nahrávací společnosti Karlssonem vyrazila na předvolební tažení za doprovodu stranické hymny, která se okamžitě vyšplhala na přední příčky hitparád. Nevybíravé vtipy, osobní útoky na politické oponenty a teatrální projevy podbarvené pop music a plné pestrobarevných rekvizit byly ve švédské politice přijímány přinejmenším s rozpaky. Pár týdnů před zářijovými volbami do švédského parlamentu - Riksdagu však již bylo jasné, že se strana vydala správným směrem. Prognózy se potvrdily a NyD se senzačním výsledkem 6,7 % hlasů a 25 mandáty poprvé vstoupila na parlamentní půdu.¹⁷⁷

4.3 Třetí vlna: Stop imigrantům!

Třetí vlna krajní pravice se vzedmula v druhé polovině osmdesátých let, zčásti jako důsledek neřešených sociálních problémů, růstu nezaměstnanosti a xenofobie v souvislosti s přistěhovalectvím, a byla podle Beymeho silně inspirována myšlenkami francouzského tradicionalistického hnutí Nouvelle Droite.¹⁷⁸ Téměř žádná ze stran třetí vlny nevykazuje žádnou spojitost s fašismem či neofašismem, resp. nacismem či neonacismem. Většina z nich naopak obhájí stávající demokratický systém a ostře se distancuje od myšlenek biologického rasismu. Jejich argumentace vychází spíše z pozic nového rasismu s důrazem na ekonomický a kulturní aspekt problému.¹⁷⁹

Ve Skandinávii se problematika přistěhovalectví dostala do popředí zájmu v souvislosti s raketovým vzestupem počtu přistěhovalců a žadatelů o azyl v druhé polovině osmdesátých let.¹⁸⁰ Zatímco v roce 1983 bylo registrováno 200 a o rok později 300 žadatelů o azyl, v roce 1986 registrovaly úřady již 2.800 žadatelů a za pouhý rok se počet vyšplhal až na

¹⁷⁷ WIDFELDT [2000], s. 494.

¹⁷⁸ BEYME [1988], s. 11.

¹⁷⁹ BJØRKLUND – ANDERSEN [2007, preliminary draft].

¹⁸⁰ Přesto už na konci šedesátých let ve skandinávských zemích na popud národních vlád pracoval relativně malý počet gastarbeiterů, kteří v období velmi nízké nezaměstnanosti vykonávali zejména druhořadé profese, o které Skandinávci neměli zájem. Problematika přistěhovalectví nezbudila téměř žádnou pozornost ještě ani poté, co byly vlády v sedmdesátých letech postupně nuceny začít zavádět určitá restriktivní imigrační opatření. (ARTER [1992], s. 360; BJØRKLUND – ANDERSEN [2002], s. 109.)

8.613.¹⁸¹ V Dánsku se počty žadatelů o azyl vyvíjely obdobně - z 800 v roce 1983 na 9.300 o tři roky později. Odpovídající počty ve Švédsku byly 3.000 v roce 1983 a 14.600 v roce 1986. Jen během druhé poloviny roku 1989 se zde počet žadatelů o azyl zvýšil o 20.000. V době parlamentních voleb do Riksdagu do Švédska proudilo na tři stovky uprchlíků z Balkánu týdně. Počty žadatelů o azyl ve srovnání s některými zeměmi západní Evropy jsou ilustrovány v následující tabulce:

Tabulka 1 Vývoj počtu žadatelů o azyl ve Skandinávii ve srovnání s vybranými zeměmi západní Evropy¹ (1985-2001)

Země	1985	1992	1999	2000	2001 ²
Norsko	830	5.240	9.100	10.840	13.050
Švédsko	14.500	84.020	11.770	16 300	21.000
Dánsko	8.700	13.880	6.480	10.350	8.150
Velká Británie ³	6.200	32.300	70.410	75.680	52.140
Německo	73.830	438.190	95.110	117.650	82.790
Rakousko	6.720	16.240	20.140	18.280	25.170
Nizozemí	5.640	20.350	39.290	43.900	30.430

¹ Čísla jsou zaokrouhlená.

² Listopad 2001 včetně.

³ Počet podaných žádostí. Jedna žádost se může vztahovat na více osob v rodině.

Zdroj: *Tilstrømning av asylsøkere til utvalgte land*. Statistisk Sentralbyrå. [online] ©2002 [cit. 2010-07-06]. Dostupný z WWW: <<http://www.ssb.no/samfunnspeilet/utg/200201/14/tab-2002-02-28-04.html>>.

Celkové počty přistěhovalců v těchto zemích byly samozřejmě mnohem vyšší - během osmdesátých let v Dánsku a Norsku představovaly zhruba 3 % populace, ve Švédsku převyšovaly hranici 6 % a s koncem dekády narůstaly stále strměji.¹⁸² Zároveň dochází na

¹⁸¹ HJELSETH, Arve. *En seiglivet døgnflue. FrP's vekst i 80-årene: Noen mulige årsaker*. [Masteravhandling i sosiologi]. Oslo: Universitetet i Oslo, 1992, s. 71.

¹⁸² ARTER, David. *Black Faces in the Blond Crowd: Populist Racialism In Scandinavia*. *Parliamentary Affairs*. 1992, vol. 5, no. 3, s. 357-372.

přelomu osmdesátých a devadesátých let k ekonomické recesi a k růstu nezaměstnanosti, což bylo často dáváno do souvislosti právě s problémem přistěhovalectví.¹⁸³

Tento fenomén dodal „pokrokovým stranám“ v Dánsku a v Norsku nový impuls k revitalizaci. Norská ALP, resp. FrPn a dánská FrPd vznikly jako typické představitelky druhé vlny krajně pravicových stran daňového protestu. Vyrostly v prostředí zralého sociálního státu jako předchůdkyně ekonomického neoliberalismu, který vstoupil do hlavního proudu západní politiky na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let s vítězstvím britských konzervativců pod vedením Margaret Thatcherové a nástupem Ronalda Reagana do úřadu prezidenta Spojených států amerických.¹⁸⁴ Vlna neoliberalismu se ve skandinávské politice naplno vzedmula po vítězství konzervativních stran na počátku osmdesátých let. Konzervativní vláda Kåre Willocha jmenovaná v roce 1981 a dánská vláda pravého středu pod vedením konzervativního předsedy Poula Schlüterera, jenž nastoupil do úřadu o rok později, brzy zahájily skutečné systémové změny v duchu neoliberalismu směrem k omezení moci státu a snížení veřejné spotřeby, čímž v podstatě ztratily FrPd a FrPn jako průkopnice těchto myšlenek svůj potenciál.¹⁸⁵

Dánská FrPd byla navíc již od druhé poloviny osmdesátých let konstantně oslabována vnitřními otřesy způsobenými skandály jejího dlouholetého lídra Mogense Glistrupa, které vyvrcholily jeho odsouzením ke třem letům odnětí svobody za daňové podvody. Uvnitř FrPd se zformovalo opoziční křídlo pragmatiků pod vedením Pii Kjærsgaardové, která v roce 1995 stranu opustila a se svými příznivci založila Dánskou lidovou stranu (Dansk Folkeparti, DFP). Nová strana dokázala efektivně využít aktuálnost přistěhovalecké otázky a problémů s ní spjatých a ve svém volebním debutu o tři roky později získala podporu 7,4 % dánských voličů a s 13 mandáty vstoupila do dánského Folketingu.¹⁸⁶ Díky tomuto senzačnímu průlomem je DFP v politologické literatuře považována za nástupkyni úspěšné FrPd ze sedmdesátých a osmdesátých let, zatímco sama FrPd v devadesátých letech zažila strmý pád a de facto zmizela z dánského politického života, ačkoli formálně ještě stále funguje.

Norská FrPn naopak z vnitrostranických sporů ve volebně nabitém období let 1993-1995 vyšla jednotná a posílená, zejména díky pevnému vedení předsedy Carla Ivara Hagena. Prezentovala se jako jediná strana, která se nebojí otevřeně poukázat na problém přistěhovalectví a říci stop zvyšujícím se sociálním výdajům a kriminalitě spojenými právě se

¹⁸³ VALEN, Henry. Norway: A Storting Election in the Shadow of the EU. *Electoral Studies*. 1994, vol. 13, is. 2, s. 169-179.

¹⁸⁴ BJØRKLUND – ANDERSEN [2007, preliminary draft].

¹⁸⁵ BJØRKLUND – ANDERSEN [2007, preliminary draft].

¹⁸⁶ WIDFELDT [2000], s. 490.

stoupajícím počtem imigrantů v zemi. Její volební zisky v průběhu devadesátých let stále narůstaly a v současné době je strana nejsilnější nesocialistickou formací v Norsku a druhou nejsilnější stranou vůbec.

Od počátku svého vzniku zhruba až do poloviny osmdesátých let byla FrPd výrazně silnější než její norská souputnice, nicméně její podpora od senzačních 15,9 % hlasů v průlomových volbách v roce 1973 konstantně klesala. Tendence FrPn byla přesně opačná a z počáteční pětiprocentní podpory se strana vyhoupla na 15,3 % o necelé čtvrtstoletí později, čímž předčila konzervativce a stala se poprvé nejsilnější občanskou stranou v zemi. Lze tedy konstatovat, že jak FrPn, tak FrPd, resp. její pokračovatelka DFP, se dokázaly přetransformovat v jedny z nejúspěšnějších stran třetí vlny moderní západoevropské krajní pravice.

Švédsko na přelomu osmdesátých a devadesátých let procházelo hlubokou ekonomickou krizí, která byla často dávána za vinu rozhazovačné politice minulých vlád. NyD dokázala pár měsíců po svém vzniku ostrou kritikou přebujelého sociálního státu oslovit 6,7 % voličů, nicméně v následujících parlamentních volbách o tři roky později zaznamenala katastrofální propad a musela Riksdag opustit.¹⁸⁷ Na rozdíl od krajně pravicových stran v sousedních skandinávských zemích nedokázala aktuální politická témata, kterým v první polovině devadesátých let jednoznačně dominovalo přistěhovalectví, efektivně využít. Spory ve vedení strany a stále agresivnější a konfliktnější rétorika ji v následujících volbách odkázaly hluboko pod čtyřprocentní hranici volitelnosti do parlamentu, z čehož už se strana nikdy nevzpamatovala a v roce 2000 formálně zanikla.

¹⁸⁷ BJØRKLUND – ANDERSEN [2007, preliminary draft].

5. Skandinávské krajně pravicové strany

5.1 Dánsko: Strana pokroku a Dánská lidová strana

Historie skandinávské krajní pravice se začala psát na počátku roku 1971, kdy do té doby neznámý daňový poradce Mogens Glistrup z dánského ostrova Bornholm v televizním interview šokoval veřejnost prohlášením, že naprosto záměrně nezaplatil daň z příjmu, který v jeho případě přesahoval jeden milion dánských korun, a jedním dechem označil daňové úniky za stejně hrdinský čin jako sabotáže na dánských železnicích během nacistické okupace.¹⁸⁸ Když Glistrup o několik měsíců později zakládal politickou stranu, neměl za sebou kromě lednového stočtrnáctivteřinového televizního vystoupení žádnou politickou zkušenost.¹⁸⁹ Přesto dokázal svou Stranu pokroku (FrPd) za rok od jejího založení v kodaňském zábavním parku Tivoli dovést až do dánského parlamentu. Glistrupova FrPd ve „volebním zemětřesení“ na podzim roku 1973 získala šokujících 15,9 % hlasů, což jí zajistilo 28 mandátů ve stosedmdesátidevítičlenném Folketingu.

FrPd se od počátku profilovala jako moderní neoliberální alternativa vůči tradičním stranám, které podle názoru stále větší části dánského obyvatelstva vybudovaly sociální stát na úkor obyčejných pracovitých lidí. Ideologické jádro FrPd představovala snaha o zajištění dostatečné osobní svobody jednotlivce, celkové snížení daňové zátěže se zvláštním důrazem na zrušení daně z příjmu, s jejímž placením měl - jak již bylo výše zmíněno - předseda strany osobní problém, omezení byrokracie a státního aparátu a zpřehlednění legislativního systému, který Glistrup přirovnával ke spleťtí džungli. Přesně toto byly sliby, na které mnoho Dánů po dlouhých letech sociálnědemokratického vládnutí a neúspěšném pokusu občanské koalice o změnu politického kurzu slyšelo.¹⁹⁰ Předvolební průzkumy straně připisovaly dokonce 25 % hlasů, což jasně svědčilo o jejím silně protestním charakteru.¹⁹¹

¹⁸⁸ JOHANSEN, Trond. *Et populistisk manifest?: en analyse av Fremskrittspartiets partiprogram og populistisk profil vis-á-vis Dansk Folkeparti og Sverigedemokraterna*. [Hovedoppgave i statsvitenskap] Oslo: Universitetet i Oslo, 2007, s. 52.

¹⁸⁹ Glistrup se po svém televizním vystoupení, které z něj na krátkou dobu udělalo mediální hvězdu, nicméně veřejně vyjadřoval, že by rád kandidoval v příštích parlamentních volbách, a to za jakoukoli existující stranu. Na začátku roku 1972 začal jednat s konzervativci o možné kandidatuře ve volebním okrsku Lyngby, ale to bylo odmítnuto krajským vedením strany. (RINGSMOSE, Jens. *"Kædeligt har det i hvert fald ikke været..." Fremskridtspartiet 1989-1995*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2003, s. 16.)

¹⁹⁰ SIMONSEN, Tor Espen. *Høyrepopulismens politiske metamorfose på 1990-tallet: en komparativ studie av tre nordiske partier: Fremskridtspartiet, Dansk Folkeparti og Fremskrittspartiet*. [Masteroppgave i historie] Oslo: Universitetet i Oslo, 2007, s. 88-89. Od konce druhé světové války do roku 1972, kdy byla FrPd založena, vládly v Dánsku až na jednu výjimku - koalici V a K mezi lety 1950 a 1953 - socialistické strany. V roce 1968 vzešla z voleb občanská koalice RV, K a V, která za tři roky svého působení nedokázala obrátit kurz nastolený

Po celá sedmdesátá léta si strana udržovala víceméně stabilní voličskou podporu pohybující se nad hranicí deseti procent, ale svůj senzační volební výsledek z roku 1973 už nikdy nezopakovala.¹⁹² Po opadnutí prvotního nadšení se ukázalo, že Glistrup není stavěn na stranickou politiku - naopak se vůči etablovaným politickým stranám vždy důsledně vymezoval a sám sebe označoval spíše za duchovního vůdce než stranického předsedu, kterým formálně ani nikdy nebyl.¹⁹³ To značně limitovalo další možnosti strany, jejíž velká část se nechtěla spokojit s rolí čistě protestní formace odmítající spolupráci s etablovanými politickými stranami a tím logicky i šanci na případnou budoucí účast ve vládě. Bylo jasné, že čistě protestní antisystémová strana dlouhodobě neměla v tradičně konsensuálním dánském politickém ovzduší příliš šancí na úspěch. Glistrup však důsledně trval na dodržování principů, na kterých byla strana vybudována, a jedním z nich byla právě opozice vůči etablovaným politickým stranám a dánskému politickému systému fungujícímu na bázi tzv. sociálnědemokratického konsensu tak, jak byl nastaven po druhé světové válce.

Kolem Mogense Glistrupa vykrytalizovala skupina tzv. fundamentalistů tvrdošíjně hájících strategii "všechno nebo nic", která značně degradovala politický potenciál strany bez ohledu na její reálnou sílu ve Folketingu a odsuzovala ji k roli permanentní nekonstruktivní opozice. Během prvního volebního období tak strana dokázala prosadit pouze tři samostatné legislativní návrhy, ačkoli s dvaceti osmi mandáty byly její možnosti mnohem větší.¹⁹⁴ Proti fundamentalistům se už od konce sedmdesátých let začala uvnitř strany formovat pragmatická opozice reprezentovaná zejména Uffe Thorndahlem a Steffenem Kjærulff-Schmidtem, která volala po přeměně FrPd ve stranu klasického stříhu jak ve smyslu stranické organizace, tak i ideologického profilu a politického stylu, kterým se strana na veřejnosti prezentuje.¹⁹⁵

Volební podpora strany během sedmdesátých let kontinuálně klesala, ačkoli nijak dramaticky. V parlamentních volbách v roce 1981 si FrPd připsala 8,9 % a 16 mandátů ve Folketingu. Po demisi jednobarevné sociálnědemokratické vlády Ankera Jørgensena pouhý rok po volbách byla sestavena koaliční vláda čtyřlístku občanských stran K, V, CD a KF pod vedením konzervativního předsedy Poula Schlüterera. FrPd se svými šestnácti mandáty

socialistickými vládami a snížit objem státních výdajů a zamezit dalšímu zvyšování daní. (*Danmarks regeringer*. Wikipedia - Den frie encyclopædi. [online] 17. juni 2010 [cit. 2010-07-03]. Dostupný z WWW:

<http://da.wikipedia.org/wiki/Danmarks_regeringer>.)

¹⁹¹ RINGSMOSE [2003], s. 17.

¹⁹² ANDERSEN - BJØRKLUND [2000], s. 199.

¹⁹³ Na první schůzi nejvyššího vedení strany v roce 1974 byl Glistrup zvolen doživotním čestným členem nejvyššího vedení a zajistil si tím ve straně rozhodující vliv, aniž by někdy formálně vykonával funkci předsedy. (RINGSMOSE [2003], s. 20).

¹⁹⁴ RINGSMOSE [2003], s. 19-20.

¹⁹⁵ JOHANSEN [2007], s. 52.

přislíbila stejně jako radikálně levicová RV podporu nové vládě, která tak získala ve Folketingu nadpoloviční většinu k prosazování svých návrhů. FrPd si rolí jazýčku na vahách výrazně zlepšila své dosavadní postavení v parlamentní politice, čehož chtěli straničtí pragmatici využít jednak k uplatňování vlivu na formování vládní politiky, ale zejména k vybudování image konstruktivního a důvěryhodného partnera, které by straně do budoucna zajistilo možnost vládní spolupráce s ostatními občanskými stranami. FrPd svými hlasy umožnila vládě prosadit nový systém vyplácení přídavků na děti, což vešlo do dějin moderní dánské politiky jako kompromis z Rio Bravo.¹⁹⁶

Na konci roku 1983 nicméně FrPd zásluhou fundamentalistické frakce spolu s levicí nepodpořila návrh státního rozpočtu, čímž zapříčinila pád vládní koalice. Parlamentní nezodpovědnost, prohlubující se neshody mezi fundamentalisty a pragmatiky uvnitř strany a odsouzení Mogense Glistrupa ke třem letům odnětí svobody za daňové podvody v roce 1983 se podepsaly na výsledku v parlamentních volbách v roce 1984, kdy se strana propadla na pouhých 3,6 %, což znamenalo pokles jejího parlamentního zastoupení z šestnácti na šest mandátů. Do konce roku navíc stranický klub opustili dva členové FrPd na protest proti vnitrostranickým praktikám fundamentalistů a nekonstruktivní politice, kterou se strana prezentovala navenek.¹⁹⁷ Mogens Glistrup byl v lednových volbách i přes své odsouzení znovuzvolen do Folketingu, nicméně na jeho místo nastoupila mladá, ambiciózní, ale ve straně dosud nevýrazná Pia Kjærsgaardová. Ta si během necelého roku mezi svými spolustraníky dokázala vybudovat respekt a získat vlivné postavení politické mluvčí strany ve Folketingu. Její ambice však směřovaly ještě mnohem dál.

Pia Kjærsgaardová byla politická pragmaticka, která velice dobře chápala, že k dosažení politických cílů, kterými byly - tedy aspoň z pohledu jejího a ostatních pragmatiků - zvýšení politického kreditu strany a serióznější image, která by FrPd otevřela cestu ke spolupráci s ostatními stranami a do budoucna i k vládním postům, jsou nezbytné kompromisy.¹⁹⁸ Pragmatické křídlo FrPd bylo v roce 1984 navíc posíleno zvolením Helge Dohrmanna na post předsedy strany. Změna politického kurzu se pozitivně odrazila v průzkumech veřejného mínění, které těsně po volbách 1984 ještě stranu s výsledky hluboko pod dvouprocentní hranicí volitelnosti odsuzovaly k zániku.¹⁹⁹

Na jaře 1985 byl Mogens Glistrup propuštěn na svobodu poté, co si odseděl polovinu trestu, a vrátil se do Folketingu, ovšem do prakticky bezvýznamné pozice neplaceného

¹⁹⁶ RINGSMOSE [2003], s. 27.

¹⁹⁷ RINGSMOSE [2003], s. 23.

¹⁹⁸ WIDFELDT [2000], s. 489.

¹⁹⁹ RINGSMOSE [2003], s. 24.

politického konzultanta. Vnitrostranické klima se s návratem Glistrupa opět výrazně zhoršilo a situace vyústila v otevřený mocenský boj mezi zakladatelem a duchovním guru strany Glistrupem a populární a schopnou pragmatickou Kjærsgaardovou. Ta si s podporou předsedkyně strany Annette Justové dokázala udržet pozici předsedkyně stranického klubu FrPd a reprezentovala tak stranu až do skončení volebního období v roce 1987, což média interpretovala jako významné vítězství pragmatické a zodpovědné politické linie.²⁰⁰

FrPd pod faktickým vedením Pii Kjærsgaardové²⁰¹ zvrátila dosavadní nepříznivý trend a začala pomalu získávat zpět ztracenou důvěru voličů. V parlamentních volbách v roce 1987 si zajistila podporu 4,8 % voličů a devět mandátů a tento výsledek za necelý rok téměř zdvojnásobila na 9 % hlasů a šestnáct mandátů v předčasných volbách do Folketingu na jaře 1988. Vlivem povolebního rozložení sil ve Folketingu se FrPd již na podzim 1987 znovu ocitla v pozici jazýčku na vahách a spolu s RV držela v rukou osud vlády pravého středu pod vedením Poula Schlütera.

V jednáních o státním rozpočtu pro rok 1988 se FrPd neúspěšně pokusila prosadit své požadavky a státní rozpočet tak byl nakonec schválen hlasy sociálních demokratů a RV. O půl roku později se FrPd s vládou dohodla na tzv. velkém zemědělském kompromisu o státních dotacích dánským zemědělcům, což bylo interpretováno jako největší politické gesto FrPd od dob kompromisu z Rio Bravo a osobní vítězství pragmatického tandemu Kjærsgaardová - Dohrmann.²⁰² Konstruktivní přístup FrPd byl veřejností odměněn rostoucí podporou v průzkumech veřejného mínění²⁰³ a ostatními stranami vstřícnými gesty a pozitivními postoji k otázce možné spolupráce.

Pozitivní atmosféra se rozplynula v létě 1989, kdy FrPd shodila ve třetím čtení ze stolu vládní návrh zákona o podpoře v nezaměstnanosti pro mladé lidi, který by výrazně zvýšil jejich motivaci k práci a zároveň ulehčil státnímu rozpočtu několik miliard dánských korun. Celá záležitost byla o to víc šokující, že FrPd se po celou dobu vyjednávání s vládní koalicí o možné podpoře jejího návrhu vyjadřovala kladně a své rozhodnutí změnila pouhých pár hodin

²⁰⁰ RINGSMOSE [2003], s. 25.

²⁰¹ O tom, že Kjærsgaardová byla všeobecně považována za vůdčí osobnost strany, jasně svědčí reportáž dánského deníku *Jyllands-Posten* z celostátního sjezdu strany v roce 1987. Reportáže ze stranických sjezdů dánských stran deník tradičně ilustruje fotografií lídra a v roce 1987 to byla právě Kjærsgaardová, kdo se objevil na fotografii k článku, ačkoli skutečným předsedou v té době byl Johannes Sørensen. Průzkum veřejného mínění provedený dalším celostátním deníkem *Berlingske Tidende* potvrdil, že 37 % dotázaných považovalo za vůdčí osobnost strany Kjærsgaardovou, zatímco pouhých 12 % se přiklonilo k Mogensi Glistrupovi. V šetření Gallupova ústavu provedeném o rok později označilo Kjærsgaardovou za faktickou vůdkyni strany již 62 % dotázaných, resp. 85 % voličů FrPd, zatímco Mogense Glistrupa považovalo za vůdce strany méně než 10 % dotázaných. (RINGSMOSE [2003], s. 24-26.)

²⁰² RINGSMOSE [2003], s. 27.

²⁰³ Na podzim 1988 se v průzkumech Gallupova ústavu vyšplhala podpora FrPd na překvapivých 21 %, což by odpovídalo 39 mandátům ve Folketingu. (RINGSMOSE [2003], s. 28.)

před hlasováním na popud Mogense Glistrupa a jeho příznivců. Média komentovala tento krok jako Glistrupův návrat k moci a vítězství fundamentalistického směru. Návrat k čistě opoziční a protestní linii byl potvrzen zvolením Kirsten Jacobsenové předsedkyní parlamentního klubu FrPd a odstavením Helge Dohrmanna z vedoucích funkcí ve straně. Uvnitř FrPd vypukl otevřený konflikt mezi oběma ideovými křídly, která se nešťítala vzájemného osočování, osobních útoků, pomluv a vyřizování si účtů přes média.

Následkem toho se během necelého půlroku podpora FrPd u dánské veřejnosti propadla na polovinu a dosavadní vstřícný postoj ostatních stran vůči FrPd se proměnil v jednoznačné a rozhodné odmítnutí jakékoli formy vzájemné spolupráce. Pod tlakem těchto okolností Jacobsenová rezignovala a jako svou nástupkyni, která je schopna vyvést stranu z krize, doporučila Piu Kjærsgaardovou, která se následně postu vzdala ve prospěch Helge Dohrmanna. Dohrmann však pouhý týden nato nečekaně zemřel a Kjærsgaardová se tak přece jen ujala vedení parlamentního klubu ve snaze navrátit straně důvěru jak u voličů, tak i u potenciálních politických partnerů.²⁰⁴

První krok novým směrem podnikla FrPd v souvislosti s projednáváním návrhu zákona o státním rozpočtu pro rok 1990. Přijetí zákona díky hlasům reprezentantů FrPd bylo velkým politickým triumfem Kjærsgaardové a jasným signálem, že FrPd má ambici stát se spolehlivým a konstruktivním partnerem stávající vládní koalice. Na jaře 1990 se Mogens Glistrup razantně postavil proti další podpoře ekonomické politiky vlády a vzhledem k tomu, že jeho hlas byl rozhodujícím číslem devadesát ve stosedmdesátidevítičlenném Folketingu, hrozila další parlamentní krize. Situace se vyhrotila na podzimním celorepublikovém sjezdu strany, kde byl Mogens Glistrup i přes svůj statut doživotního čestného člena spolu se třemi stranickými kolegy vyloučen z FrPd.²⁰⁵

Mogens Glistrup v parlamentních volbách roku 1990 kandidoval jako předseda své nově založené strany - Strany pohody (Trivselspartiet, TP), která se o přízeň voličů ucházela v rámci koalice s krajně levicovou Stranou společného směru (Fælles Kurs, FK). Podivné spojení dvou radikálních stran však u voličů neuspělo a brána Folketingu zůstala oběma subjektům zavřená.

Po odchodu Glistrupa a jeho skalních příznivců se situace uvnitř strany stabilizovala, ale turbulentní vývoj posledních měsíců se negativně podepsal na volebním výsledku FrPd ve

²⁰⁴ RINGSMOSE [2003], s. 38-42.

²⁰⁵ SIMONSEN [2007], s. 45. Samotnému vyloučení předcházela několikaměsíční konflikt Glistrupova křídla se zbytkem strany, která se odvolávala na vnitrostranickou loajalitu a disciplinární řád strany, který ukládal členům hlasovat v souladu s doporučením stranického vedení. Glistrup od počátku vyhrožoval odchodem a založením nové strany, ke kterému pak skutečně došlo v listopadu 1990 a které se stalo jedním z hlavních důvodů jeho vyloučení z FrPd. (RINGSMOSE [2003], s. 45-59.)

volbách na konci roku 1990. Strana získala 6,4 % hlasů a pohoršila si tak o čtyři mandáty z dosavadních šestnácti na dvanáct. Následovaly tři roky celkem poklidné parlamentní existence strany, která se ve velké většině shodovala na tom, že je třeba se definitivně oprostít od nekonstruktivní protestní image a vůči ostatním stranám konzistentně vystupovat jako důvěryhodný a spolehlivý partner.²⁰⁶

Záhy však FrPd opět překvapila, když se navzdory dosavadní proklamované linii²⁰⁷ postavila proti přijetí Maastrichtské smlouvy v roce 1992 a jako jediná parlamentní strana nepodpořila ani tzv. Edinburský kompromis o rok později, který kodifikoval čtyři dánské výjimky z evropského primárního práva.²⁰⁸

Ideologický program strany byl ale jinak poměrně konzistentní a příliš se neodchyloval od základní linie nastolené při jejím vzniku v roce 1973. S koncem osmdesátých let začala FrPd stále více akcentovat otázku přistěhovalectví, která s dramaticky rostoucím počtem žadatelů o azyl nabývala na významu, a zároveň poněkud zmírňovat své radikálně neoliberální stanovisko k ekonomickým otázkám.²⁰⁹ Protipřistěhovecké postoje se v souvislosti s FrPd objevily již v polovině osmdesátých let, kdy Glistrup bezprostředně po svém propuštění z vězení zaútočil proti imigrantům výzvou „Make Denmark muslim-free zone!“

Takto agresivní protipřistěhovecká rétorika však pro většinu Dánů zacházela za hranici akceptovatelnosti, což se odrazilo v podpoře strany, která se v lednu 1986 propadla na kritická 1,2 %. Kjærsgaardová, jejíž postoj k přistěhovalcům a multikulturalismu nebyl ve svém jádru o moc umírněnější, se od Glistrupových výroků veřejně distancovala a namísto toho vyzdvihovala spíše materiální dopady přistěhovalectví - zvyšování nezaměstnanosti, růst

²⁰⁶ Pro ilustraci lze např. uvést, že FrPd v roce 1990 hlasovala pro 110 ze 160 přijatých legislativních návrhů podaných vládou. (SIMONSEN [2007], s. 45.)

²⁰⁷ FrPd od samého počátku schvalovala členství Dánska v Evropských společenstvích pod heslem "Více trhu, méně státu". Podpořila také přijetí Jednotného evropského aktu v roce 1986, nicméně před referendem o přijetí Maastrichtské smlouvy náhle obrátila a postavila se proti. (ANDERSEN - BJØRKLUND [2000], s. 214-215.)

²⁰⁸ Po odmítnutí Maastrichtské smlouvy těsnou většinou 50,7 % hlasů v červnu 1992 byl formulován tzv. národní kompromis „Dánsko v Evropě“, který počítal se čtyřmi výjimkami z evropské spolupráce - 1/ neúčast na třetí fázi EMU, tzn. přijetí eura, 2/ nepřijetí evropského občanství, 3/ neúčast na spolupráci v oblasti vnitra a justice a 4/ neúčast na obranné spolupráci. Toto memorandum bylo ostatními státy schváleno na zasedání Evropské rady v Edinburghu v prosinci 1992 a v květnu následujícího roku byla v referendu většinou 56,7 % hlasů přijata Maastrichtská smlouva doplněná o tyto výjimky. (*De danske forbehold over for den europeiske union. Udviklingen siden 2000*. København: Dansk institut for internationale studier, 2008. [online] [cit. 2010-07-02] Dostupný z WWW: <<http://www.euoplysninger.dk/upload/application/pdf/4e897952/DIIS2.pdf>>.)

²⁰⁹ Protipřistěhovecké postoje se v souvislosti s FrPd objevily již o desetiletí dříve, než se staly tématem hlavního proudu politické diskuse. V roce 1979 Mogens Glistrup veřejně podpořil v té době naprosto skandální výrok veterináře a regionálního politika A. Th. Riemanna, že "přistěhovalci se množí jako krysy", a postupně začal být spojován s různými protipřistěhoveckými skupinami a hnutími. V té době ale takovýto exces vyvolal pouze krátkodobý odliv příznivců, dokonce i některých, vesměs vysokoškolsky vzdělaných, členů, a nepřerostl v žádnou hlubší diskusi o programových postojích strany k této problematice. (ANDERSEN - BJØRKLUND [2000], s. 204.)

kriminality, zneužívání sociálního systému apod. Její argumentace ve stylu welfare-šovinismu byla mnohem subtilnější a tím pro dánské voliče také mnohem přijatelnější než Glistrupovy otevřeně xenofobní výroky.

Před volbami roku 1994 se vůbec poprvé začalo vážně hovořit o možné účasti FrPd ve vládní koalici. Předvolební průzkumy spekulovaly o eventuálním utvoření nesocialistické koalice V, KF a FrPd, která se k této myšlence silně upínala.²¹⁰ Její pozitivně laděná a profesionálně vedená kampaň pod heslem „Sto dobrých důvodů k většině VKZ“²¹¹ vyvolala kladné ohlasy jak v dánských médiích, tak u potenciálních koaličních partnerů. Uvnitř strany panoval optimismus a vůle stát se spolehlivou a zodpovědnou součástí příští vládní koalice. Z parlamentních voleb nicméně nakonec vyšla vítězně levice, která sestavila vládu S, RV a CD pod vedením Poula Nyrupa Rasmussena.²¹² FrPd sice procentuálně potvrdila svůj výsledek z předchozích voleb, nicméně v přepočtu na mandáty si o jeden pohoršila a vyslala do Folketingu pouhých jedenáct zástupců.

Zdánlivě zanedbatelné oslabení strany však mělo fatální následky. Křehká rovnováha v parlamentním klubu se ztrátou jednoho reprezentanta vychýlila ve prospěch fundamentalistů reprezentovaných Kimem Behnkem, mluvčím strany pro finanční politiku, který se po Glistrupově odchodu stal hlavním vnitrostranickým rivalem Kjærsgaardové. Behnke byl považován za ultraliberála a hlasatele rozsáhlé privatizace a minimalizace státního sektoru, zatímco Kjærsgaardová se profilovala spíše na hodnotově orientovaných tématech a prezentovala se jako dánská patriotka a ochránkyně národních hodnot, které stavěla do přímého protikladu k islámu.²¹³

²¹⁰ ANDERSEN, Jørgen Goul. *Valgkampen og valget 1994. Valgkampens meningsmålinger*. Arbejdspapir nr. 3 fra det danske valgprojekt. Århus: Aarhus Universitet, Institut for Statskundskab, 1995, s. 10. [online] [cit. 2010-07-03]. Dostupný z WWW:

<http://www.epa.aau.dk/fileadmin/user_upload/ime/Election/arbejdspapirer/valgarbpapirnr3.pdf>.

²¹¹ VKZ je označením koalice liberální strany Venstre (V), Křesťanské strany lidové (K) a FrPd, která je pro potřeby volebních analýz označována písmenem Z.

²¹² *Danmarks regeringer*. Wikipedia - Den frie encyclopædi. [online]. 17. juni 2010 [cit. 2010-07-03]. Dostupný z WWW: <http://da.wikipedia.org/wiki/Danmarks_regeringer>.

²¹³ Pia Kjærsgaardová byla úzce napojena na Dánský spolek (Den danske forening, DDF), protipřistěhovaleckou organizaci, která vznikla v reakci na přijetí značně liberálního přistěhovaleckého zákona v roce 1983, po němž následoval dramatický nárůst počtu přistěhovalců v Dánsku. DDF představoval hlavní hnací sílu radikalizace dánského politického diskurzu v souvislosti s protipřistěhovaleckými a antiislamistickými náladami v devadesátých letech a byl úzce personálně propojen s FrPd a následně i nově vzniklou DFP. Proklamovaným cílem DDF bylo „ochránit dánskou kulturu, jazyk a způsob života ve světě, který je ohrožován chaosem, přelidněním, násilím a fanatismem“, přičemž příčinu těchto hrozeb spatřoval právě v přistěhovalectví a multikulturalismu.²¹³ Spolek se profiloval jako odbojové hnutí bojující proti nové hrozbě masového přílivu muslimů do Dánska a snažil se pro svou kontroverzní existenci zajistit legitimitu odkazem na dánský odboj proti nacistické okupaci za druhé světové války. V polovině devadesátých let DDF de facto splynul s novou stranou DFP, s níž byl silně personálně i ideologicky provázán až do roku 2002, kdy došlo uvnitř DDF k výrazné změně kurzu v souvislosti s novým vedením. (SIMONSEN [2007], s. 47-55.)

Vnitřní krize FrPd rozdmýchaná vzájemnou rivalitou mezi Behnkem a Kjærsgaardovou se odrazila v průzkumech veřejného mínění, podle kterých podpora strany dramaticky poklesla až ke kritické dvouprocentní hranici. Bylo jasné, že blížící se sjezd definitivně rozhodne o směru, kterým se strana bude dále ubírat. Během svého více než dvacetiletého působení ve vedení strany vyhrála téměř všechny bitvy, ale válku nakonec přece jen prohrála - den po skončení celostátního sjezdu strany na podzim 1995 ohlásila Pia Kjærsgaardová svůj definitivní odchod z FrPd a dne 5. října 1995 založila spolu s dalšími třemi stranickými kolegy z parlamentu novou stranu s názvem Dánská lidová strana (DFP).

Na historicky první tiskové konferenci DFP vyhlásila Kjærsgaardová boj proti EU a přistěhovalectví a zároveň deklarovala programovou návaznost na FrPd. Pod heslem „Optimismus, řád a organizace“ začala Kjærsgaardová budovat silně centralizovanou stranu s důrazem na vnitrostranickou disciplínu a naprostou loajalitu, čímž se snažila předejít anarchii a interním rozbrojům, se kterými měla z dob svého působení v FrPd bohaté zkušenosti.²¹⁴ Navenek však strana navázala na pragmatickou linii a důsledně si budovala image transparentní, spolehlivé a předvídatelné strany.

Ve svém volebním debutu v roce 1998 získala DFP 7,4 % hlasů, což v přepočtu na mandáty znamenalo zisk dvanácti křesel ve Folketingu. Předvolebním tématem číslo jedna u dánských voličů byla otázka přistěhovalectví a imigrační politiky, což se pozitivně odrazilo právě ve volebním výsledku DFP. Ta se pod vedením Kjærsgaardové profilovala jako strana, která se jako jediná nebojí pojmenovat problémy spojené s přistěhovalectvím a navrhnout jejich efektivní, i když možná bolestivá a nepopulární řešení.

Co se týče FrPd, po dramatickém odchodu Kjærsgaardové a jejích příznivců následoval hromadný odliv členů a citelný propad v průzkumech veřejného mínění, které stranu nemilosrdně odkazovaly hluboko pod dvouprocentní hranici vstupu do Folketingu.²¹⁵ V parlamentních volbách 1998 si značně oslabená FrPd pohoršila o čtyři procentní body a se ziskem 2,4 % a čtyřmi mandáty se ocitla na samém prahu volitelnosti, a to jen díky popularitě nové předsdkyně parlamentního klubu FrPd Kirsten Jacobsenové. Ta však v roce 1999 ohlásila svůj odchod z politiky a následný návrat Mogensa Glistrupa, který měl stranu vyvést z krize, ve skutečnosti pouze uspíšil její pád.²¹⁶

²¹⁴ SIMONSEN [2007], s. 47. Kjærsgaardová byla obviňována z autoritářských praktik ve vedení nejen ze strany médií, ale kritika vzešla i z jejích vlastních řad - členů DFP. Vždy si ale dokázala své kroky obhájit a nalézt pro ně podporu členské základny i nejvyššího vedení strany. (RINGSMOSE [2003], s. 109-110.)

²¹⁵ RINGSMOSE [2003], s. 100.

²¹⁶ ANDERSEN - BJØRKLUND [2000], s. 200.

Na protest proti Glistrupovu agresivnímu konfrontačnímu stylu opustili stranický klub FrPd všichni parlamentní reprezentanti a založili vlastní stranu s názvem Svoboda 2000 (Frihed 2000, F2000).²¹⁷ Glistrup stále stupňoval své xenofobní a rasistické výroky vůči přistěhovalcům, zvláště pak těm, kteří pocházeli ze zemí třetího světa a hlásili se k muslimskému vyznání. Obviněním z rasismu se nebránil, naopak se ke svému přesvědčení hrdě hlásil: „Samozřejmě, že jsem rasista. Všichni dobří Dánové jsou rasisté. Tady v Dánsku jste buď rasista, nebo vlastizrádce.“²¹⁸ Prohlašoval, že Dánsko by mělo všechny muslimské ženy prodat do Paraguaye, a vůbec že všichni muslimové by měli být ze země vyhnáni dříve, „než nás všechny zabijí“.²¹⁹ Výsledkem bylo odsouzení k dvaceti dnům domácího vězení za podněcování rasové nesnášenlivosti.²²⁰

V parlamentních volbách v roce 2001 zůstala FrPd pod Glistrupovým vedením s pouhými 0,5 % hlasů daleko za branami Folketingu a v následujících volbách v roce 2005 už nekandidovala. Vnitrostranická agónie byla umocněna soudním sporem Mogense Glistrupa s jeho vlastní stranou, kterou po volebním neúspěchu v roce 2001 zažaloval o 36.000 DKK, které údajně investoval do volební kampaně. Po prohraném soudním sporu ze strany na pár dní demonstrativně vystoupil, ale formálně v ní setrval až do své smrti. V roce 2005 byl sice znovuzvolen doživotním čestným členem FrPd, ale do veřejného života už se nezapojoval a svá poslední léta věnoval práci na dvacetitisícistránkovém opusu o islámu. Zemřel v červenci 2008 ve věku 82 let.

DFP pod vedením Pii Kjærsgaardové si v parlamentních volbách 2001 vedla podstatně lépe. Jedním z hlavních důvodů byl mimo jiné fakt, že klíčovým tématem předvolební diskuse se stala problematika přistěhovalectví a multikulturalismu, zaktualizovaná událostmi 11. září 2001. Poul Nyrup Rasmussen, nejdéle vládnoucí premiér v EU, překvapivě vypsál předčasné parlamentní volby na listopad 2001, pouhé dva měsíce po teroristických útocích na New York a Washington, a Dánsko se tak stalo první zemí z evropské patnáctky, která po zářijových útocích volila novou politickou reprezentaci. Jako důvod ke svolání předčasných voleb premiér uvedl, že Dánsko v současné závažné mezinárodní situaci potřebuje silnou vládu s jasně vymezeným mandátem.²²¹

²¹⁷ WIDFELDT [2000], s. 490.

²¹⁸ *Glistrup vandt partiet*. Berlingske Tidende. [online] 11.10.1999 [cit. 2010-07-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.berlingske.dk/danmark/glistrup-vandt-partiet>>. [Překlad autorky].

²¹⁹ WIDFELDT [2000], s. 490.

²²⁰ *Mogens Glistrup: founder of Denmark's Fremskridtspartiet*. The Times. [online] September 26, 2008 [cit. 2010-07-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/obituaries/article4827509.ece>>.

²²¹ DOČEKALOVÁ, Pavla. Dánské parlamentní volby roku 2001. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Politologica 1*. s. 172. [online] 2002 [cit. 2010-07-05]. Dostupný z WWW: <<http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Politologica1/Politologica11.pdf>>.

Volbám v roce 2001 předcházela jedna z nejostrějších a nejvyhrocenějších kampaní v dějinách dánské politiky, mimo jiné také zásluhou DFP, které se do značné míry podařilo ovlivnit charakter i obsah předvolební diskuse. Navzdory očekávání, že hlavním tématem nadcházejících voleb bude boj proti terorismu a dánská zahraniční politika v nových bezpečnostních podmínkách, politickou debatu zcela ovládla otázka přistěhovalectví, což hrálo do karet právě DFP. Strana Pii Kjærsgaardové vedla ostře konfrontační kampaň proti přistěhovalcům a přistěhovalecké politice na jednoduché a srozumitelné argumentační linii „přistěhovalci - islámský fundamentalismus a terorismus - ohrožení dánských hodnot i hodnot celé západní civilizace“, která i přes svůj otevřeně xenofobní ráz sklidila u voličů jednoznačný úspěch. DFP téměř zdvojnásobila svůj výsledek z předchozích parlamentních voleb a na základě 12 % hlasů vyslala do Folketingu 22 zástupců.

Překvapivým vítězem voleb se stali liberálové vedení Andersem Foghem Rasmussenem, který se postavil do čela nové koaliční vlády V a KF. Naproti tomu sociální demokraté po více než osmdesáti letech ztratili pozici nejsilnější parlamentní strany a postihl je tak stejný osud jako sesterskou DNA v Norsku, která v parlamentních volbách o dva měsíce dříve zaznamenala svůj vůbec nejhorší výsledek od roku 1924.²²²

Na základě povolebního rozložení sil ve Folketingu se DFP stala klíčovým hráčem, na jehož podpoře závisel osud Rasmussenovy pravicové vlády.²²³ Strana tak získala výrazný vliv na formování vládní politiky, zejména v oblasti imigračních zákonů. V květnu 2002 dánská vláda za významného přispění DFP představila nový silně restriktivní koncept imigrační politiky, který byl v následujících letech ještě několikrát doplněn o další zpřísňující opatření. Podle nových imigračních zákonů mají nyní v Dánsku právo na azyl pouze osoby naplňující status uprchlíka podle *Úmluvy OSN o právním postavení uprchlíků* z roku 1951. Během prvních sedmi let pobytu jsou sociální dávky pro uprchlíky sníženy na pouhých 30 až 40 % do té doby platné částky. Dále platí, že přistěhovalci smějí uzavřít manželství s dánskými občany pouze za předpokladu, že jsou oba partneři starší 24 let a že ten z partnerů, který má dánské občanství, nepobíral během posledních dvanácti měsíců žádné sociální dávky. Navíc musí pár složit kauci ve výši 53.000 DKK.²²⁴

Přijetí nové legislativy se téměř okamžitě odrazilo v počtu žadatelů o azyl. Zatímco v roce 2001 Dánsko vydalo kolem 13.000 povolení k trvalému pobytu v rámci programu

²²² DOČEKALOVÁ [2002], s. 175.

²²³ Rasmussen již od počátku kategoricky odmítal spolupráci DFP na úrovni vládní koalice právě pro její příliš extrémní profil. (SIMONSEN [2007], s. 48.)

²²⁴ *Denmark's Immigration Issue*. BBC News. [online] 19 February 2005 [cit. 2010-07-07]. Dostupný z WWW: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/4276963.stm>>.

slučování rodin, o dva roky později toto číslo kleslo pod hranici pěti tisíc. Dánský podíl žadatelů o azyl tak v rámci Skandinávie poklesl ze 31 % v roce 2000 na 9 % o tři roky později, zatímco podíl Švédska za stejné období vzrostl ze 41 % na 60 % a Norska z 28 % na 31 %. Dánsko si za svou přísnou politiku vůči přistěhovalcům vysloužilo kritiku nejen z úst Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky a Komisaře Rady Evropy pro lidská práva, ale také ze strany svých skandinávských sousedů. Nejhlasitěji reagovala švédská sociálnědemokratická vláda. Do země začalo totiž měsíčně proudit až několik desítek smíšených párů z Dánska, které se usazovaly v jihošvédských městech a za prací denně dojížděly do Kodaně přes Öresund, který byl záhy domácími i světovými médii překřtěn na most lásky.²²⁵

V parlamentní volbách na počátku roku 2005 obhájili liberálové své vítězství z minulých voleb a Anders Fogh Rasmussen se zapsal do dějin jako první liberální předseda, jemuž se podařilo ve volbách zvítězit dvakrát po sobě. Předčasné volby byly strategicky načasované - premiéru Rasmussenovi hrála do karet příznivá ekonomická situace a slibné prognózy do budoucna, stejně jako vývoj volebních preferencí, který indikoval silnou podporu stávající vlády a zároveň úbytek hlasů pro sociální demokracii, hlavního politického rivala liberálů. Rasmussenova strana dokázala také pozitivně reagovat na ekonomické preference dánských voličů a oproti předchozímu období značně zmírnila své neoliberální stanovisko, čímž se na pomyslné pravolevé ekonomicko-politické škále posunula výrazně do středu. „Sociální demokraté tak náhle ztratili monopol na obhajobu a udržení welfare-state a zároveň i prostor pro kritiku svého největšího konkurenta. Změnu strategie a identity dánských liberálů lze (i když jen „zrcadlově“) přirovnat k vývoji britské Labour Party v 90. letech, kdy Blairova strana převzala nikoli nepodstatnou část pragmatiky konzervativců.“²²⁶

Oproti předchozím volbách se pozornost voličů obrátila k ekonomickým tématům - nezaměstnanost, oživení na trhu práce či reforma daňového systému. Problematika přistěhovalectví však hrála i nadále poměrně důležitou roli, z čehož samozřejmě profitovala zejména DFP, která svou identitu vedle odmítání dánského členství v EU dlouhodobě stavěla právě na restriktivním postoji k přistěhovalectví a imigrační politice a ze své pozice pivotální strany v minulém volebním období se dokázala výrazně zasadit o přijetí nové přísnější legislativní úpravy v oblasti přistěhovalectví.²²⁷

²²⁵ *Denmark's Immigration Issue*. BBC News. [online] 19 February 2005 [cit. 2010-07-07]. Dostupný z WWW: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/4276963.stm>>.

²²⁶ HAVLÍK, Vlastimil. Dánsko i nadále ve znamení pravice - parlamentní volby 2005. *Středoevropské politické studie*. 2005, roč. 7, č. 2-3. [online] [cit. 2010-07-07]. Dostupný z WWW:

<<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=239>>.

²²⁷ HAVLÍK [2005].

DFP vzešla z voleb se ziskem 13,3 % a 24 mandátů ve Folketingu a potvrdila tak své postavení třetí nejsilnější strany v zemi. I když se ani tentokrát nestala součástí vládní koalice, Rasmussenova vláda spoléhala během následujícího dvouletého volebního období především na podporu jejích poslanců. Pro ty byl výsledek povolebních jednání přece jen určitým zklamáním, protože strana již od svého vzniku jasně deklaruje úsilí stát se důvěryhodným a spolehlivým partnerem v koaliční vládě občanských stran. Pozice pivotální strany však straně přinesla aspoň omezenou šanci na prosazení některých programových priorit.

Koncem září 2005 se Dánsko objevilo v hlavních zprávách světových médií poté, co celostátní deník *Jyllands-Posten* otiskl karikatury zobrazující muslimského proroka Mohameda s turbanem ve tvaru bomby. Událost vyvolala v muslimském světě mohutné protesty, během nichž zahynuly desítky lidí. Spor vyústil v bojkot dánského zboží v muslimských zemích a dokonce i v útoky na dánské zastupitelské úřady v Sýrii, Libanonu a Íránu. Dánský ministr zahraničí Per Stig Møller dokonce události označil za nejhorší zahraničněpolitickou krizi v moderních dějinách Dánska.²²⁸

K uklidnění situace tak rozhodně nepřispěl fakt, že premiér Rasmussen odmítl žádost diplomatických zástupců jedenácti muslimských zemí o schůzku ohledně celé záležitosti a rovněž vyloučil přijetí jakýchkoli restriktivních opatření vůči tisku s odůvodněním, že svobodu slova považuje za neoddiskutovatelnou a nedotknutelnou.²²⁹ V diskusi o vzájemném vztahu mezi respektem vůči náboženskému přesvědčení a svobodou slova se DFP podle očekávání jednoznačně postavila na stranu zastánců dánského kreslíře Kurta Westergaarda, ale tím její role v celé aféře zdaleka neskončila. Několik týdnů po zveřejnění kontroverzních karikatur pronikl na veřejnost videozáznam z večírku mládežnické organizace DFP, na kterém proběhla soutěž o co nejvíce ponižující kresbu muslimského proroka. Ti, co v soutěži podle předem vybrané poroty neobstáli, si museli následně obléci burku jakožto „oblečení vhodné pro poražené“. Celý případ vyvolal rozhořčené reakce muslimských organizací i dánské veřejnosti a protesty se rozšířily i za hranice Dánska.²³⁰

Pia Kjærsgaardová se za celý incident veřejně omluvila a slíbila, že osobně dohlédne na potrestání viníků. O to větší šok pak vyvolala tisková konference DFP k zahájení předvolební kampaně před předčasnými parlamentními volbami na podzim 2007, na které předsedkyně strany představila předvolební plakát nápadně připomínající karikatury

²²⁸ HAVLÍK, Vlastimil. Na imigrantské vlně – volby do Folketingu v roce 2007. *European Electoral Studies*. 2008, vol. 3, is. 2, s. 255. [online] [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://ispo.fss.muni.cz/uploads/EVS/006/EVS_3_2_7.pdf>.

²²⁹ HAVLÍK [2008], s. 254-255.

²³⁰ *Advarer danskene etter Muhammad-video*. Dagbladet. [online] 08.10.2006 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.dagbladet.no/nyheter/2006/10/08/479107.html>>.

islámského proroka s nápisem „Svoboda projevu je dánská, cenzura dánská není - stojíme pevně za dánskými hodnotami.“²³¹ Muslimské organizace v zemi předvolební plakát DFP označily za provokaci, což nicméně nezměnilo nic na tom, že strana na své agresivní protipřistěhovalecké rétorice opět vydělala a svůj volební výsledek oproti předchozím volbám vylepšila o půl procentního bodu na 13,8 %, což jí zajistilo patnáct mandátů ve Folketingu. Politolog Klaus Kjøller z Kodaňské univerzity označil strategii DFP za geniální: „Zkušenosti ukazují, že čím otevřeněji se problémy přistěhovalectví staví do protikladu k dánským hodnotám a tradicím, tím více lidí dává svůj hlas DFP.“²³²

V předčasných parlamentních volbách v listopadu 2007 těsně zvítězila stávající vládní koalice pravého středu a Anders Fogh Rasmussen se stal potřetí za sebou dánským premiérem. Povolební rozložení sil ve Folketingu nicméně středopravé vládní koalici tradičně podporované DFP přiřklo pouhých 89 mandátů a k potřebné nadpoloviční většině chyběl jeden hlas. O osudu staronové vládní koalice nakonec rozhodly volební výsledky na Faerských ostrovech, kde se jeden z poslanců unionistické Strany jednoty (Sambandspartiet, SPf) vyslovil pro podporu premiéra Rasmussena, a koaliční vláda tak mohla pokračovat ve svém reformním úsilí i v dalším volebním období.²³³

Tabulka 2 Volební výsledky FrPd a DFP v dánských parlamentních volbách 1973 - 2007 (%).

	'73	'75	'77	'79	'81	'84	'87	'88	'90	'94	'98	'01	'05	'07
FrPd	15,9	13,6	14,6	11,0	8,9	3,6	4,8	9,0	6,4	6,4	2,4	0,6	---	---
DFP	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	7,4	12,0	13,3	13,8

Zdroj: ANDERSEN - BJØRKLUND [2002], s. 108.

²³¹ *Muslimsk organisation fordømmer DF-valgplakat*. Politiken. [online] 29.10.2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <<http://politiken.dk/politik/article408981.ece>>.

²³² *DF bruger Muhammed-tegning i valgkampen*. Avisen. [online] 24.10.2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://avisen.dk/df-bruger-muhammed-tegning-i-valgkampen_61320.aspx>.

²³³ HAVLÍK [2008], s. 260-261.

5.2 Norsko: Strana Anderse Langeho a Strana pokroku

Anders Lange - některými považovaný za charismatického demagoga, jinými za politického klauna a výstředního provokatéra - v každém případě ho drtivá většina norské veřejnosti nebrala vážně, ani když na přelomu šedesátých a sedmdesátých let prohlašoval, že má v úmyslu založit novou politickou stranu.²³⁴ Přesto zanedlouho poté, ve svých téměř devětašedesáti letech, dosáhl vytouženého vrcholu své politické kariéry a založil stranu, která dnes, o necelá čtyři desetiletí později představuje jednu z nejsilnějších a nejúspěšnějších formací v zemi.

Příčiny nenadálého vzestupu Strany Anderse Langeho pro výrazné snížení daní, poplatků a veřejných zásahů (ALP), korunovaného jejím senzačním volebním úspěchem na podzim roku 1973, kdy strana v parlamentních volbách po necelých pěti měsících své existence dokázala získat pětiprocentní podporu norských voličů, je vedle Langeho charismatu a bezchybné mediální prezentace strany nutné hledat i v systémové rovině. Faktorem, který nejvíce dopomohl ALP k úspěchu, byla především komplikovaná vnitropolitická situace v Norsku v druhé polovině šedesátých let způsobená jednak nedůvěrou voličů k tradičním politickým stranám, které nepředstavovaly jedna vůči druhé výraznou politickou alternativu, a jednak referendem o vstupu Norska do ES, které ještě více odcizilo strany od jejich voličských segmentů.

Do atmosféry znechucení a rozčarování z politiky vstoupila ALP jako jediná nezkompromitovaná strana s jasným populistickým apelem: bojujeme za zájmy voličů proti ignoraci a neschopnosti tradičních politických stran. ALP zahájila předvolební klání na jaře 1973 jako monotematické liberálně orientované protestní hnutí se čtrnáctibodovým manifestem *Máme dost vykořisťování státním kapitalismem*, který útočil především na vysoké daně, rozchazovačnou a poručnickou roli sociálního státu. Anders Lange argumentoval tím, že veřejné zásahy a státní poručnictví svazuje svobodnou iniciativu jedince a vysoké daně a poplatky berou lidem chuť a radost z práce. V ostatních programových oblastech ALP nezaujímal oficiální stanoviska s tím, že její voliči mohou mít různé názory a priority, což se mj. projevilo právě i v otázce členství Norska v ES.

²³⁴ Lange se ve veřejném životě angažoval už od mládí. Vydával kontroverzní politický list *Anders Langes Avis*, který se stal hláskou krajně pravicových názorů - např. na svých stránkách otevřeně hájil politiku apartheidu v Jižní Africe a Rhodesii. (LODENIUS - LARSSON [1991], s. 235). Zároveň Lange pořádal veřejné debaty a přednášky namířené proti politice etablovaných stran, zejména sociální demokracie, která podle něj nesla hlavní vinu za přebujelost státního aparátu a neúnosné daňové zatížení občanů, a dokonce se několikrát neúspěšně pokusil založit politické hnutí. (BJØRKLUND [1981], s. 8.)

Volební úspěch ALP byl tedy především výrazem nespokojenosti a protestu proti politice tradičních stran²³⁵ a nikdo příliš nevěřil tomu, že se bude strana schopna udržet na politické scéně a obhájit svou pozici i v dalším volebním období. Tím spíše, že nešlo o stranu s pevnou organizační strukturou, ale v podstatě o jakési hnutí několika silných individualit. Anders Lange si, stejně jako Mogens Glistrup, velmi zakládal na odlišnosti ALP od klasických politických stran a zatvrzele odmítal jakékoli návrhy na přetvoření stávajícího monotematického protestního hnutí v politickou stranu klasického stříhu s propracovaným politickým programem a efektivní stranickou strukturou.²³⁶ To se také stalo jednou z příčin rozkolu ve straně, který vyvrcholil odchodem opozičně naladěného křídla kolem dosavadního stranického sekretáře Carla I. Hagena²³⁷ a Kristoffera Almåse, kteří v létě 1974 založili volné stranické uskupení s názvem Reformní strana (Reformpartiet, RP).²³⁸

Svou politickou kariéru zahájil Carl Ivar Hagen, ředitel pobočky britské firmy vyrábějící cukrovinky Tate&Lyle, v roce 1973 jako jeden ze zakládajících členů ALP (pokud nepočítáme jeho členství v mládežnické organizaci konzervativců Unge Høyre). V pozici stranického sekretáře se záhy dostal do ostrého střetu s vedením strany, ze kterého vyšel jako poražený a na čas byl nucen ALP opustit.²³⁹

V polovině října 1974 však Anders Lange náhle umírá, což otevírá Hagenovi cestu do Stortingu²⁴⁰ i zpět do ALP.²⁴¹ Vedení strany na krátkou dobu převzal Eivind Eckbo a na jaře 1975 byl novým předsedou strany zvolen Arve Lønnum, který společně s Hagenem začal přetvářet ALP v moderní politickou stranu. Bylo třeba propracovat ideově-programový základ, vybudovat organizační strukturu a v neposlední řadě změnit název strany. Po dlouhých diskusích byl na Hagenův popud počátkem roku 1977 přijat název Strana pokroku (FrPn). Inspiraci v té době ještě nesrovnatelně úspěšnější dánskou stranou není třeba zdůrazňovat.²⁴²

²³⁵ Složení voličů ALP podle toho, jakou stranu volili v předchozích volbách (1969) ukázalo, že 17 % byli prvovoliči, 12 % se minulých voleb neúčastnilo a 70 % volilo občanské strany, zejména H (46 %). Mezi voliči ALP bylo také asi 30 % bývalých voličů sociální demokracie. (BJØRKLUND [1981], s. 42.)

²³⁶ BJØRKLUND [1981], s. 8.

²³⁷ Mezi Hagenem a Langem stály osobní neshody ohledně organizace a řízení strany. Hagen dokonce několikrát otevřeně vyzval Langeho k rezignaci. V otevřeném dopise Langemu z června 1974 Hagen píše: „Stále se domnívám, že ALP má šanci prosadit se ve vrcholné norské politice jen pokud se stáhneš do pozadí a přenecháš organizaci strany, její politický program i budoucnost jiným. [...] Mluvíš a píšeš jako demokrat, ale chováš se jako diktátor!“ (IVERSEN [1998], s. 58. [Překlad autorky].)

²³⁸ IVERSEN [1998], s. 61.

²³⁹ IVERSEN [1998], s. 34-60.

²⁴⁰ Hagen zasedal ve Stortingu jako reprezentant bez stranické příslušnosti, protože RP nebyla schopná shromáždit 1.000 podpisů nutných pro její oficiální uznání. (HJELSETH [1992], s. 59.)

²⁴¹ Na jaře 1975 byly ALP a RP oficiálně sloučeny. (IVERSEN [1998], s. 62.)

²⁴² IVERSEN [1998], s. 65.

Carl I. Hagen rozehrál uvnitř strany tvrdou mocenskou hru a nekompromisně prosazoval svou představu o budoucí podobě strany, přičemž mnohokrát sáhl i k velmi nevybíravým způsobům, aby se zbavil vnitrostranických oponentů, kteří by mohli ohrozit jeho záměr.²⁴³ Zanedlouho se Hagenův sen o politické kariéře naplnil – v únoru 1978 usedl na dlouhých osmadvacet let do křesla předsedy FrPn.

Ačkoli vnitřní konsolidace strany proběhla úspěšně a FrPn se proměnila ve standardní politickou stranu s moderní organizační strukturou a propracovanou programovou bází, nestabilita a konflikty provázející budování nového politického profilu stranu navenek oslabil. Ve světle volebních výsledků se dokonce zdálo, že se naplní očekávání politických komentátorů i odborníků a strana zmizí z povrchu země tak rychle, jako se před čtyřmi lety objevila.

V komunálních volbách dva roky po svém triumfálním vstupu na norskou stranickou scénu získala ALP totiž pouhých 1,2 % hlasů a příliš si nepolepšila ani v parlamentních volbách roku 1977, kdy se musela spokojit s 1,9 % a vzdát se svých čtyř mandátů ve Stortingu, což ve svém důsledku navíc vedlo k finančním problémům strany.²⁴⁴ Na konci sedmdesátých let se však začalo ukazovat, že rozsudek smrti vyneseno nad FrPn v době její největší krize byl předčasný.

Jedním z hlavních témat parlamentních voleb 1981 byly v kontextu nastupujícího neoliberalismu ekonomické záležitosti a zejména daňová politika. To se příznivě odrazilo ve voličské podpoře FrPn, která se ve svém programu explicitně hlásila k neoliberalní, tržně orientované ekonomické koncepci. Z velké části právě díky tomu zopakovala svůj vůbec první volební výsledek a se 4,5 % hlasů a čtyřmi mandáty znovu vstoupila na půdu Stortingu.²⁴⁵ Willochova vláda, která vzešla z parlamentních voleb o dva roky dříve,²⁴⁶ ovšem brzy po svém jmenování zahájila skutečnou systémovou změnu v duchu neoliberalismu směrem k omezení moci státu a snížení veřejné spotřeby, čímž ztratila FrPn jako průkopník těchto myšlenek svůj potenciál.²⁴⁷

²⁴³ IVERSEN [1998], s. 67.

²⁴⁴ HJELSETH [1992], s. 60-62.

²⁴⁵ Zhruba 24 % dotázaných voličů uvedlo daňovou politiku jako druhé nejdůležitější téma, které mělo vliv na jejich volbu. (HJELSETH [1992], s. 64.)

²⁴⁶ Vzestup konzervativců byl patrný už v komunálních volbách 1979 a rok poté předčili ve výzkumech veřejného mínění poprvé od dvacátých let sociální demokracii. (HJELSETH [1992], s. 64.) V roce 1981 nastoupila jednobarevná menšinová vláda konzervativců pod vedením Kåre Willocha, podporovaná Sp a KrF, které podepsaly s H smlouvu o koaliční spolupráci v roce 1983. Na jaře 1986 vláda padla v souvislosti s plánovaným zvýšením spotřební daně z pohonných hmot. (*Kåre Willochs regjering*. Wikipedia: Den frie encyklopedi. [online]. 2001, 25. sep 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW:

<http://no.wikipedia.org/wiki/K%C3%A5re_Willochs_regjering>.)

²⁴⁷ BJØRKLUND – ANDERSEN [2007, preliminary draft].

Hagenův ambiciózní plán vybojovat v následujících parlamentních volbách v roce 1985 čtrnáct mandátů naprosto ztroskotal, když FrPn získala pouhých 3,7 % hlasů. V polovině osmdesátých let se již naplno projevil posun voličských preferencí. Otázka daňové politiky poněkud ustoupila do pozadí a nejdůležitějším tématem voleb se staly sociální jistoty a zdravotní péče, zejména péče o starší občany.²⁴⁸

Z povolebních vyjednávání přesto vyšla početně marginální FrPn v jisté slova smyslu jako vítěz. S pouhými dvěma zástupci ve Stortingu se totiž ocitla v prominentním postavení jazýčku na vahách mezi opozičním blokem socialistických stran a Willochovou občanskou koalicí a poprvé se tak stala relevantní politickou stranou v Sartoriho pojetí.²⁴⁹ Hagen nepřímou příslibil vládní koalici podporu, nicméně nakonec to byla právě jeho strana, kdo rozhodl o jejím pádu v dubnu 1986 v souvislosti s odmítnutím tzv. velikonočního balíčku.²⁵⁰

Raketový vzestup počtu přistěhovalců a žadatelů o azyl spolu s ekonomickou recesí a růstem nezaměstnanosti, které byly zčásti interpretovány právě jako důsledek přílivu imigrantů, kteří berou lidem práci, připravily živnou půdu pro kritiku a nespokojenost obyvatel namířenou jednak proti vládní imigrační politice, jednak i proti přistěhovalcům samotným, což dokázala Hagenova FrPn velmi pohotově využít.²⁵¹ Před komunálními volbami na podzim 1987 se FrPn prezentovala jako jediná strana, která se nebojí otevřeně poukázat na problém přistěhovalectví. Její argumentace vycházela především z pozic welfare-šovinismu. FrPn, která podle svých slov jako jediná neznevýhodňuje občany na základě etnické, náboženské a kulturní příslušnosti, se postavila zásadně proti podpoře bydlení, vyučování v mateřském jazyce a jakýmkoli jiným formám pozitivní diskriminace přistěhovalců, které podle ní znevýhodňují etnické Nory.²⁵² FrPn proklašovala, že je v zásadě ochotna akceptovat neregulované přistěhovalectví, pokud nebude ekonomickou přítěží pro stát, tzn. pokud se přistěhovalci o sebe dokáží postarat bez podpory státu.²⁵³ Ani kontroverzní

²⁴⁸ Zhruba dvě třetiny dotázaných voličů označily za nejdůležitější téma sociální jistoty a zdravotní péči, což poněkud znevýhodňovalo FrP, která nebyla v této oblasti považována za vhodnou volbu. (HJELSETH [1992], s. 67.)

²⁴⁹ Za relevantní Sartori označuje takovou stranu, která má v daném politickém rozložení buď schopnost vládnout samostatně nebo tvořit koalici (koaliční potenciál), nebo schopnost být nepostradatelná pro existenci vlády a prosazení jejích rozhodnutí, tzn. přímo ovlivňovat politická rozhodnutí vlády (vyděračský potenciál). (SARTORI [2005], s. 303.)

²⁵⁰ Tzv. velikonoční balíček obsahoval návrhy na zpřísnění daňových odvodů, mj. i zvýšení spotřební daně z pohonných hmot. FrPn společně s DNA a SV hlasovala proti vládnímu návrhu a umožnila tak nástup sociálnědemokratické vlády Gro Harlem Bruntlandové. (HJELSETH [1992], s. 69.)

²⁵¹ VALEN [1994].

²⁵² BJØRKLUND – ANDERSEN [2002], s. 113.

²⁵³ BJØRKLUND – ANDERSEN [2002], s. 113. Hagen ve své protipřistěhovalcké předvolební kampani však nasadil ještě ostřejší zbraně. Na zářijovém předvolebním mítinku v Rørviku v Severním Trøndelagu šokoval všechny přítomné dopisem, který údajně obdržel od pákistánského přistěhovalce Mohammada Mustafy. V něm Mustafa vyhrožoval, že zanedlouho bude v Norsku stejně měřit jako křesťanských kostelů, kříž z norské vlajky

volební kampaň nezastavila vzestup strany na žebříčcích popularity a ze zářijových komunálních voleb nakonec vyšla FrPn s 12,3 % jako třetí nejsilnější politická strana v zemi.

Následujícího roku vláda výrazně zpřísnila imigrační zákony, čímž se apel FrPn na zostření přistěhovalecké politiky stal poněkud nadbytečným. Hagenova strana se však nové situaci pohotově přizpůsobila a začala upozorňovat na spojitost přistěhovalectví s narůstající mírou kriminality v Norsku. Jako řešení tohoto problému prosazovala více pravomocí a lepší vybavení bezpečnostních složek, zpřísnění zákonů, trestů a podmínek ve věznicích.²⁵⁴ V květnu 1988 se FrPn v průzkumech veřejného mínění vyšplhala na senzačních 22 %²⁵⁵ a těsně před parlamentními volbami v září 1989 dosahovala stále dvacetiprocentní podpory, stejně jako konzervativci.

Hlavním tématem nadcházejících voleb byly opět sociální jistoty a zdravotní péče, což FrPn tentokrát zohlednila ve svém volebním programu.²⁵⁶ Argumentovala tím, že sociální stát má být záchrannou sítí pro ty, kteří skutečně potřebují pomoc, a že je třeba pevně stanovit hranici mezi vlastní odpovědností jedince za svůj život a zdraví a povinností společnosti postarat se své občany.²⁵⁷ Ve volbách potvrdila FrPn ziskem 13,1 % hlasů a 22 parlamentních mandátů pozici třetí největší formace v zemi a navíc se opět dostala do postavení pivotální strany, která držela v rukou osud středopravicové koaliční vlády Jana Petera Syseho.

Na přelomu osmdesátých a devadesátých let došlo k rozkolu uvnitř FrPn mezi ultraliberálně orientovanou mládežnickou organizací a tzv. populistickým křídlem tvořeným vůdčími osobnostmi strany. V pozadí tohoto konfliktu stála jednak znovu aktuální otázka zapojení Norska do evropských struktur, a jednak obecnější konflikt ohledně dalšího ideologicko-politického směřování strany v souvislosti s aktualizací hodnotově orientované dimenze politického diskurzu. Vnitřní nestabilita a jisté zmírnění protipřistěhovalecké rétoriky ve snaze o serióznější image se negativně odrazily ve výsledku komunálních voleb 1991, kde FrPn se ziskem 7 % klesla oproti předchozímu období téměř na polovinu.²⁵⁸

V následujících volbách do Stortingu v září 1993 strana proto opět zahájila agresivní protipřistěhovaickou kampaň postavenou především na argumentaci welfare-šovinismu. Z

bude odstraněn a muslimové ovládnou celou zemi. Ukázalo se, že šlo o podvrh, Hagen se musel dotyčnému přistěhovalcovi veřejně omluvit a z celé záležitosti si odnesl nálepku nechutného rasisty. (IVERSEN [1998], s. 168.)

²⁵⁴ ARTER [1992], s. 364.

²⁵⁵ HUSBANDS, Christopher T. The Other Face of 1992: The Extreme-right Explosion in Western Europe. *Parliamentary Affairs*. 1992, vol. 45, no. 3, s. 271.

²⁵⁶ Daňovou politiku považovalo za klíčové téma nadcházejících voleb pouhých 6 % voličů, resp. 17 % voličů FrP. Co se týče přistěhovalectví, jako nejdůležitější ho vnímalo 26 % voličů FrP, ale v preferencích voličů ostatních stran se neobjevovalo příliš často, pouze ve 4 % případů. (HJELSETH [1992], s. 73.)

²⁵⁷ IVERSEN [1998], s. 148.

²⁵⁸ HJELSETH [1992], s. 74.

oficiálních míst strany padaly výroky, že „Norsko není sociální úřad světa“ a nemůže dopustit, aby „kdejaký Afričan vysával státní kasu“ a aby byli upřednostňováni „zdraví cizinci, co opustí uprchlické tábory a snaží se přitáhnout pozornost politiků, bez ohledu na zástupy trpících lidí před nimi.“ FrPn se prezentovala jako strana, která má odvalu říci stop rostoucím sociálním výdajům a kriminalitě spojenými s přistěhovalectvím a která myslí na „naše vlastní staré a nemocné občany a naše vlastní utiskované daňové poplatníky.“²⁵⁹

V předvolební kampani i v samotných parlamentních volbách 1993 se navíc odrazila napjatá atmosféra na norské politické scéně ohledně chystaného referenda o přistoupení země k ES/EU.²⁶⁰ Toto téma přeřalo tradiční ekonomicko-politickou osu levice-pravice, způsobilo rozkol mezi koaličními partnery ve vládě i uvnitř stran jako takových a stalo se nejdůležitějším tématem voleb také z pohledu voličů.²⁶¹ V roce 1991 přijala FrPn ve věci členství Norska v ES/EU veskrze pozitivní postoj, který na začátku roku 1993 vystřídal slogan „Ja til EF - nei til union!“ („Ano Evropským společenstvím – ne unii!“). Nakonec v kampani o několik týdnů později Carl I. Hagen prohlásil, že strana bude respektovat výsledek referenda.

V zářijových volbách obdržela FrPn pouhých 6,3 % hlasů a deset mandátů, což oproti předchozím volbám znamenalo více než poloviční propad.²⁶² Po volbách Hagen otevřeně přijal zodpovědnost za propad strany právě v souvislosti s nekonzistentní evropskou politikou. Vyjádřil přesvědčení, že pokud by FrPn od začátku zaujala jasně negativní postoj stejně jako nadpoloviční většina Norů, její zisk ve volbách se mohl vyšplhat až k dvaceti procentům. To ovšem zpochybňuje výsledky zářijového průzkumu veřejného mínění ohledně postoje voličů k otázce EU a jejich aktuální stranické preference, ve kterém se přibližně stejný počet sympatizantů FrPn vyslovil pro (41 %) i proti (43 %).²⁶³ Politologové se nicméně shodují na tom, že postojem k evropské otázce a stylem, jakým tento postoj zaujala, se FrPn definitivně odklonila od možné „zodpovědné“ linie stranické politiky.²⁶⁴

²⁵⁹ IVERSEN [1998], s. 172-173. [Překlad autorky].

²⁶⁰ Hlubší analýzu voleb 1993 ve srovnání s předcházejícími parlamentními volbami s důrazem právě na otázku přistěhovalectví nabízí studie Bernta Aardala a Henryho Valena *The Storting Elections of 1989 and 1993: Norwegian Politics in Perspective*. (AARDAL, Bernt O., VALEN, Henry. *The Storting Elections of 1989 and 1993: Norwegian Politics in Perspective*. In: STRØM, Kåre, SVÅSAND, Lars (eds.). *Challenges to Political Parties: The Case of Norway*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1997, s. 61-76.)

²⁶¹ Těsně před zářijovými volbami do Stortingu považovalo otázku členství Norska v EU za klíčové téma 53 % voličů. Přibližně 35 % označilo jako nejdůležitější problém nezaměstnanost a 23 % otázky zdravotnictví a péče o seniory. (VALEN [1994], s. 172.)

²⁶² VALEN [1994], s. 173.

²⁶³ VALEN [1994], s. 171.

²⁶⁴ IVERSEN [1998], s. 124-125.

Otázka ES/EU, která byla na začátku sedmdesátých let jedním z předpokladů volebního průlomu ALP, o dvacet let později paradoxně uvrhla stranu do krize a byla příčinou jejího dramatického propadu. Volební neúspěch ještě více prohloubil vnitřní rozkol ve straně, který vyescaloval na celostátním sjezdu na jaře 1994 rezignací první místopředsedkyně a odstoupení čtyř z deseti reprezentantů FrPn ve Stortingu. Vlivem těchto událostí se strana těsně po listopadovém referendu o vstupu Norska do EU v průzkumech veřejného mínění propadla na pouhých 3,8 %.²⁶⁵

Komunální volby 1995 byly poznamenány celkovou únavou z již třetích voleb během tří let a předvolební kampaň by nevzbuzovala přílišnou pozornost, nebýt skandálu, který ovládl média v týdnu bezprostředně před volbami a vešel do dějin jako tzv. kauza Hedstrøm, která odhalila napojení vůdčích osobností FrPn na ultranacionalistické a rasistické kruhy v zemi.²⁶⁶ Carl I. Hagen, který musel čelit ostré kritice za to, že se od spojení FrPn s rasismem a pravicovým extremismem jednoznačně nedistancoval, postavil předvolební kampaň i přes tento incident na antipřistěhovalecké rétorice a uspěl na plné čáře. Volby se staly triumfem pro FrPn, která s 12,0 % hlasů znovu zaujala postavení třetí nejsilnější strany v zemi, přičemž v některých okresech dokonce předčila konzervativce.²⁶⁷ Přistěhovalectví se stalo ústředním tématem voleb přibližně pro polovinu dotázaných voličů a FrPn dokázala ovládnout diskusi o této problematice do takové míry, že se v očích mnoha voličů jevila jako strana jednoho tématu: téměř 90 % z těch, kteří označili přistěhovalectví za klíčové téma své volby, odevzdalo svůj hlas FrPn.²⁶⁸

²⁶⁵ *Fremskrittspartiets historie 1973-2006*. [online] c2007, 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.frp.no/Innhold/FrP/Om_FrP/Historie/>.

²⁶⁶ Celostátní deník *Dagbladet* přinesl informace o tom, že Øystein Hedstrøm, parlamentní reprezentant za FrPn, vystoupil na sjezdu ultranacionalistických a rasistických organizací z celého Norska o přistěhovalecké politice a údajně měl slíbit nacionalistickému hnutí Bílá volební aliance (Hvit Valgalianse) křeslo v městské radě v Oslu. Postupně vyplouvalo na povrch, že se Hedstrøm takovéto schůzky nezúčastnil poprvé a že na tyto kruhy bylo napojeno i další osobnosti strany. O další skandál se postarala xenofobní protipřistěhovalecká brožura spojovaná s FrPn, která obsahovala smyšlené a nepodložené informace o tom, že např. 70 % přistěhovačů pákistánského původu je negramotných a že přistěhovalectví bude stát Norsko ročně 30 mld NOK. Navíc v té samé době se k FrPn, resp. FpU přidružili mladí nacionalisté usilující o vytvoření ultrapravicové strany národního sjednocení na platformě FrPn bojující zejména proti přistěhovalectví. (IVERSEN [1998], s. 174-177.)

²⁶⁷ *Fremskrittspartiets historie 1973-2006*. [online] c2007, 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.frp.no/Innhold/FrP/Om_FrP/Historie/>.

²⁶⁸ BJØRKLUND, Tor. Extreme Right Parties in Scandinavia: An Overview. *EREPS : Extreme Right Electorates and Parties Success*. [online] 2003a [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.politik.uni-mainz.de/ereps/download/scandinavia_overview.pdf>.

Vlivem rozpadu sovětského bloku a občanské války v zemích bývalé Jugoslávie se zvýšil počet přistěhovačů v západní Evropě, přičemž v Norsku se jejich počet v roce 1993 blížil 13.000 a vlivem programu slučování rodin i nadále rostl. (BJØRKLUND – ANDERSEN [2002], s. 110.) Bezprostředně před volbami se navíc v hlavním městě odehrály dvě události, které jakoby demonstrovaly jeden z problémů přistěhovalectví, na který dlouhodobě poukazovala právě FrPn. Několik dnů před volbami byl v pouliční rvačce mezi znepřátelenými přistěhovaleckými gangy v centru Osla zabit thajský chlapec a přímo v den voleb byl na schodech soudní budovy v Oslo zavražděn egyptský státní příslušník pachatelem cizího původu. (IVERSEN [1998], s. 181.)

Hagenova strana si následně udržovala stabilní podporu veřejného mínění pohybující se kolem 12 %, přičemž v létě 1997, těsně před parlamentními volbami, dosahovala voličská přízeň strany dokonce 25 %. FrPn zahájila předvolební kampaň útokem na zvláštní výsady a práva Sámů, ugrofinského etnika obývajících severní oblasti Norska, Švédska, Finska a poloostrov Kola.²⁶⁹ Otázka přistěhovalců ustoupila v nadcházejících volbách poněkud do pozadí,²⁷⁰ ale i přesto pokračovala FrPn ve své radikální rétorice proti imigrační politice a multikulturalismu.²⁷¹ Strategie zněla: zajít co nejdál, ale zároveň nepřekročit neviditelnou hranici společenské akceptovatelnosti.

FrPn začala také klást stále větší důraz na problematiku sociálního státu, aniž by se zcela oprostila od své neoliberální minulosti. Zvýšení výdajů na sociální programy v oblasti vzdělávání, zdravotnictví nebo péče o seniory se současným snižováním daňové zátěže označila FrPn za reálné vzhledem k obrovským finančním rezervám norského ropného fondu.²⁷² Jako čistě opoziční strana bez vládní zodpovědnosti si FrPn mohla dovolit odvážnější rétoriku, aniž by brala v potaz pravděpodobné důsledky takovéto ekonomické politiky: přehřátí ekonomiky, zvýšení inflace a dlouhodobé nezaměstnanosti. Otázka využití miliardových příjmů z ropy každopádně otevřela jednu z nejožehavějších diskusí současné norské politiky.²⁷³

FrPn se v předvolební kampani profilovala jako jediná opoziční alternativa vůči etablovaným stranám jak v přistěhovalcké, tak ekonomické politice, a proto byla schopná oslovit velkou část „protestních voličů“ nespokojených s politikou vládních stran. Na základě výsledků parlamentních voleb 1997 odstoupila menšinová vláda sociálních demokratů pod vedením Thorbjørna Jaglanda a vystřídala ji středová vládní koalice KrF, Sp a V Kjella M.

²⁶⁹ MADELEY, John. The Politics of Embarrassment: Norway's 1997 Election. *West European Politics*. 1998, vol. 21, no. 2, s. 190.

²⁷⁰ Ve třech posledních parlamentních volbách (1997, 2001 a 2005) označilo téma přistěhovalců jako nejdůležitější kritérium pro výběr strany průměrně pouhých 5 % voličů. (BJØRKLUND – ANDERSEN [2007, preliminary draft].) Na konci roku 1997 dosáhl počet přistěhovalců v Norsku 5,3 %, přičemž tzv. „nezápadní“ přistěhovalci tvořili 3,2 %. Pod označením „nezápadní“ se rozumí přistěhovalci z Asie, Afriky, Latinské Ameriky, Středního Východu, Turecka a zemí bývalé Jugoslávie. (BJØRKLUND – ANDERSEN [2002], s. 110.)

²⁷¹ Na jednom z propagačních letáků strany stál nad fotografiemi Ajatolláha Chomejního, kameny vrhajících Palestinců a modlících se muslimů nápis: „Přejeme všem, kdo se nechtějí přizpůsobit norské společnosti, opravdu šťastný návrat domů!“ (MADELEY [1998], s. 194. [Překlad autorky, zdůrazněno v originále].)

²⁷² Vládní penzijní fond nebo také Fond budoucnosti (do roku 2006 nesoucí název Státní ropný fond), byl založen roku 1996, kdy jeho výše činila 47,8 mld. NOK. V roce 2004 byla překonána hranice jednoho bilionu (1.016 mld. NOK) a na konci prvního kvartálu roku 2010 se výše fondu vyšplhala na 2.640 mld. NOK. (*Statens pensjonsfond*. Wikipedia: Den frie encyklopedi. [online] 2001, 25. sep 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://no.wikipedia.org/wiki/Statens_pensjonsfond#Historiske_tall>.)

²⁷³ BJØRKLUND [2003a].

Bondevika.²⁷⁴ Největší volební úspěch však zaznamenala FrPn, která více než zdvojnásobila svůj předchozí výsledek a s 15,3 % hlasů a 25 mandáty ve Stortingu předčila konzervativce, čímž se stala nejsilnější politickou stranou nesocialistické části stranického spektra a celkově druhou nejsilnější stranou v Norsku.²⁷⁵

Po volbách byla zahájena důsledná reorganizace strany v rámci dlouhodobého úsilí přetvořit FrPn na stranu zodpovědnou a předvídatelnou, připravenou na případný zisk vládních postů. Hagenova *office-seeking* strategie vyžadovala seriózní a jednotný profil strany navenek, jehož předpokladem byla extrémně centralizovaná vnitřní struktura s pevným a energickým vůdcovstvím a tuhou stranickou disciplínou. Kromě toho byl zřízen speciální výbor pro řešení vnitřních konfliktů a zaveden institut rezignace akcí, což znamená, že člen strany, který by svým jednáním mohl zdiskreditovat její image, může být vyloučen pouze na základě tohoto jednání bez jakéhokoli dalšího formálního procesu.²⁷⁶ Navíc došlo na celostátním sjezdu strany před komunálními volbami 1999 k „omlazení“ vedení, když byli na posty místopředsedů zvoleni Siv Jensenová a Terje Sjøviknes.²⁷⁷

Na sklonku roku 2000 se však strana dostala do vnitřních turbulencí v souvislosti s tzv. kauzou Danielsen, v jejímž pozadí stál spor regionálních lídrů a vedení strany o vliv na výběr parlamentních zástupců na zemské úrovni.²⁷⁸ Vnitřní konflikt vyvrcholil odchodem skupiny kolem Daga Danielsena a Vidara Kleppeho, kteří následně založili politickou stranu Demokraté (Demokratene, D).²⁷⁹ Druhý místopředseda strany a „Hagenův korunní princ“ Terje Sjøviknes musel odstoupit kvůli sexuálnímu skandálu s šestnáctiletou členkou FpU a ve funkci ho vystřídal John Alvheim.²⁸⁰ Vnitřní nestabilita a mediální skandály se odrazily v průzkumech veřejného mínění, a tak zatímco ještě v září 2000 dosahovala strana

²⁷⁴ Ačkoli se DNA s 35 % hlasů stala jasným vítězem voleb, dodržel Jagland svůj předvolební slib, že pokud vláda nepřekoná výsledek minulých voleb, tj. 36,9 % hlasů, odstoupí, což učinil bezprostředně poté, co v polovině října 1997 představil návrh státního rozpočtu. (VALEN, Henry. Norway: The Storting Election of September 15, 1997. *Electoral Studies*. 1998, vol. 17, no. 4, s. 555-560.)

²⁷⁵ MADELEY [1998], s. 191.

²⁷⁶ DOČEKALOVÁ [2005], s. 393.

²⁷⁷ *Fremskrittspartiets historie 1973-2006*. [online] c2007, 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.frp.no/Innhold/FrP/Om_FrP/Historie/>.

²⁷⁸ Dag Danielsen, parlamentní reprezentant za hlavní město Oslo, nesouhlasil s tím, že se Siv Jensenová jako první místopředsedkyně má stát lídrem kandidátky pro nadcházející volby a celou záležitost dovedl až k soudu, kde ovšem neuspěl a následně ze strany vystoupil. (*Fremskrittspartiets historie 1973-2006*. [online] c2007, 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.frp.no/Innhold/FrP/Om_FrP/Historie/>.)

²⁷⁹ LASÁK [2006].

²⁸⁰ Skutečným důvodem Sjøviknesova politického pádu byla nejspíše osobní rivalita v místní organizaci FrPn v Hordalandu a ačkoli Sjøviknes svým jednáním neporušil zákon, v rámci zachování seriózního image strany byl vyzván, aby přehodnotil své setrvávání ve vedoucích funkcích, kterých se záhy zřekl. (*Fremskrittspartiets historie 1973-2006*. [online] c2007, 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.frp.no/Innhold/FrP/Om_FrP/Historie/>.)

neuvěřitelné třicetipětiprocentní podpory voličů, na jaře následujícího roku se propadla k pouhým 10 %.²⁸¹

Hlavním tématem nadcházejících parlamentních voleb byla daňová politika společně s problematikou zdravotnictví a péče o seniory a s otázkou školství a vzdělávání.²⁸² Problematiku přistěhovalectví označila za hlavní kritérium pro výběr strany pouhá 2,6 % dotázaných, nicméně přesto celých 38 % voličů považovalo FrPn v oblasti imigrační politiky za nejlepší alternativu.²⁸³ Teroristické útoky na New York a Washington, které se odehrály pouhý den po norských parlamentních volbách, by pravděpodobně dramaticky zvýšily aktuálnost otázky přistěhovalectví a multikulturalismu a tím pravděpodobně také volební zisk FrPn.²⁸⁴ Právě události 11. září 2001 mohou být vysvětlením dramatického nárůstu přízně FrPn v březnu 2002, kdy byla v průzkumech veřejného mínění druhou nejsilnější a podle některých zdrojů dokonce nejsilnější stranou v Norsku.²⁸⁵

V parlamentních volbách 2001 si FrPn se 14,6 % a 26 mandáty ve Stortingu (resp. 25 mandáty po vyloučení Jana Simonsena a od prosince 2004 jen s 24 mandáty kvůli odchodu Ursuly Evje ze strany) připsala druhý nejlepší výsledek v historii.²⁸⁶ John Alvheim získal post předsedy Zdravotního a sociálního výboru, Siv Jensenová nastoupila do čela Finanční komise a Lodve Solholm se stal předsedou Lagtingu.²⁸⁷ Carl I. Hagen usiloval o post předsedy parlamentu, ale koaliční strany nakonec podpořily sociálnědemokratického kandidáta Jørgena Kosmø.²⁸⁸

²⁸¹ HEIDAR, Knut. *Norway: Elites on Trial?* Boulder: Westview Press, 2001, s. 70; *Fremskrittspartiets historie 1973-2006*. [online] c2007, 2007 [cit. 2010-07-14]. Dostupný z WWW: <http://www.frp.no/Innhold/FrP/Om_FrP/Historie/>.

²⁸² Snižování daní a daňovou politiku obecně označilo za hlavní kritérium strany přímo v den voleb, 10. září 2001, 22,9 % dotázaných. Téměř stejné důležitosti mezi voliči dosáhla problematika zdravotnictví a péče o seniory (22,2 %) a otázku školství a vzdělávání označilo za nejzásadnější téma 17,4 % voličů. (VALEN, Henry. *The Storting Election in Norway, September 2001*. *Electoral Studies*. 2003, vol. 22, is. 1, s. 182.) FrPn byla ve volbách 2001 vnímána jako nejdůvěryhodnější strana co se týče péče o seniory – v průzkumech veřejného mínění ji zvolilo 19 % dotázaných a předčila tak DNA, která obsadila první pozici v předcházejících parlamentních volbách. (BJØRKLUND, Tor. *Stortingsvalget 2005: velgere som velferds klienter*. *Nytt Norsk Tidsskrift*. 2005, årgang 22, nr. 4, s. 453.) Co se týče daňové politiky, největší podíl voličů (17 %) podpořil FrPn. (BJØRKLUND – ANDERSEN [2002], s. 133.)

²⁸³ BJØRKLUND – ANDERSEN [2002], s. 133.

²⁸⁴ VALEN [2003], s. 182.

²⁸⁵ BJØRKLUND – ANDERSEN [2002], s. 133.

²⁸⁶ VALEN [2003], s. 183.

²⁸⁷ Norský parlament – Storting - byl až do roku 2009 pro účely legislativního procesu vnitřně rozdělen na Lagting, tvořený čtvrtinou reprezentantů Stortingu, a Odelsting složený se zbylých tří čtvrtin. V únoru 2007 bylo s cílem zjednodušit legislativní proces rozhodnuto o rozpuštění Lagtingu a Odelstingu s platností od následujícího volebního období začínajícího na podzim 2009. (*Lagtinget*. Wikipedia: Den frie encyklopedi. [online] 2001, 25. sep 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <<http://no.wikipedia.org/wiki/Lagtinget>>.)

²⁸⁸ *Fremskrittspartiets historie 1973-2006*. [online] c2007, 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.frp.no/Innhold/FrP/Om_FrP/Historie/>.

Na základě volebních výsledků uvolnila DNA, která zaznamenala svůj nejnižší volební zisk od roku 1924,²⁸⁹ cestu druhé Bondevikově menšinové koalici pravého středu tvořené H, KrF a V.²⁹⁰ Alternativou byla většinová vláda H, KrF a FrPn, která by ve stošedesátipětičlenném Stortingu disponovala nadpoloviční většinou 86 mandátů, ale KrF důrazně odmítla jakoukoli formální koaliční spolupráci s FrPn. Hagenova strana vznik koaliční vlády sice umožnila, ale zároveň důrazně prohlásila, že její další podpora bude záviset na konkrétní podobě vládní politiky.²⁹¹

První neshody mezi vládní koalicí a FrPn se objevily už na podzim 2001 v souvislosti s projednáváním návrhu státního rozpočtu na následující rok. Vláda nechtěla ustoupit některým požadavkům FrPn, která na základě toho zvažovala, že vládní návrh rozpočtu nepodpoří. Poté, co Bondevik pohrozil, že hlasování o rozpočtu spojí s otázkou hlasování o důvěře vládě, nakonec přijetí koaličního návrhu umožnila, aby odvrátila hrozící vládní krizi.²⁹² Státní rozpočet na následující rok 2003 byl schválen také s podporou FrPn, která do návrhu prosadila některé ze svých programových priorit týkajících se zejména ekonomické oblasti.

V komunálních volbách 2003 triumfovala FrPn se ziskem 17,9 % hlasů a rozšířila svůj vliv na třináct funkcí starostů a čtyřicet místostarostů.²⁹³ V následujícím volebním období sestavila dokonce společně s konzervativci městskou radu hlavního města.²⁹⁴ Poté, co byl Carl I. Hagen již po několikáté znovupotvrzen ve funkci předsedy FrPn na celostátním sjezdu FrPn v roce 2004, oznámil svůj plán vzdát se postu lídra parlamentního klubu po parlamentních volbách 2005, na jaře následujícího roku 2006 odejít z čela strany a s největší pravděpodobností opustit parlament po skončení volebního období.²⁹⁵

Podle průzkumů veřejného mínění oscilovala podpora FrPn v prvních měsících roku 2005 mezi 16 a 20 %. Před parlamentními volbami Hagenova strana sondovala možnost

²⁸⁹ Přehled volebních výsledků DNA od roku 1906 lze nalézt na norské Wikipedii. (*Det norske Arbeiderparti*. Wikipedia: Den frie encyklopedi. [online] 2001, 25. sep 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://no.wikipedia.org/wiki/Det_norske_Arbeiderparti#Stortingsvalgshistorikk_1906.E2.80.932005>.

²⁹⁰ První Bondevikova vláda padla na jaře 2000 v souvislosti s projednáváním pokračování výstavby plynové elektrárny v Severním Trøndelagu, se kterým spojil Bondevik otázku důvěry. Po ní nastoupila menšinová vláda DNA pod vedením Jense Stoltenberga. (HAVLÍK, Vlastimil. Proměny norské politiky. *Politologický časopis*. 2006, roč. 13, č. 3, s. 293.)

²⁹¹ VALEN [2003], s. 179-185.

²⁹² HAVLÍK [2006], s. 293.

²⁹³ *Fremskrittspartiets historie 1973-2006*. [online] c2007, 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.frp.no/Innhold/FrP/Om_FrP/Historie/>.

²⁹⁴ *Valg av byråd og byrådenes sammensetning*. Oslo kommune – Byrådet. 19.3.2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW:

<http://www.byradet.oslo.kommune.no/getfile.php/Byr%C3%A5det%20%28BYR%29/Internett%20%28BYR%29/Dokumenter/Byraadets_sammensetning.pdf>.

²⁹⁵ DOČEKALOVÁ [2005], s. 393.

plnohodnotné vládní spolupráce s ostatními pravicovými stranami, ovšem bezvýsledně.²⁹⁶ Carl I. Hagen zaujal svou oblíbenou populistickou pózu lidového politika pronásledovaného a zesměšňovaného vládnoucími elitami, ovšem záhy přešel do rychlého protiútoky a oznámil, že FrPn již v dalším volebním období nehodlá podpořit vládu, v jejímž čele by stál předseda křesťanských lidovců Kjell M. Bondevik. FrPn se tak v podstatě stala klíčovým hráčem povolebních vyjednávání, stojícím mezi dosavadní vládní koalicí pravého středu a eventuální středolevou koaliční alternativou.²⁹⁷ Zatímco stávající vládní strany nebyly schopny dohodnout se na jakékoli formě další kooperace, na levé části stranického spektra došlo k intenzifikaci předvolební spolupráce mezi DNA, SV a Sp, jejichž lídři na tiskové konferenci v červenci 2005 prezentovali programový dokument tvořící základ jejich potenciální vládní spolupráce.²⁹⁸

Vlastimil Havlík charakterizuje předvolební kampaň těmito slovy: „Hlavní názorové střety proběhly mezi reprezentanty největších stran obou bloků – sociálních demokratů a konservativců. Hlavním tématem konservativců, kteří dlouhodobě prosazují podporu podnikatelského sektoru a kritizují podobu sociálního státu [...] se stalo opět snižování daňové zátěže, zvýšení zaměstnanosti a rovněž vstup Norska do Evropské unie. DNA [...] se vrátila do své tradiční role obhájce welfare-state a kritizovala právě daňové škrty a činnost vlády v oblasti sociálních služeb.“²⁹⁹

FrPn argumentovala proti současné podobě sociálního státu v duchu své neoliberalní tradice. Kritika směřovala především k neúnosné výši daní, přebujelé byrokracii, neefektivnímu zdravotnictví a přílišnému „snilismu“ norské justice. Řešení spatřovala strana v radikálním snížení celkové daňové zátěže, zjednodušení zákonů a nařízení, zefektivnění státní správy zrušením, popř. sloučením některých úřadů, rozšíření konkurenčního prostředí do oblasti zdravotnictví a školství, zvýšení trestních sazeb za násilné trestné činy a mravní delikty a zpřísnění podmínek ve věznicích. Přesvědčení, že občan bez ohledu na věk dokáže sám nejlépe rozhodovat o tom, jak naloží se svým životem a se svým majetkem, se vinulo jako červená nit celou volební kampaní FrPn.³⁰⁰

Návrat k tradičnímu sociálně orientovanému profilu se DNA vyplatil. S 32,7 % se stala vítězem zářijových parlamentních voleb, což oproti minulému výsledku znamenalo

²⁹⁶ Z předvolebních průzkumů veřejného mínění v září 2005 vyplývá, že 31 % voličů preferovalo většinovou vládu občanských stran včetně FrPn. Logicky největší podporu měla tato varianta mezi voliči FrPn (80 %), ale také poměrně velká část voličů H upřednostňovala toto řešení (56 %). (BJØRKLUND [2005], s. 449.)

²⁹⁷ BJØRKLUND [2005], s. 448.

²⁹⁸ HAVLÍK [2006], s. 296.

²⁹⁹ HAVLÍK [2006], s. 294-295.

³⁰⁰ *Fremskrittspartiet: Prinsipp- og handlingsprogram 2005-2009* [2005].

posílení o více než osm procentních bodů. Naproti tomu strany dosavadní vládní koalice nebyly ve volbách příliš úspěšné³⁰¹, mj. kvůli značné neoblíbenosti premiéra Bondevika.³⁰² FrPn zaznamenala největší volební úspěch ve své více než třicetileté historii a s 22,1 % a 38 mandátů ve Stortingu³⁰³ získala poprvé zastoupení ve všech devatenácti krajích. Jako předseda nejsilnější strany nesocialistické části stranického spektra se Carl I. Hagen stal místopředsedou parlamentu a FrPn také získala několik vedoucích postů v parlamentních výborech a komisích. Lídrem parlamentního klubu FrPn se stala Siv Jensenová.³⁰⁴

Podle očekávání vystřídala Bondevikovu vládu tzv. rudozelená koalice DNA, SV a Sp pod vedením Jense Stoltenberga, disponující ve Stortingu nadpoloviční většinou 87 mandátů. Je to vůbec poprvé, co se DNA stala součástí koaliční vlády.³⁰⁵ Vliv FrPn na podobu vládní politiky byl oproti předchozímu volebnímu období značně oslaben, ale přesto si strana téměř po celé volební období udržovala pozici nejsilnější opoziční strany.

Na celostátním sjezdu strany v květnu 2006 zahájil Carl I. Hagen svůj plán postupného odchodu z politického života a po osmadvaceti letech v čele FrPn odstoupil z předsednické funkce. Jeho nástupkyní se podle očekávání stala dosavadní první místopředsedkyně a předsedkyně parlamentního klubu strany, Siv Jensenová.

Siv Jensenová nastoupila v roce 1994 jako absolventka vysoké školy ekonomického zaměření na pozici sekretářky FrPn v zastupitelstvu hlavního města a pro volební období 1995-1999 se stala zastupitelkou za FrPn. Její politická kariéra se začala slibně rozvíjet poté, co byla v roce 1999 jmenována první místopředsedkyní strany, a vyvrcholila nástupem na post předsedkyně strany v květnu 2006. Zároveň je Jensenová v současnosti lídrem parlamentního klubu FrPn, členkou několika parlamentních komisí, parlamentní delegace při Evropském parlamentu a parlamentní delegace při Severské radě.³⁰⁶

Komunální volby v září 2007 byly osobním úspěchem novořečené předsedkyně. Ačkoli si FrPn v průzkumech před komunálními volbami v září 2007 udržovala druhé místo

³⁰¹ DNA, SV a Sp získaly dohromady přízeň 48,0 % voličů, zatímco dosavadní vládní strany podpořilo pouhých 26,8 % voličů. (HAVLÍK [2006], s. 297.)

³⁰² „Dva měsíce před volbami jej jako vhodného kandidáta na předsedu vlády označilo pouhých 21 % respondentů oproti 56 % dotazovaných, kteří preferovali [předsedu DNA] Stoltenberga. Navíc samotná KrF byla v předvolebních průzkumech vnímána jako druhá nejméně akceptovatelná politická strana po FrP.“ (HAVLÍK [2006], s. 296.)

³⁰³ Počínaje volebním obdobím 2005-2009 se rozšířil počet členů Stortingu z původních 165 na 169, přičemž poměrný volební systém zůstal zachován.

³⁰⁴ *Fremskrittspartiets historie 1973-2006*. [online] c2007, 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.frp.no/Innhold/FrP/Om_FrP/Historie/>.

³⁰⁵ HAVLÍK [2006], s. 287.

³⁰⁶ AURDAL, Martine. *Siv: Portret av en formann*. Oslo: Kagge forlag, 2006; *Jensen, Siv (1969-) Fremskrittspartiet*. [online] [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <<http://epos.stortinget.no/Biografi.aspx?initialer=SIVJ>>.

za vedoucí DNA, skončila nakonec třetí za sociálními demokraty a konzervativci se ziskem 17,6 % hlasů, což však znamenalo oproti předchozím volbám mírný nárůst. Na následující volební období 2007-2011 FrPn opět sestavila spolu s konzervativci městskou radu v Oslu.³⁰⁷

Zatím poslední parlamentní volby v Norsku proběhly na podzim 2009. Stávající vládní koalice levého středu pod vedením Jense Stoltenberga obhájila svůj mandát a dostala od voličů důvěru vést zemi po další čtyři roky. Velkým vítězem voleb se stala DNA, která si oproti předchozím volbám připsala téměř tříprocentní nárůst podpory a její výsledek 35,4 % hlasů byl nejlepší od roku 1993. Na opačné straně stranického spektra došlo k výraznému nárůstu podpory konzervativců, kteří nicméně stále zůstávají na druhém místě za FrPn jakožto nejsilnější nesocialistickou stranou v zemi. FrPn ve volbách získala 22,9 % hlasů, což znamená mírný nárůst oproti předešlému volebnímu období, a ve Stortingu si tak polepšila o tři mandáty na současných 41.³⁰⁸

FrP před volbami značně přitvrdila svou *office-seeking* strategii a avizovala, že nebude podporovat vládní koalici, pokud se jí sama nebude účastnit. V době, kdy některé průzkumy veřejného mínění připisovaly straně volební vítězství, Siv Jensenová dokonce prohlašovala, že strana je připravena utvořit jednobarevnou menšinovou vládu.³⁰⁹ Ačkoli se FrPn drží zodpovědné a předvídatelné linie, většina norských politických stran se od otevřené spolupráce s ní zatím stále distancuje a pokud se zásadním způsobem nepromění konstelace politických sil v norském stranickém systému, nelze zatím příliš očekávat, že se FrP bude v dohledné době vládní spolupráce účastnit.

Tabulka 3 Volební výsledky FrPn v norských parlamentních volbách 1973 - 2009 (%)

	'73	'77	'81	'85	'89	'93	'97	'01	'05	'09
FrPn	5,0	1,9	4,5	3,7	13,0	6,3	15,3	14,6	22,1	22,9

Zdroj: ANDERSEN - BJØRKLUND [2002], s. 108.

³⁰⁷ *Presentasjon av byrådet*. Oslo kommune – Byrådet. [online] [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.byradet.oslo.kommune.no/presentasjon_av_byradet/>.

³⁰⁸ *Stortingsvalget 2009*. Wikipedia - den frie encyklopedi. [online] [cit. 2010-07-13]. Dostupný z WWW: <http://no.wikipedia.org/wiki/Stortingsvalget_2009>.

³⁰⁹ *Siv Jensen varsler ren FrP-regjering*. Dagsavisen. [online] 27.12.2007 [2010-07-13]. Dostupný z WWW: <<http://www.dagsavisen.no/innenriks/article328462.ece>>.

5.3 Švédsko: Nová demokracie

Na rozdíl od ostatních skandinávských zemí nemají ve Švédsku krajně pravicové strany téměř žádnou parlamentní tradici, ačkoli i zde na počátku sedmdesátých let vznikla stejně jako v sousedním Norsku a Dánsku Strana pokroku. Framstegspartiet (FrPs) byla založena už v roce 1968, ale žádné volební zemětřesení po dobu své více než třicetileté existence nevyvolala a dosud nikdy nezískala parlamentní zastoupení. Do povědomí švédské veřejnosti se dostala v souvislosti s atentátem na premiéra Olofa Palmeho v únoru 1986, kdy vraždu oblíbeného, i když na mezinárodním poli možná poněkud kontroverzního státníka, která šokovala celý svět a ve Švédsku byla vnímána jako národní tragédie, okomentovala těmito slovy: „Pro Švédsko je dobré, že jsme se Palmeho do budoucna zbavili... A pokud je vrahem přistěhovalec, nezbyvá než dodat, že Palme doplatil na svou krátkozrakou a riskantní přistěhovaleckou politiku.“³¹⁰

V rámci debaty o přistěhovalectví, která se do politického diskurzu dostala v souvislosti s raketovým nárůstem přistěhovalců a žadatelů o azyl ve Švédsku³¹¹, se do centra pozornosti přechodně dostala také Strana Sjöbo (Sjöbopartiet, SjöP). Ta byla založena v roce 1988 v jihošvédském městě Sjöbo v reakci na místní referendum, ve kterém se drtivá většina občanů postavila proti přijímání uprchlíků. Strana byla ve svém regionu poměrně úspěšná, ale 0,5 % hlasů v parlamentních volbách 1991 nestačilo k tomu, aby se dostala do švédského Riksdagu.³¹² Již na konci sedmdesátých let v jižním Švédsku vznikla také separatistická Strana Skåne (Skånepartiet, SkåP), usilující o autonomii tohoto kdysi dánského regionu, později dokonce o vytvoření samostatné republiky Skåne. SkåP formálně stále existuje, ale v praxi jsou její vliv a šance na politické zastoupení jak na celostátní, tak i regionální úrovni téměř nulové.³¹³

Krajní pravice se do švédského parlamentu dostala až počátkem devadesátých let. Švédské parlamentní volby 1991 bývají přirovnávány k volebním zemětřesením v Norsku a Dánsku o dvě desetiletí dříve. Pouhý půlrok po svém založení se do Riksdagu dostala strana s

³¹⁰ *Populister vill bilda enad front*. Expo - demokratisk tidskrift. [online] 19.04.2003 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.expo.se/2003/48_339.html>. [Překlad autorky].

³¹¹ Viz. tabulka.

³¹² RYDGREN [2002], s. 27-56.

³¹³ V posledních parlamentních volbách v roce 2006 získala SkåP ve více než devítimilionovém Švédsku pouhých 11 hlasů. (*Populister vill bilda enad front*. Expo - demokratisk tidskrift. [online] 19.04.2003 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.expo.se/2003/48_339.html>.)

názvem Nová demokracie (NyD), která se profilovala jako alternativa vůči starým zkosnatělým politickým stranám neschopným reagovat na aktuální problémy moderní doby.

NyD vznikla bez jakékoli inspirace ze zahraničí, ale s ostatními již existujícími skandinávskými krajně pravicovými stranami vykazovala mnoho podobností - od fenomenálního úspěchu v prvních volbách krátce po svém vzniku, přes ideologicko-programovou blízkost v počáteční fázi své existence až po populistický styl politické komunikace, ačkoli v tomto ohledu zašla ještě mnohem dál.

U zrodu NyD stála dvě v té době švédské veřejnosti již ne zcela neznámá jména - Ian Wachtmeister a Bert Karlsson. Wachtmeister, šlechtic a zámožný podnikatel napojený na pravicový think-tank Nový blahobyt (Den nya velfärden), se mediálně proslavil jako autor několika skandálních knih o švédské politice a Karlsson, majitel zábavního parku a nahrávací společnosti, se zviditelnil veřejnou protestní kampaní proti vysokým cenám potravin.³¹⁴ Nápad založit společně novou politickou stranu se zrodil během jejich vzájemného setkání na stockholmském letišti na podzim 1990³¹⁵ a své odhodlání okamžitě manifestovali na stránkách celostátního deníku *Dagens Nyheter*. Článek s výmluvným názvem *Tady je náš stranický program* oslovil poměrně velkou část čtenářů a NyD tak získala mnoho sympatizantů ještě před svým faktickým založením.³¹⁶

V únoru 1991 byla formálně založena nová politická strana s Ianem Wachtmeisterem v čele a Bertem Karlssonem ve funkci prvního místopředsedy. NyD okamžitě vyhlásila nesmiřitelný boj stávajícím politickým stranám, které jsou podle ní odtržené od běžného života a neschopné artikulovat a hájit zájmy obyčejných lidí, neboli slovy Berta Karlssona proti „politickým krokodýlům, kteří jsou samé huby a žádné uši“.³¹⁷ Několikaměsíční předvolební kampaň NyD připomínala stand-up komedii, které Švédové zvyklí na korektní a seriózní politický styl přihlíželi v němém údivu.

V Karlssonově nahrávacím studiu vznikla volební hymna NyD, která se okamžitě vyšplhala na přední příčky hitparád, a za oficiální logo strany byl zvolen žlutý „smajlík“. Volající si dříve než byli přepojeni na Wachtmeistera nebo Karlssona nejprve vyslechli z telefonního záznamníku program jejich strany, a NyD v rámci kampaně také rozdávala na

³¹⁴ RYDGREN [2002], s. 33.

³¹⁵ Wachtmeister se již o rok dříve neúspěšně pokusil přetransformovat Švédský spolek zaměstnavatelů (Svenska arbetsgivareföreningen, SAF), kde zastával funkci výkonného ředitele, v regulérní politickou stranu. (IGNAZI [2003], s. 157.)

³¹⁶ WIDFELDT [2000], s. 494.

³¹⁷ ARTER [1992], s. 366.

parkovišních falešné parkovací lístky, aby tím vyjádřila svůj nesouhlas s placením za parkování.³¹⁸ Hlavní motto kampaně znělo: „Politika musí být zábava!“

Tímto způsobem dokázala NyD přitáhnout pozornost lidí, kteří se o politiku dosud nezajímali, a stranické předvolební mítinky se charakterem i návštěvností podobaly něčemu na pomezí estrády a popového koncertu. Obsah předvolebních vystoupení strany ale často balancoval na hranici vkusu a morální akceptovatelnosti, zejména v otázkách přistěhovalectví, zahraniční pomoci zemím třetího světa a v problematice homosexuálů a registrovaného partnerství. Jeden příklad za všechny: kandidát NyD John Bouvinn na předvolebním mítinku v létě 1991 prohlásil, že rozvojová pomoc, kterou Švédsko poskytuje africkým zemím, je kontraproduktivní, protože brání přirozenému běhu potravního řetězce, kde lvi požírají nejslabší děti. Švédská pomoc tak podle něj nepřímo podporuje existenci vícečetných rodin a tím pádem i zvyšování chudoby v regionu.³¹⁹

Ideologicky se NyD příliš nelišila od pokrokových stran v Norsku a v Dánsku v jejich počátcích. Programové jádro strany tvořil neoliberální požadavek snížení daňového zatížení (konkrétně z původních 57 % na 47 % HDP v horizontu pěti let), zrušení státního monopolu na prodej alkoholu a obecné snížení cen alkoholických nápojů, privatizace části státního sektoru a podpora soukromého vlastnictví a zavedení tvrdších trestů za přestupky a trestné činy.³²⁰ K otázce švédského členství v ES/EU se strana stavěla kladně v duchu požadavku liberalizace trhu a zmenšení role státu v ekonomice.³²¹

Protipřistěhovalecká rétorika během první fáze předvolební kampaně nebyla ještě tak výrazná jako v následujících letech, kdy si NyD za své otevřeně rasistické a xenofobní výroky vysloužila nálepku *enfant terrible* švédského parlamentu, ale už před volbami strana jasně deklarovala požadavek snížení počtu přistěhovalců úpravou imigrační legislativy.³²²

Navzdory pesimistickým odhadům politologů, kteří věštili výsledek hluboko pod čtyřprocentní hranicí volitelnosti do Riksdagu, dokázala Wachtmeisterova a Karlssonova strana již během předvolebního léta oslovit každého desátého obyvatele Švédska a v podzimních parlamentních volbách nakonec získala 6,7 % hlasů a 25 mandátů v třistačtyřicetidevíti členném Riksdagu. V komunálních volbách, které se ve Švédsku tradičně konají souběžně s volbami do Riksdagu, získala NyD 3,4 % hlasů a 355 mandátů.³²³

³¹⁸ ARTER [1992], s. 366.

³¹⁹ WIDFELDT [2000], s. 495.

³²⁰ RYDGREN [2002], s. 34.

³²¹ JACOBSEN [2007], s. 54-55.

³²² ARTER [1999a], s. 106.

³²³ DAHLSTRÖM, Carl, ESAIASSON, Peter. *The Immigration Issue and Anti-Immigrant Party Success. Is Sweden the Odd Case Out?* Göteborg: The Quality of Government Institute, 2009, s. 32.

I přesto, že se NyD bezprostředně po volbách začala výrazně profilovat směrem k protipřistěhovaleckým postojům a odmítání multikulturalismu, protipřistěhovaleckou rétoriku nelze v případě této strany považovat za hlavní faktor úspěchu, zvláště v tradičně tolerantním a umírněném Švédsku. Vstup NyD na švédskou politickou scénu se odehrál v době prohlubující se nedůvěry v etablované politické strany a politiku jako takovou doprovázené erozí stávajících voličských vazeb, které byly ve Švédsku v porovnání se zbytkem západní Evropy tradičně velmi silné. Protestní rétorikou proti přebujelému sociálnímu státu drženému při životě extrémním daňovým zatížením a populistickým apelem namířeným proti stávajícím politickým elitám oslovila NyD mnoho rozčarovaných a zklamaných voličů, kteří bylo znechuceni politikou a odtrženi od svých tradičních stranických vazeb. Následné sociologické průzkumy ukázaly, že nedůvěra v politiku mezi voliči NyD byla dokonce třikrát vyšší než národní průměr.³²⁴

I přes Karlssonovo vyjádření, že funkce parlamentního reprezentanta není pro někoho, kdo se účastnil několika mezinárodních pěveckých soutěží Eurovision, ničím zvláště prestižním, se NyD v novém parlamentním uspořádání ocitla ve velice významné pozici pivotální strany, která svými hlasy podporovala menšinovou koaliční vládu M, FP, Cs a KD pod vedením konzervativního předsedy Carla Bildta. NyD se pokoušela tlačit na vládu a nutit ji k ústupkům ve prospěch naplnění svého programu, ale tuto snahu značně komplikovala nedisciplinovanost jejích vlastních parlamentních zástupců, kteří hlasovali podle momentálního rozpoložení nebo ad hoc uzavřené zákulisní dohody.³²⁵

Brzy po volbách se začaly objevovat první trhliny v pevném přátelství mezi Ianem Wachtmeisterem a Bertem Karlssonem doprovázené vnitřním rozkolem strany na dvě proti sobě navzájem stojící frakce: tržně liberální křídlo orientované okolo Wachtmeistra a Karlssonovy příznivce zdůrazňující problematiku sociálního státu v duchu argumentace welfare-šovinismu.³²⁶ Obecně ale ekonomicky orientované otázky ustupovaly do pozadí a strana se začala výrazně profilovat proti přistěhovalecům, švédské imigrační politice a myšlenkám multikulturalismu, což bylo podle sociologických průzkumů po celou první polovinu devadesátých let z pohledu švédských voličů jedno ze tří nejdůležitějších témat.³²⁷

K politizaci této problematiky došlo ve Švédsku na přelomu osmdesátých a devadesátých let, poté, co se během uplynulé dekády počet přistěhovalců v zemi téměř

³²⁴ IGNAZI [2003], s. 159.

³²⁵ WIDFELDT [2000], s. 495.

³²⁶ WIDFELDT [2000], s. 496.

³²⁷ V roce 1993 označilo přistěhovalecům za jedno z trojice nejdůležitějších témat 25 % Švédů. (RYDGREN [2002], s. 38.)

zdvojnásobil - z 34.400 v roce 1980 na 58.900 o devět let později.³²⁸ Švédsko bylo tradiční přistěhovaleckou destinací s jedním z nejbenevolentnějších zákonodárství v Evropě, ale prudký nárůst počtu imigrantů v zemi vyvolal nevoli obyvatel a donutil vládu k přijetí restriktivních legislativních opatření v letech 1989-1990. Vláda se tak snažila vzít vítr z plachet krajně pravicovým stranám profitujícím ze svých vyhroceně antipřistěhovaleckých postojů. FrPs, SjP, SkåP i nově vzniklá strana Švédští demokraté (Sverigedemokraterna, SD) však dokázaly v celém Švédsku získat dohromady pouhých pár tisíc hlasů a ačkoli zaznamenaly dílčí úspěchy v komunálních volbách, na celonárodní úrovni nikdy neprorazily.³²⁹

Ani úspěch NyD na začátku devadesátých let nelze interpretovat výhradně v souvislosti s otázkou přistěhovalectví, ačkoli se jednalo o prakticky jedinou stranu, která se tohoto tématu chopila a zařadila jej do svého programu. Před volbami však proti přistěhovalectví argumentovala ještě poměrně umírněně, převážně z pozic welfare-šovinismu. NyD obviňovala přistěhovance ze zjištěných, ekonomicky motivovaných důvodů a požadovala, aby jim stát namísto vyplácení sociálních dávek poskytoval půjčky, které by museli po nějaké době začít splácet.³³⁰ Přistěhovalectví nepřímo spojovala s kriminalitou, o čemž svědčí úvod ke kapitole o přistěhovalectví v jejím předvolebním programu: „Obyčejní Švédové se ptají sami sebe, proč země přijímá stále více imigrantů, když je nedostatek pracovních míst, ekonomika kolabuje, kriminalita se zvyšuje a odsouzeným cizincům odpykávajícím si své tresty ve vězení je udělováno švédské státní občanství.“³³¹

Po volbách se NyD začala cíleně profilovat jako protipřistěhovalecká strana a víceméně opustila svůj neoliberální apel na snižování daňové zátěže a omezování přebujelého státního sektoru. Požadovala, aby Švédové měli právo o otázkách spojených s imigrací rozhodovat v referendu. Argumentovala tím, že Švédsko vydává vysoké sumy peněz na podporu přistěhovalců, z nichž velká část nespĺňuje kritéria pro udělení politického azylu a jedná se o čistě materiálně motivované migranty, o jejichž finanční podpoře, resp. o jejich samotném vstupu a pobytu na území Švédska by měli rozhodovat sami občané. Dále také protestovala proti právu na vyučování mateřského jazyka, které vláda garantovala všem přistěhovalcům. NyD naopak požadovala zavedení sankcí vůči těm, kteří se odmítnou učit švédštinu, i těm, kteří během dvanácti měsíců od příchodu do země nebudou schopni dorozumět se švédsky minimálně na komunikační úrovni.

³²⁸ IGNAZI [2003], s. 158.

³²⁹ IGNAZI [2003], s. 159.

³³⁰ JACOBSEN [2007], s. 55.

³³¹ ARTER [1992], s. 367.

Strana se však často uchylovala i k podstatně méně věcné argumentaci a její výroky na adresu přistěhovalců nejednou překročily hranici vkusu i společenské přijatelnosti. NyD naprosto vážně navrhovala přesunout uprchlíky ze zemí třetího světa do Pobaltí s poukazem na to, že sousedé si mají v nouzi pomáhat. V úvodu jednoho ze stranických dokumentů se přímo objevila věta: „Švédsko by mělo pomáhat pobaltským státům, zatímco Etiopané by se měli postarat o Somálce.“³³² K serióznímu obrazu strany nepřispíval ani fakt, že mezi nově zvolenými reprezentanty NyD jak na celonárodní, tak i komunální úrovni bylo několik postav otevřeně napojených na pravicově extremistické kruhy, např. Leif Bergdahl s minulostí ve straně Středových demokratů (Centrumdemokraterna, CD)³³³ nebo Sten Söderberg z FrPs.³³⁴

V létě 1993 spustila NyD agresivní rasistickou propagandu, která si nezdala s nejextrémnějšími skupinami švédské neonacistické scény. Hlavní postavou této kampaně byla Vivianne Franzénová, jejíž výroky o muslimech páchajících ve Švédsku rituální vraždy a znásilňující ženy naháněly husí kůži. Pozdvižení vyvolal i Bert Karlsson, který otevřeně podpořil skinheadskou kapelu Ultima Thule, jejíž hudební styl lze označit za vikinský rock nebo také White Power Rock.³³⁵

Není příliš překvapivé, že se strana vlivem těchto skandálů v průzkumech veřejného mínění dramaticky propadala a na konci roku 1993 klesla její podpora na kritická 4,4 %. Spor mezi Wachtmeisterem a Karlssonem, který do té doby doutnal pod povrchem, se rozhořel naplno, a média prakticky v přímém přenosu zprostředkovávala sérii vzájemných obviňování, výčitek a pomluv. Situace se vyhrotila v únoru 1994 rezignací dosavadního předsedy Iana Wachtmeistera. Následně se rozhořel tvrdý mocenský boj mezi Wachtmeisterovými příznivci a Karlssonovým křídlem o vliv ve straně a proces volby nového lídra NyD uvrhl do ještě větších zmatků a konfliktů.³³⁶

V červnu 1994 byla do čela strany zvolena již zmiňovaná Vivianne Franzénová patřící k Wachtmeisterově křídlu. Na její popud začala NyD jednat s ostatními krajně pravicovými

³³² ARTER [1992], s. 367.

³³³ Strana Středových demokratů (CD) vznikla v roce 1974 jako protestní strana proti vysokým daním a přebujelému sociálnímu státu inspirovaná dánskou FrPd. Postupně se ale začala silně propojovat s extrémně pravicovými a neonacistickými kruhy ve Švédsku a značně radikalizovala svůj protipřistěhovalecký profil. Jeden z jejích členů, Sven-Ole Olsson, stál v roce 1988 u založení protipřistěhovalecké strany Sjöbo (SjP). (*Populister vill bilda enad front*. Expo - demokratisk tidskrift. [online] 19.04.2003 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.expo.se/2003/48_339.html>.)

³³⁴ *Populister vill bilda enad front*. Expo - demokratisk tidskrift. [online] 19.04.2003 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.expo.se/2003/48_339.html>.

³³⁵ *Populister vill bilda enad front*. Expo - demokratisk tidskrift. [online] 19.04.2003 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.expo.se/2003/48_339.html>.

³³⁶ WIDFELDT [2000], s. 496.

uskupeními o uzavření předvolební koalice, čímž definitivně pohřbila své šance na znovuzvolení do parlamentu.

Parlamentní volby na podzim 1994 skončily pro NyD fiaskem. Se ziskem pouhých 1,2 % hlasů zůstaly straně brány Riksdagu uzavřené a na základě 1,1 % hlasů obdržených v komunálních volbách si ponechala pouze 53 mandátů v 36 okrscích. Na několika z těchto postů stranu reprezentovaly osobnosti explicitně spojované se švédskou pravicově extremistickou scénou, např. Jonas Nilsson, člen nacistické organizace Riksfronten a kytarista white power kapely Tors Mannar.³³⁷ Ačkoli nejdůležitějším tématem z pohledu voličů byla i v těchto volbách problematika přistěhovalectví, způsob, jakým se NyD této otázky chopila, narazil na rozhodný odpor voličů i představitelů ostatních švédských stran, které se během předvolebních debat od této problematiky i NyD konkrétně ostře distancovaly.³³⁸

Těsně před volbami navíc došlo k tomu, že se několik regionálních organizací NyD od strany odtrhlo a utvořilo vlastní nové politické strany. Sám Karlsson pak v červenci 1995 založil regionální stranu Budoucnost Skara (Skara Framtid, SkF), poté, co několik měsíců po neúspěšných volbách vystoupil z NyD. V roce 1997 byla Vivianne Franzénová odvolána z postu předsedkyně a místo ní nastoupil umírněnější Bengt Andersson, ale to již nedokázalo změnit fakt, že strana byla odsouzena k politickému zániku, který potvrdily následující parlamentní volby v roce 1998. V nich strana získala zanedbatelných 0,2 % hlasů a prakticky zmizela z politického života, což bylo formálně potvrzeno jejím rozpuštěním v roce 2000.

Během svého krátkodobého působení na švédské parlamentní scéně se NyD zapsala do dějin jako jednoznačně nejextrémnější krajně pravicová strana reprezentovaná v národním parlamentu, a to jak ve Švédsku, tak i v rámci celoskandinávského kontextu. Právě tento fakt byl možná jednou z hlavních příčin jejího neúspěchu.³³⁹

Tabulka 4 Volební výsledky NyD ve švédských parlamentních volbách 1988-2006 (%)

	'88	'91	'94	'98	'02	'06
NyD	---	6,7	1,2	0,2	---	---

Zdroj: DAHLSTRÖM - ESAIASSON [2009], s. 8.

³³⁷ *Populister vill bilda enad front.* Expo - demokratisk tidskrift. [online] 19.04.2003 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.expo.se/2003/48_339.html>.

³³⁸ DAHLSTRÖM - ESAIASSON [2009], s. 20.

³³⁹ ARTER [1992], s. 367.

6. Příčiny vzestupu skandinávské krajní pravice a zvláštní případ Švédska

Problematice krajně pravicových stran v západní Evropě bylo v posledních zhruba dvou desetiletích věnováno velké množství politologických studií a analýz. Mnohé z nich poskytují kvalitní empirický popis jednotlivých západoevropských krajně pravicových subjektů, detailně rozebírají jejich vývoj, volební úspěchy i sociální profil jejich voličů, nicméně v drtivé většině případů postrádají komparativní perspektivu, která je pro porozumění tomuto politologickému fenoménu naprosto nezbytná. Mnoho autorů se tak snaží vyvozovat obecné závěry na základě jednoho případu, což často vede ke zjednodušování a nepodloženému teoretizování. Většina dosud vydaných studií se navíc zaměřuje jen na pozitivní případy úspěšných krajně pravicových stran a opomíjí země, ve kterých tyto subjekty dlouhodobě neuspěly nebo se zde vůbec neobjevily. Negativní případy jsou přitom pro komplexní vhled a porozumění problematice západoevropské krajní pravice stejně důležité jako ty pozitivní.³⁴⁰

Jedním z negativních případů země, kde krajně pravicová strana sice vznikla, ale pouze s krátkodobým efektem nepřesahujícím jedno volební období, je Švédsko. Politologové jako faktory příznivé pro vzestup krajně pravicových stran nejčastěji vyzdvihují přistěhovalectví a vysokou míru nezaměstnanosti. Jak je však možné, že ve Švédsku, které na první pohled tyto dvě podmínky splňuje nejlépe ze všech tří skandinávských zemí, krajní pravice v dlouhodobém kontextu neuspěla?

Švédsko dosáhlo na počátku devadesátých let téměř patnáctiprocentní nezaměstnanosti, podíl přistěhovalců v celkové populaci činil 5,6 % a souhrnná úroveň daňové zátěže dosahovala 57 % HNP, což byla ve srovnání se sousedním Dánskem a Norskem suverénně nejvyšší čísla.³⁴¹ Přesto se zde od druhé světové války s výjimkou krátkodobého úspěchu NyD v první polovině devadesátých let neobjevila silná a úspěšná krajně pravicová strana, která by se dokázala plně etablovat ve stranickém systému. Naproti tomu Dánsko a Norsko na začátku sedmdesátých let zažily průlom krajně pravicových stran, které se o čtvrt století později staly jedněmi z nejsilnějších formací v rámci svých stranických systémů a v současné době patří k nejúspěšnějším představitelkám moderní západoevropské krajní pravice.

³⁴⁰ RYDGREN [2002], s. 27-28.

³⁴¹ SVÅSAND [1998], s. 90.

Tato kapitola má za cíl přiblížit některé faktory, které mohou být vodítkem k vysvětlení úspěchu dánských a norských krajně pravicových stran, resp. dlouhodobého neúspěchu krajní pravice ve Švédsku.

Vedle přistěhovalectví a nepříznivého ekonomického vývoje může hrát v podpoře krajní pravice významnou roli všeobecně rozšířená nedůvěra a znechucení voličů z tradiční stranické politiky a fungování politických institucí, které ve většině západoevropských zemí přibližně od konce šedesátých let minulého století konstantně narůstá.

Nelze zcela opomenout ani systémové faktory - volební systém a zejména výši uzavírací klauzule pro vstup politických stran do parlamentu, která může mít negativní psychologický efekt na rozhodování voličů.

Příčiny vzestupu, resp. neúspěchu krajně pravicových stran je možné vysledovat také na základě dynamiky obecného historicko-politického vývoje, zejména co se týče proměn charakteru stranické soutěže.

Svou důležitost si stále zachovává i otázka zapojení země do evropských struktur a postoj k EU jako takové, která ve skandinávských zemích - zejména v Norsku - představovala a představuje politicky výbušné téma a přetíná dlouhodobé vazby voličských segmentů na tradiční politické strany.

V neposlední řadě je příčiny úspěchu, resp. neúspěchu krajně pravicových stran nutné hledat také v rovině jejich organizace a vedení.

6.1 Přistěhovalectví

Mnoho politologů dává úspěch krajně pravicových stran v západní Evropě do přímé souvislosti s nárůstem přistěhovalectví od konce osmdesátých let vlivem rozpadu východního bloku a konfliktů na Balkáně a Středním východě. Samotný počet přistěhovalců - buď v absolutních číslech, nebo poměru k domácí populaci - nicméně nevysvětluje fakt, že v některých zemích krajní pravice uspěla a v jiných nikoli. Švédsko se v rámci Evropy řadí spíše k zemím s vyšším počtem přistěhovalců a švédská společnost rozhodně není méně multikulturní (ve smyslu existence multietnických skupin) než ostatní západoevropské země, a přesto zde úspěšná krajně pravicová strana chybí.³⁴²

³⁴² RYDGREN [2002], s. 37.

Rydgren tvrdí, že přistěhovalectví má pozitivní dopad na volební podporu krajní pravice za dvou podmínek: xenofobní postoje signifikantní části veřejnosti a politizace této problematiky na úrovni politických stran i voličů (tzn., že strany i voliči považují toto téma za důležitou součást politické diskuse). Pokud je téma přistěhovalectví klíčovým faktorem v rozhodování voličů a pokud zároveň velká část z nich vykazuje protipřistěhovalcké postoje, lze očekávat vysokou podporu krajní pravice. Ta využívá xenofobii voličů k předkládání jednoduchých vysvětlení, kde přistěhovalci slouží jako obětní beránci nesoucí vinu za všechny sociální problémy, ať už jde o nezaměstnanost, kriminalitu, morální úpadek nebo mizení tradičních hodnot.³⁴³

Na první pohled příliš zjednodušené vysvětlení, že Švédové jsou zdaleka nejtolerantnějším národem v Evropě, tedy ve světle výše řečeného není zcela neopodstatněné. Drtivá většina mezinárodních srovnávacích výzkumů tuto skutečnost potvrzuje, a to i přesto, že Švédsko má v rámci Skandinávie nejvyšší podíl imigrantů v populaci a problémy s tím spojené, jako je nízké uplatnění přistěhovalců na trhu práce, hluboké kulturní odlišnosti, nedostatečná integrace do vzdělávacího systému apod., se zde vyskytují stejně často jako v ostatních zemích.³⁴⁴ Je pravda, že skandinávské země v rámci Evropy obecně vykazují nejvyšší míru tolerance a Švédsko v tomto ohledu zaujímá prvenství (viz. *Tabulka 5*).

Tabulka 5 Skandinávie: Průměrný postoj k přijímání různých přistěhovalckých skupin (2005)

Otázka: V jaké míře by podle Vás měla Vaše země povolit jednotlivým kategoriím přistěhovalců vstup do země? Odpovědi a kódování: „Měli bychom povolit vstup mnoha příslušníků této kategorie.“ (kód +100), „Určité části ano.“ (kód +33), „Jen několika málo.“ (kód -33) a „Nikoho.“ (kód -100).

Země	Stejná etnická skupina	Různá etnická skupina	Rozdíl	Bohaté země Evropy	Chudé země Evropy	Rozdíl	Bohaté neevropské země	Chudé neevropské země	Rozdíl
Dánsko	30	1	+29	24	10	+14	12	-1	+13
DFP	10	-40	+50	10	-25	+35	-10	-35	+25
Norsko	25	6	+19	13	18	-5	3	12	-9
Švédsko	45	38	+7	34	43	-9	29	40	-11

Zdroj: ANDERSEN [2007], s. 172.

³⁴³ RYDGREN [2002], s. 38.

³⁴⁴ NIELSEN, Hans Jørgen. *Er danskerne fremmedfjendske?* Aarhus: Rockwool Foundation Research Unit/Aarhus University Press, 2004.

Data uvedená v *Tabulce 5* naznačují, že Švédové se ke vstupu přistěhovalců do země staví vesměs kladně, a to bez ohledu na zemi původu. Zajímavý je zejména jejich postoj k přijímání cizinců z chudých zemí, který je o něco pozitivnější než v případě bohatých států, přičemž nehraje roli, zda se jedná o Evropu nebo ostatní části světa. Stejnou tendenci vykazují Norové, kteří jsou nicméně přistěhovalectví obecně nakloněni mnohem méně. Dánové jsou jednoznačně nejméně tolerantní co se týče přijímání cizinců odlišného etnického původu a jasně preferují přistěhovalectví z bohatých částí světa před chudými rozvojovými zeměmi. Pro zajímavost jsou v tabulce uvedeny postoje voličů DFP.

Rydgren ve své studii o příčinách neúspěchu krajní pravice ve Švédsku zdůrazňuje, že aktuálnost otázky přistěhovalectví ve švédském politickém diskurzu jak z pohledu voličů, tak z pohledu politických stran je velice nízká. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let sice přechodně přitáhla pozornost poměrně velké části voličů, nicméně na úrovni politických stran se jí prakticky chopila pouze NyD a styl, jakým to učinila, byl daleko za hranicí přijatelnosti tradičně umírněných švédských voličů. Ostatní strany se od agresivní protipřistěhovalcké rétoriky NyD ostře distancovaly a uzavřely jakousi tichou dohodu, že tuto politicky ožehavou problematiku nebudou používat jako nástroj vzájemného boje a zvyšovat tím její konfliktní potenciál. Od roku 1994, kdy ze švédského politického života zmizela krajně pravicová NyD, se tak témata imigrace a imigrační politiky ve švédských předvolebních kampaních prakticky nevyskytují.

Průzkumy navíc ukazují, že švédští voliči dlouhodobě přikládají největší důležitost ekonomickým tématům jako je nezaměstnanost, sociální politika a zdravotní péče, což indikuje přetrvávající dominanci socioekonomického konfliktu. Naproti tomu v Dánsku a Norsku si otázka přistěhovalectví stále udržuje svou aktuálnost a je hlavní součástí všech předvolebních diskusí. Na základě toho lze konstatovat, že nové štěpení materialismus-postmaterialismus, resp. materialismus-nematerialismus, o kterém hovoří Flanagan, v těchto zemích zapustilo hlubší kořeny a začíná se konsolidovat v sociální struktuře společnosti.

6.2 Nezaměstnanost

Ve svém článku o dopadech míry nezaměstnanosti na podporu krajně pravicových stran ve Skandinávii Bjørklund odmítá tvrzení, že úspěch krajní pravice má spojitost s „poraženými modernizace“, kteří neprofitují ze socioekonomických a sociokulturních změn a

často jsou postiženi nezaměstnaností, stejně tak jako tezi, že údajná nezaměstnanost způsobená růstem počtu přistěhovalců je spojena právě s podporou krajně pravicových stran.³⁴⁵ Empirické výzkumy v případě Skandinávie totiž ukazují, že nízká úroveň nezaměstnanosti se příznivě odráží ve volebních výsledcích těchto stran a že krajně pravicové strany zaznamenaly největší úspěchy právě v obdobích s rekordně nízkou nezaměstnaností.³⁴⁶

Volebnímu průlomů dánské FrPd a norské ALP na počátku sedmdesátých let předcházelo necelé čtvrtstoletí konstantního ekonomického růstu a budování fungujícího sociálního státu. Lange úspěch své strany vysvětloval právě vysokou úrovní blahobytu a materiálního zabezpečení: „Mladí jsou přesyceni blahobytem. Oblékají se do starých a ošuntělých šatů. Chtějí převzít odpovědnost za své životy a staví se kriticky ke společnosti, ve které jsou všichni občané monitorováni státem a zahrnováni všemožnými druhy podpory.“³⁴⁷

Nezaměstnanost ve Skandinávii vzrostla až poté, co zde krajně pravicové strany získaly parlamentní zastoupení. Míra nezaměstnanosti v Dánsku se za deset let od vstupu Glistrupovy FrPd do dánské politiky zvýšila více než desetinásobně na 12 % v roce 1983. Během této doby volební podpora FrPd postupně klesala a v roce 1983 se nacházela někde kolem 4 %, nicméně příčinu propadu je potřeba hledat také ve vyčerpání potenciálu strany v souvislosti s nástupem neoliberalismu do politického mainstreamu a ve vnitrostranických turbulencích způsobených skandály Mogense Glistrupa, které stranu oslabovaly i navenek (viz. *Graf 1*).

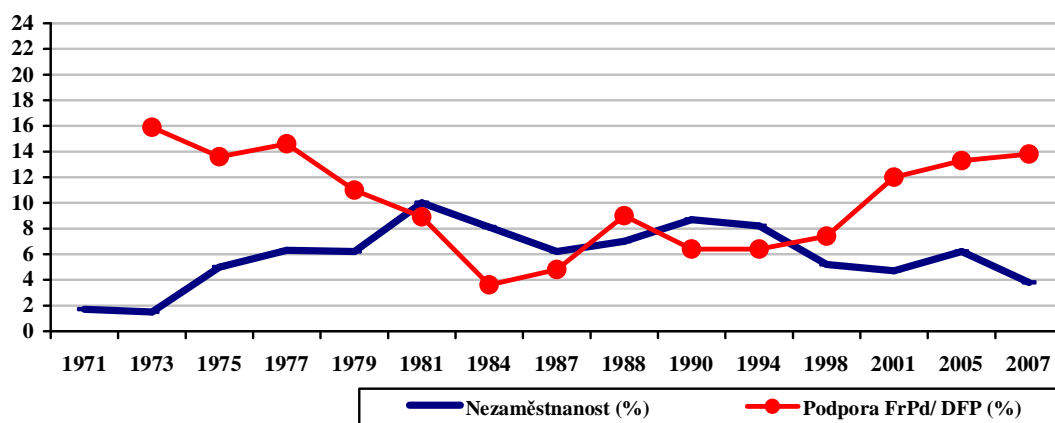
DFP vstoupila na politickou scénu v době ekonomické stability druhé poloviny devadesátých let, kdy se míra nezaměstnanosti pohybovala kolem pěti procent a ekonomické prognózy indikovaly její další pokles, což se zdá být právě jedním z faktorů, který dopomohl straně k úspěchu.

³⁴⁵ BJØRKLUND, Tor. Unemployment and the Radical Right in Scandinavia: Beneficial or Non-Beneficial for Electoral Support? *Comparative European Politics*. 2007a, vol. 5, no. 3, s. 245. Tuto domněnku vyslovil Klaus von Beyme (BEYME [1988]) a také odpovídá logice teze o porážkách modernizace (BETZ [1994]). Ke stejnému závěru dospěli Robert Jackman a Karin Volpertová, kteří na základě výzkumu 103 voleb v šestnácti evropských zemích od sedmdesátých do poloviny devadesátých let minulého století konstatovali pozitivní korelaci mezi úrovní nezaměstnanosti a volebními výsledky krajně pravicových stran. (JACKMAN, Robert W., VOLPERT, Karin. Conditions Favouring Parties of the Extreme Right in Western Europe. *British Journal of Political Science*. 1996, vol. 26, no. 4, s. 501-521.)

³⁴⁶ Tento trend potvrzuje i příklad rakouské Strany svobodných (Freiheitliche Partei Österreichs, FPÖ), která se v roce 1999 s volebním výsledkem 26,9 % stala druhou nejsilnější stranou v zemi a vstoupila do vlády. Míra nezaměstnanosti v Rakousku se v té době pohybovala okolo 4 % ve srovnání s evropským průměrem zemí OECD, který činil 9,3 %. Je pravda, že nezaměstnanost před rokem 1999 byla ještě nižší než 4 %, nicméně dávat nárůst popularity FPÖ do souvislosti s takovýmto růstem nezaměstnanosti by bylo chybné. (BJØRKLUND [2007a], s. 249.)

³⁴⁷ BJØRKLUND [2007a], s. 250. [Překlad autorky].

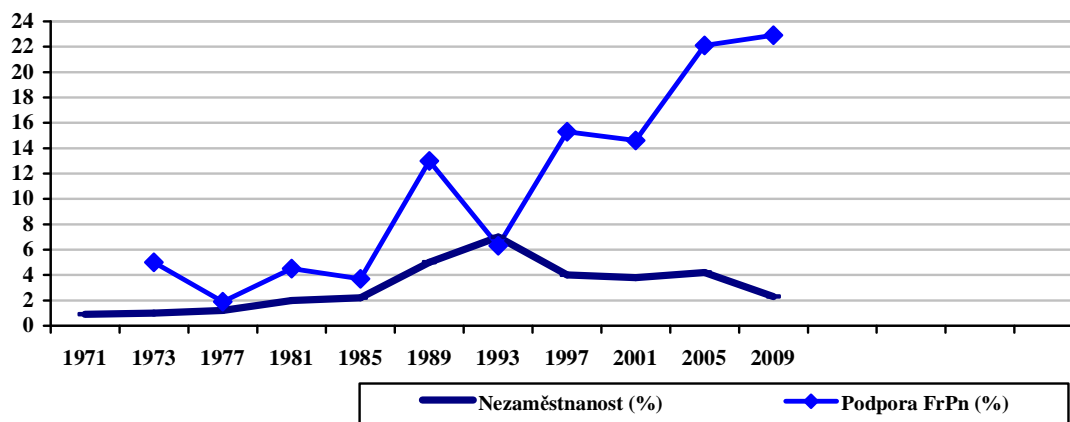
Graf 1 Dánsko: Míra nezaměstnanosti a volební podpora FrPd/ DFP (1973-2007)

Zdroj: BJØRKLUND [2007a], s. 246.

Stejný trend ve vývoji nezaměstnanosti zažilo i Norsko, kde od roku 1985 míra nezaměstnanosti konstantně narůstala až na úroveň 7 % v roce 1993. Mezi lety 1973 a 2005 není zaznamenána pozitivní korelace mezi úrovní nezaměstnanosti a podporou FrPn, kromě krátkého období v letech 1985-1989, kdy je ale volební úspěch strany spíše než zvyšování nezaměstnanosti potřeba přičítat zaktualizování tématu přistěhovalectví, kterého se FrPn dokázala chopit nejlépe ze všech politických stran (viz *Graf 2*).³⁴⁸

Graf 2 Norsko: Míra nezaměstnanosti a volební podpora FrPn (1973-2009)

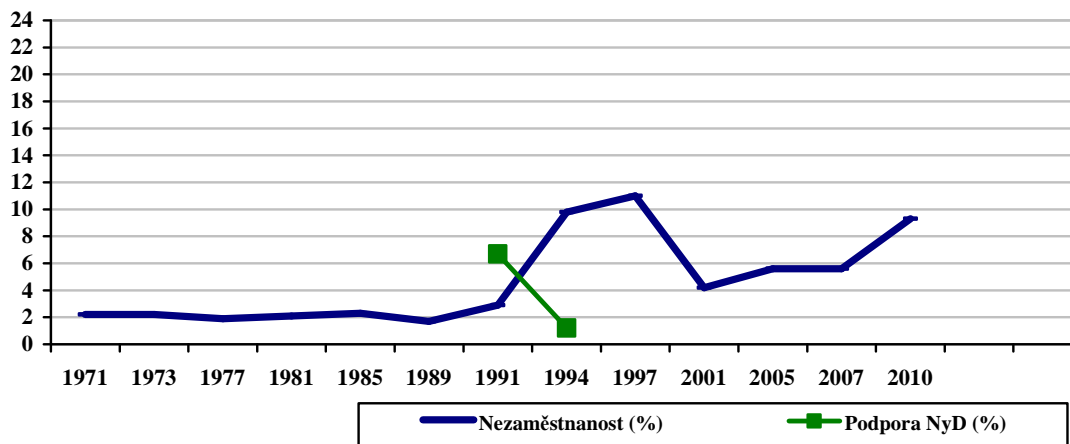

Zdroj: BJØRKLUND [2007a], s. 252.

³⁴⁸ BJØRKLUND [2007a], s. 245-263.

Ve Švédsku byla nezaměstnanost až do začátku devadesátých let velice nízká, pohybující se stabilně okolo dvou procent (viz. *Graf 3*). Od roku 1990 do roku 1993 však vlivem hluboké ekonomické krize míra nezaměstnanosti prudce stoupla o více než šest procentních bodů na 8 % a dále rostla. Ve stejném období zažila NyD volební průlom se ziskem 6,7 % v roce 1991 a následný propad o tři roky později, kdy obdržela pouhých 1,2 % a musela opustit parlament. Prudký nárůst nezaměstnanosti tedy časově koresponduje s dramatickým propadem volební podpory krajní pravice a Švédsko je tak potvrzuje Bjørklundovu tezi, že krajně pravicové strany jsou úspěšné zejména v dobách ekonomické stability a prosperity, zatímco v době krize jsou voliči ochotni méně riskovat a vrací se k prověřeným řešením. Ve srovnání s ostatními skandinávskými zeměmi byla úroveň nezaměstnanosti ve Švédsku v devadesátých letech relativně nejvyšší, což v podstatě platí i nadále. Právě vysoká míra nezaměstnanosti spojená s pocitem materiálního ohrožení může být jednou z příčin, proč NyD dlouhodobě neuspěla a proč se od té doby ve Švédsku neobjevila žádná životaschopná krajně pravicová alternativa tradičních stran.

Graf 3 Švédsko: Míra nezaměstnanosti a volební podpora NyD (1991-1994)

Zdroj: BJØRKLUND [2007a], s. 253.

V Dánsku a Norsku od druhé poloviny devadesátých let míra nezaměstnanosti klesá a v současné době se pohybuje v rozmezí dvou až čtyř procent. Ve stejném období zde zaznamenala podpora krajní pravice kontinuální nárůst a tento trend pokračuje i nadále. Krajní pravice ve Skandinávii se tedy zdá být voličsky přitažlivou tedy zejména v dobách

hospodářské prosperity, materiální jistoty a nízké nezaměstnanosti. Prosperita a blahobyť potlačují aktuálnost ekonomického konfliktu a otevírají prostor novým, zejména hodnotově orientovaným alternativám, jejichž potenciál dokáží krajně pravicové strany efektivně využít, zejména v otázce přistěhovalectví. Tento závěr zcela koresponduje s Inglehartovou hypotézou nedostatku, která předpokládá, že voliči se přiklánějí k postmateriálním, resp. nemateriálním tématům v době vysoké míry fyzického a materiálního zabezpečení.

V době ekonomické krize lze pravděpodobně očekávat zpětný příklon voličů k prověřeným řešením - jejich volba bude primárně vycházet z ekonomicko-politické polarizace, což zvyšuje šance tradičních politických stran. Bjørklund je ovšem přesvědčen o tom, že závislost podpory DFP a FrPn na aktuální ekonomické situaci se neustále zmenšuje a že v současné době lze tyto formace v rámci svých stranických systémů považovat již za plně konsolidované strany klasického střihu s poměrně stabilní voličskou bází.³⁴⁹

6.3 Nedůvěra v politiku

Za faktory napomáhající úspěchu krajně pravicových stran bývají také často označovány změny ve volebním chování, které se objevují s příchodem „nové politiky“ na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Vlivem vstupu západních společností do postindustriální fáze, která otevřela novou dimenzi politického konfliktu přetínající tradiční štěpné linie, zejména dominující socioekonomický konflikt, se zásadním způsobem proměnila dynamika a charakter stranické soutěže i chování voličů. Politologové hovoří o erozi tradičních voličských vazeb a nárůstu volatility, klesající volební účasti, snižování členské základny etablovaných stran a obecném znechucení a nedůvěře v politické elity, instituce i politiku jako takovou. Tyto fenomény nahrávají krajně pravicovým stranám, které se zejména ve svých počátcích profilují jako protestní subjekty vymezující se proti stávajícím politickým elitám a politické praxi.

Politologové se shodují, že důvěra občanů v politiku v naprosté většině západních zemí dlouhodobě klesá. Ani Švédsko není výjimkou, naopak žádná jiná země západní Evropy nezaznamenala tak dramatický propad důvěry občanů v politické instituce jako právě

³⁴⁹ Konzultace s prof. Torem Bjørklundem, Oslo, 24.10.2007.

Švédsko. Nicméně je nutné zároveň dodat, že zhruba do konce šedesátých let země vykazovala suverénně nejvyšší míru důvěry občanů v politiku ze všech sledovaných zemí.³⁵⁰

Výzkum spokojenosti občanů s fungováním demokracie provedený ve třinácti západoevropských zemích v roce 1996 připisuje Švédsku sedmé místo (viz. *Tabulka 6*). K fungování demokracie se zde pozitivně vyslovilo 55 % občanů, zatímco v sousedním Dánsku to bylo o necelou třetinu více a země se tak s 84 % umístila na špičce tabulky. Zatímco však v dánském politickém systému krajně pravicová strana dlouhodobě operuje a je jednou z nejúspěšnějších politických sil v zemi, ve Švédsku se krajní pravice dlouhodobě neudržela.

Z toho lze vyvodit závěr, že všeobecné rozčarování a nespokojenost s fungováním demokracie a politických institucí nejsou samy o sobě příčinou úspěchu krajní pravice, ačkoli mohou bezpochyby působit jako katalyzátor.³⁵¹ Relativně nízká důvěra ve fungování politického systému ve Švédsku však indikuje příznivý potenciál pro vznik krajně pravicové strany, která by dokázala přitáhnout protestní hlasy švédských voličů.

Tabulka 6 Spokojenost občanů s fungováním demokracie (jaro 1996)

Otázka: Jste velmi spokojen, celkem spokojen, nepříliš spokojen nebo úplně nespokojen se způsobem fungování demokracie jako celku ve Vaší zemi?

Země	Velmi nebo celkem spokojen (%)
1. Dánsko	84
3. Nizozemí	64
6. Německo (západní)	57
7. Švédsko	55
8. Rakousko	53
10. Francie	51
12. Belgie	45
13. Německo (východní)	39
14. Itálie	20

Zdroj: RYDGREN [2002], s. 43.

³⁵⁰ RYDGREN [2002], s. 43.

³⁵¹ V době parlamentního průlomu FrPd v roce 1973 se k politice tradičních stran postavilo negativně 79 % voličů. Mezi norskými voliči FrPn v roce 1973 dosahoval tento poměr 57 % a o necelých dvacet let později, v roce 1991, vyjádřilo svou nedůvěru v současnou politiku 60 % voličů NyD. (SVÅSAND [1998], s. 80.)

Co se týče stranických identifikací a s nimi spojeného třídního hlasování, trend je v podstatě stejný v celé západní Evropě. Stranické identifikace a index třídního hlasování dlouhodobě klesají, zatímco voličská volatilita roste a voliči se ve výběru stran stávají mobilnějšími. V předvolebních průzkumech před švédskými parlamentními volbami na podzim roku 1998 celých 57 % voličů uvedlo, že se pro volbu té či oné strany rozhodují až v průběhu vlastní volební kampaně. O deset let dříve tento podíl činil 40 %, v druhé polovině osmdesátých let přibližně 20 %. Poměr voličů se silnou stranickou identifikací se snížil z původních 53 % v roce 1960 na 34 % v roce 1982, 21 % v roce 1991 a 19 % o sedm let později.³⁵² Jinými slovy, více než tři čtvrtiny švédských voličů prostřednictvím volby nevyjadřují dlouhodobou vazbu na konkrétní politickou stranu, ale své postoje a priority týkající se aktuálních témat (*issue voting*).

Tuto tendenci potvrzuje i vývoj třídního hlasování vyjádřeného Alfordovým indexem.³⁵³ Ze 77 % v roce 1956 poklesl na 56 % v roce 1998, nicméně od té doby zůstává víceméně stabilní. Švédsko je tak v současné době jednou z mála zemí, kde si třídní příslušnost udržela vliv na volební chování, což je dalším důkazem dominance socioekonomického štěpení v sociální struktuře švédské společnosti. Vysoká míra třídního hlasování měřeného Alfordovým indexem navíc indikuje, že velká část dělníků a manuálně pracujících, kteří obecně tvoří velkou část elektorátu krajní pravice, volí ve Švédsku socialistické strany, což působí jednoznačně v neprospěch krajně pravicových stran, kterým se obecně daří oslovovat především dělnické voliče s nižšími příjmy, nižším dosaženým vzděláním i nižším sociálním statusem.³⁵⁴

Norská ALP již v prvních parlamentních volbách 1973 vykazovala největší podíl dělnických voličů ze všech nesocialistických stran v zemi a od té doby tento počet stále stoupal, což platí i pro dánskou FrPd. Norská FrPn od poloviny devadesátých let dokonce pravidelně získává větší podíl dělnických voličů než kterákoli jiná strana, včetně sociálních demokratů, a profiluje se jako strana navazující na odkaz tradiční sociální demokracie.³⁵⁵

³⁵² RYDGREN [2002], s. 44-45.

³⁵³ Míru třídního hlasování vyjadřuje index třídního hlasování (*Index of class voting*), který navrhl americký sociolog Robert R. Alford ve své práci *Party and Society: the Anglo-American Democracies* z roku 1963. Je dán rozdílem mezi procentem těch voličů levicových stran, kteří jsou manuálně pracující, a těmi, kteří manuálně pracující nejsou. (NOVÁK [1997], s. 52.)

³⁵⁴ Složení elektorátu NyD v roce 1991 nevykazovalo vyšší podíl dělnických voličů než byl národní průměr. Dělníci byli mezi voliči NyD zastoupeni ze 40 %, což odpovídá poměru v celkové populaci, 42 % tvořily tzv. "bílé límečky" a 11 % maloobchodníci a podnikatelé. (SVÅSAND [1998], s. 86.)

³⁵⁵ Odliv dělnických voličů od sociálnědemokratických stran souvisí s rozpadem dělnické kultury a třídního vědomí, ve Skandinávii tradičně velmi silného. S tím souvisí eroze tradičních voličských vazeb a pokles míry třídního hlasování, který naznačuje tendenci dělnických voličů preferovat nesocialistické strany. V širším

Tento trend do značné míry souvisí právě s umístěním dánské DFP a norské FrPn na pravém pólu hodnotově politické osy levice-pravice a zároveň s jejich posunem na ekonomicko-politické škále směrem do středu, čímž si vytvořily image *pro-welfare* stran blížících se sociální demokracii.³⁵⁶ Z pohledu těchto stran se jedná o promyšlený a racionální krok - na hodnotově politické ose jsou dělnickému voliči nejbližší a pokud zároveň nebudou v ekonomických záležitostech vyhraněně pravicové, mají velký potenciál přitáhnout značnou část dělníků - samozřejmě za podmínky nízké úrovně třídního hlasování, která se zdá být v obou zemích splněna.³⁵⁷

6.4 Volební systém

Klíčovým předpokladem vzniku krajně pravicové strany je poměrný volební systém, jehož základní myšlenkou je co nejpřesněji převést poměr voličských preferencí na úroveň parlamentního zastoupení stran, tzn., že každá strana získá počet mandátů co nejvíce odpovídající počtu obdržených hlasů. Volební systém poměrného zastoupení tedy směřuje k zavedení a udržování multipartismu - usnadňuje životaschopnost malých stran a je tak klíčovou podmínkou pro vznik krajně pravicových stran. Většina proporčních volebních systémů je nicméně doplněna o určitá opatření, která mají za cíl bránit přílišné roztržitosti stranického spektra. Mezi nejčastější nástroje posilující většinový charakter poměrného volebního systému patří volební klauzule.³⁵⁸

Výše uzavírací klauzule pro vstup do parlamentu představuje čistě mechanickou překážku pro vstup malých stran do parlamentu a má také psychologický dopad na voliče, kteří se v případě existence vyššího volebního prahu rozhodnou spíše pro stranu, u které panuje větší míra jistoty, že dosáhne na parlamentní zastoupení a že tím pádem hlas odevzdaný této straně nepropadne. Pro nově vzniklé strany pak může být velmi složité se do parlamentu dostat a první neúspěšné volby, po nichž následující minimálně tři nebo čtyři roky mimoparlamentní práce, jsou pro ně zátěžovou zkouškou, kterou většina z nich nevydrží.

kontextu lze tento trend považovat za důkaz měnící se struktury konfliktních linií ve společnosti. (BJØRKLUND – ANDERSEN [2000], s. 216-218.)

³⁵⁶ BJØRKLUND, Tor. Fremskrittspartiets suksess og kulturell standardisering. *Nytt Norsk Tidsskrift*. 2007b, årgang 24, nr. 2, s. 152-153.

³⁵⁷ BJØRKLUND [2007b], s. 161.

³⁵⁸ NOVÁK [1997], s. 132-136.

Všechny tři skandinávské země volí své parlamentní reprezentanty podle poměrného volebního systému s různou výší volební klauzule. Švédský volební systém obsahuje čtyřprocentní volební práh, který brání přílišné fragmentaci parlamentního spektra. Pokud by stejná klauzule existovala i v sousedních skandinávských zemích v osmdesátých letech, ani jedna z tamějších krajně pravicových stran by minimálně po jedno volební období nezískala parlamentní zastoupení a je otázkou, zda by jim po minimálně čtyřleté absenci v parlamentu voliči dali druhou šanci. Relativně vysoká hranice volitelnosti do švédského parlamentu se tak zdá být jedním z důvodů neúspěchu zdejších krajně pravicových stran.³⁵⁹

Norsko má sice od roku 1989 stejně jako Švédsko čtyřprocentní volební klauzuli, ta se ale uplatňuje pouze v souvislosti s rozdělováním devatenácti kompenzačních mandátů, kterého se může zúčastnit právě jen strana, která v celostátním měřítku obdrží minimálně 4 % hlasů. Zbýlých 150 mandátů se přiděluje na úrovni jednotlivých volebních obvodů podle modifikovaného dělitele Sainte-Laguë.³⁶⁰

Nejsložitější volební systém má Dánsko, kde musí strana pro získání mandátu splnit aspoň jednu z následujících podmínek: získá 2 % hlasů na celostátní úrovni (tzn. klasická volební klauzule ve výši 2 %), získá přímého mandátu aspoň v jednom ze sedmnácti vícemandátových volebních obvodů, anebo získá takového počtu hlasů, který koresponduje s regionálním poměrem hlasů ku mandátu minimálně ve dvou ze tří volebních krajů, kterými jsou Jutsko, dánské ostrovy a hlavní město Kodaň.³⁶¹

Zdá se tedy, že relativně vysoký volební práh, který je nutné překonat pro vstup do švédského parlamentu, se může negativně odrazit v možnosti malých stran získat parlamentní zastoupení. NyD nicméně v roce 1991 tento práh překročila a v následujících volbách své parlamentní působení obhájovala již z pozice parlamentní strany, což pravděpodobně určitým způsobem snížilo psychologický dopad výše klauzule na rozhodování voličů a je tedy pravděpodobné, že volební klauzule v případě neúspěchu švédské NyD nehrála zásadní roli.

6.5 Historicko-politický vývoj

Šedesátá léta ve Skandinávii znamenala nejintenzivnější období budování sociálního státu spojené s neustálým zvyšováním daní a expanzivním růstem státního sektoru.

³⁵⁹ SVÅSAND [1998], s. 89.

³⁶⁰ HAVLÍK [2006], s. 287.

³⁶¹ DOČEKALOVÁ [2002], s. 168.

Nespokojenost s politikou sociálnědemokratických vlád se projevila nejprve v Norsku v parlamentních volbách 1965, ze kterých vzešla koaliční vláda pravého středu pod vedením Pera Bortena, vůbec první vláda občanských stran od konce druhé světové války.³⁶² Bortenova vláda ovšem nenaplnila všeobecné očekávání razantní změny politického kurzu a pokračovala v nastolené politické linii, přičemž úroveň daňové zátěže se zvyšovala ještě rychleji než v době předchozích vlád.³⁶³ Po necelých šesti letech, kdy bylo jasné, že dosažení změny systému je nereálné, se do úřadu opět vrátili sociální demokraté vedení Trygve Brattelim, které na podzim 1972 vystřídala další občanská koalice, tentokrát v čele s Larsem Korvaldem.³⁶⁴

V Dánsku došlo k vládní výměně v roce 1968, kdy na základě výsledků parlamentních voleb vznikla vláda Hilmara Baunsgaarda složená z konzervativců, liberálů a levicových radikálů, tzv. VKR-koalice. Dánští voliči však také brzo pochopili, že nová vláda jejich naděje na snížení daňové zátěže a redukci byrokratického aparátu nevyslyší, a na následující volební období se vrátili k jednobarevné menšinové vládě sociální demokracie pod vedením Jense Otto Kraga.³⁶⁵

Hluboké rozčarování, nedůvěra a pocit odcizení od politiky tradičních stran v situaci, kdy občanské strany jako plnohodnotná opoziční alternativa vůči rozhazovačné politice sociální demokracie naprosto selhaly a nová vláda v podstatě nebyla ničím jiným než drobnou kosmetickou úpravou té předcházející, byly zcela namístě, zvláště když na konci šedesátých let v systému prakticky neexistovala žádná třetí politická alternativa. Do této atmosféry vstoupily FrPd a ALP jako jediné strany přinášející skutečnou změnu a dokázaly velmi efektivně využít protestní potenciál voličů znechucených tradiční politikou.

Rydgren v této souvislosti hovoří o tzv. konvergenci v politickém prostoru, ke které dochází v okamžiku, kdy se reálné politické chování jednotlivých stran vzájemně sblíží natolik, že voliči mají pocit, že etablované politické strany pro sebe navzájem nepředstavují konkurenční alternativy. To může vyústit v podporu krajně pravicových subjektů, které se profilují jako jediná skutečná alternativa k existujícím stranám.³⁶⁶ Politický vývoj v Dánsku a

³⁶² Koaliční vláda Sp, H, V a KrF úřadovala v letech 1965-1971. (*Per Bortens regjering*. Wikipedia: Den frie encyklopedi [online]. 2001, 25. sep 2007 [cit. 2010-07-06]. Dostupný z WWW: <http://no.wikipedia.org/wiki/Per_Bortens_regjering>.)

³⁶³ ANDERSEN – BJØRKLUND [1990], s. 198.

³⁶⁴ Bratelliho menšinová vláda sociálních demokratů trvala od března 1971 do října 1972 a po ní se chopila úřadu v pořadí druhá občanská koalice v čele s Larsem Korvaldem, tentokrát tvořená Sp, KrF a V. (*Norges regjeringer*. Wikipedia: Den frie encyklopedi [online]. 2001, 25. sep 2007 [cit. 2010-07-06]. Dostupný z WWW: <http://no.wikipedia.org/wiki/Norges_regjeringer>.)

³⁶⁵ *Danmarks regeringer*. Wikipedia - Den frie encyclopædi. [online] 17. juni 2010 [cit. 2010-07-03]. Dostupný z WWW: <http://da.wikipedia.org/wiki/Danmarks_regeringer>.

³⁶⁶ RYDGREN [2002], s. 47.

v Norsku předcházející volebnímu průlomů krajní pravice na počátku sedmdesátých let tuto tezi potvrzuje.

Ve Švédsku vládli sociální demokraté nepřetržitě až téměř do konce sedmdesátých let a po celou dobu nejexpanzivnějšího budování sociálního státu tedy z pohledu voličů - minimálně formálně - existovala alternativa ke stávající vládě, což snižovalo volební potenciál případných nových stran. Na základě překvapivých výsledků parlamentních voleb v roce 1976 byla sestavena vůbec první nesocialistická vláda za posledních čtyřicet let. Jednalo se o koalici FP, M a Cs pod vedením Thorbjörna Fälldina, který na postu premiéra vystřídal tehdejšího předsedu švédské sociální demokracie Olofa Palmeho.³⁶⁷

Osud švédské občanské vlády byl stejný jako v sousedních zemích - ani ona nedokázala efektivně regulovat veřejné výdaje a snížit daňové zatížení obyvatel. Z vládní koalice navíc v roce 1981 vystoupili konzervativci, kteří tak pro rozčarované voliče přece jen představovali jistou alternativu k vládním občanským stranám.³⁶⁸ Od roku 1982 až do průlomových voleb v roce 1991 ve Švédsku znovu vládli sociální demokraté. Teprve konec studené války a pád komunismu podrobil kritice některé dlouhodobé politické doktríny švédských vlád a uvolnil tak prostor pro nové politické subjekty, jedním z nichž byla právě NyD.³⁶⁹

Úpěch krajně pravicové NyD se ale ukázal být pouze krátkodobým fenoménem a od odchodu strany z Riksdagu v roce 1994 se ve Švédsku žádná relevantní krajně pravicová formace zatím neobjevila. Widfeldt vyzdvihuje jako jeden z faktorů, který zabránil vzniku životaschopné krajně pravicové strany ve Švédsku, relativně radikální daňovou politiku a poměrně rozsáhlou privatizaci prováděnou Bildtovou konzervativní vládou v první polovině devadesátých let, která eliminovala podstatnou část nespokojenosti s ekonomickou politikou vlády, ze které profitovaly krajně pravicové strany v sousedním Dánsku a Norsku.³⁷⁰

6.6 Postoj k EU

Na podzim roku 1972 proběhla v Dánsku a v Norsku referenda o vstupu zemí do ES. Kampaně, které jim předcházely, vyvolaly rozkol jak ve vládní koalici, tak i uvnitř většiny

³⁶⁷ *Sveriges regering*. Wikipedia - Den fria encyklopedin. [online] 19.07.2010 [cit. 2010-07-22]. Dostupný z WWW: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Sveriges_regering>.

³⁶⁸ SVÅSAND [1998], s. 89.

³⁶⁹ ANDERSEN - BJØRKLUND [2000], s. 196.

³⁷⁰ JOHANSEN [2007], s. 54.

ostatních stran a odcizily je od jejich tradičních voličských segmentů, což byl zejména případ norské DNA. Pro členství se nakonec v referendu vyslovilo 63,4 % Dánů, zatímco Norové těsnou většinou 53,5 % hlasů vstup do ES odmítli. Výsledky referend pravděpodobně ještě více umocnily všeobecný pocit frustrace a nedůvěry v politiku a politické elity, který se stal živnou půdou pro vznik krajně pravicových stran se silným protestním profilem, jakými byly právě FrPd a ALP.³⁷¹

Švédsko rozhodovalo o svém členství v EU až v roce 1994 a zatímco Norové téhož roku v historicky druhém referendu zapojení do evropských struktur znovu odmítli, těsná většina 52,3 % Švédů se vyslovila pro vstup své země do EU. Otázka evropské integrace nevnášela do švédského veřejného diskurzu takový konfliktní náboj jako v sousedním Norsku, ačkoli část švédské veřejnosti se cítila zrazena sociální demokracií, která před parlamentními volbami 1991 náhle změnila své dosud negativní stanovisko z konce roku 1990 a podala přihlášku do ES. Nicméně vzhledem k tomu, že NyD byla proevropsky orientovanou stranou, lze ztěžít tvrdit, že příčinou jejího volebního úspěchu v roce 1991 byli zklamaní voliči sociální demokracie.³⁷²

Obecně lze kampaň před švédským referendem o vstupu do EU označit za velmi umírněnou. Omezila se na několik málo veřejných mítinků a televizních debat s minimem kontroverzních prohlášení a vyhrocených postojů a neměla tím pádem tak dramatický dopad na etablované stranické vazby jako v jiných zemích.

Podobný efekt jako referenda o přistoupení k ES/EU v Norsku a v Dánsku měla však ve Švédsku debata o budoucnosti jaderné energetiky. V roce 1980 vypsala švédská vláda v reakci na havárii americké jaderné elektrárny Three Mile Island celonárodní referendum, ve kterém Švédové rozhodli o úplné likvidaci jaderné energetiky do roku 2010.³⁷³ Způsob, jakým byly otázky formulovány, silně zpochybnil demokratický princip referenda a předem vyloučil účast voličů, kteří si přáli zachování kontinuity jaderné energetiky ve Švédsku.³⁷⁴

³⁷¹ ANDERSEN – BJØRKLUND [1990], s. 198.

³⁷² RYDGREN [2002], s. 52.

³⁷³ V červnu 2010 švédský parlament těsnou většinou toto třicet let staré rozhodnutí zrušil a do budoucna bude ve Švédsku možné provozovat i stavět nové jaderné reaktory. (*Švédský parlament dal po 30 letech opět zelenou jaderné energii*. Lidovky.cz. [online] 17.06.2010 [cit. 2010-07-24]. Dostupný z WWW: <http://www.lidovky.cz/svedsky-parlament-dal-po-30-letech-opet-zelenou-jaderne-energii-pb1-/ln_zahranici.asp?c=A100617_222811_ln_zahranici_mev>.)

³⁷⁴ Voliči se rozhodovali pouze mezi třemi negativními alternativami s různým stupněm restriktivity. (*Folkomröstningen om kärnkraften*. Wikipedia - den fria encyklopedin. [online] 22.07.2010 [cit. 2010-07-24]. Dostupný z WWW: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Folkomr%C3%B6stningen_om_k%C3%A4rnkraften#cite_note-Intervjuer_Sveriges_Radio-0>.)

Andersen a Bjørklund jsou přesvědčeni, že hluboké rozčarování a znechucení voličů nad stylem, jakým vládnoucí strany - bez ohledu na to, zda se jednalo o socialisty nebo strany občanské - rozhodují o zásadních otázkách budoucnosti země, se s téměř desetiletým zpožděním odrazilo v proměně volebního chování švédských voličů. Ti v roce 1988 vyslali do Riksdagu Stranu zelených (Miljöpartiet de Gröna, MP), která poprvé po více než půlstoletí narušila rigiditu švédského pětistranického modelu. V následujících volbách zažili svůj parlamentní debut také křesťanští demokraté a krajně pravicová NyD, kterou do Riksdagu vynesly právě hlavně protestní hlasy nespokojených voličů.

Ačkoli tedy úspěch krajní pravice ve Švédsku - jakkoli omezený a krátkodobý - nelze přičítat odcizení voličů od etablovaných stran v otázce evropské integrace, Rydgren se domnívá, že potenciál této otázky ve švédské politice není z dlouhodobého hlediska zdaleka vyčerpán. Když byli v průběhu roku 1998 občané EU dotazováni, zda považují členství své země v EU za pozitivní, švédští voliči se ukázali být jedněmi z nejeuroskeptičtějších. Je tedy pravděpodobné, že existuje relativně početný segment voličů, kteří se staví negativně k evropské integraci a kteří se zároveň nacházejí blízko pravého pólu hodnotově orientované osy. Ti by se mohli stát potenciální voličskou základnou nové krajně pravicové euroskeptické strany.³⁷⁵

6.7 Faktor vůdcovství a vnitřní organizace strany

Politologové zabývající se studiem stran a dynamikou stranických systémů se obecně shodují na tom, že je třeba odlišit podmínky umožňující vznik nové strany a podmínky příznivé pro její následnou konsolidaci a etablování v systému. Pro přežití nové strany, která vstupuje do fungujícího stranického systému, je extrémně důležitý faktor vůdcovství, zvláště v počáteční fázi její existence, kdy je velmi zranitelná. To platí dvojnásob zvláště u populistických krajně pravicových stran, které se ve svých počátcích často profilují jako strany jednoho muže - charismatického vůdce, který je synonymem strany jako takové.³⁷⁶

Je však nutné odlišit podmínky příznivé pro vznik nové strany a pro její následnou konsolidaci s tím, že každá fáze vývoje strany vyžaduje jiný typ lídra. Nově vzniklá strana se nejprve musí dostat do povědomí voličů - jinými slovy musí být vidět a slyšet. Glistrup,

³⁷⁵ RYDGREN [2002], s. 41.

³⁷⁶ ANDERSEN - BJØRKLUND [2007, preliminary draft].

Lange i duo Wachtmeister - Karlsson na sebe dokázali svým excentrickým a provokativním vystupováním obrátit pozornost médií a zprostředkovat tak poselství své strany co nejširšímu okruhu veřejnosti. Dosud nevídaný styl vedení volební kampaně - ať již šlo o veřejné přiznání k daňovým únikům, popíjení alkoholu během přímého televizního přenosu v zemi, kde je otázka prohibice, resp. státního monopolu na prodej alkoholu jedním z politicky nejuvýběšnějších témat, nebo výroky o účinnosti potravního řetězce v prevenci chudoby v Africe pronášené pod logem se žlutým „smajlíkem“ a za zvuků stranické hymny - dokázal oslovit voliče znechucené alibistickou politikou tradičních stran a během pár měsíců vynést skandinávské krajně pravicové strany do národních parlamentů.

Pro následnou konsolidaci strany a její etablování v politickém mainstreamu jsou ale důležité jiné podmínky a strany typu *one-man party* volně seskupené okolo jednoho vůdce nemají dlouhodobě příliš mnoho šancí na přežití. Neorganizovanost a absence formálních pravidel v kombinaci s existencí několika silných osobností uvnitř strany jsou častou příčinou vnitřních turbulencí, které stranu oslabují i navenek a mohou vést až k jejímu rozpadu.

Úspěšné krajně pravicové formace jsou charakteristické silným vůdcovstvím podporovaným výrazně hierarchizovanou a centralizovanou vnitřní organizací. Přísný důraz na disciplínu je doplněn pružným mechanismem vyloučení ze strany, např. rezignace akcí v případě norské FrPn, na základě které je možné vyloučit člena strany bez jakéhokoli přezkoumání či formálního vylučovacího procesu. Tento nástroj je důležitý zejména s ohledem na proklamované úsilí stran o získání vládních postů, který je podmíněn především jejich dlouhodobě seriózní, předvídatelnou a důvěryhodnou image.

Charismatický Anders Lange dokázal na počátku sedmdesátých let v Norsku svým provokativním vystupováním vzbudit pozornost, přitáhnout zájem voličů a během necelých pěti měsíců přivést svou stranu do Stortingu. Krátce po volbách se ale ukázalo, že jako vůdce byl prakticky nepoužitelný. ALP byla naštěstí zanedlouho „zachráněna“ před svým zakladatelem a během pevného a autoritativního vedení Carla I. Hagena se již pod nálepkou FrPn plně konsolidovala, vybudovala si organizační strukturu a kompaktní ideologicko-politický profil a stala se součástí hlavního proudu norské politiky, ačkoli stále jako čistě opoziční strana s nulovým koaličním potenciálem, přitahující velkou část protestních hlasů.

Politici vědci a komentátoři se domnívali, že po Hagenově odchodu z předsednického postu v roce 2006 bude následovat dramatický propad a možná i zánik FrPn, stejně jako o tři desetiletí dříve prorokovali, že smrt Anderse Langeho znamená smrt celé jeho strany. S nástupem Siv Jensenové do čela FrPn byla zahájena fáze „normalizace“ a strana intenzivně usiluje o to stát se pro ostatní politické strany akceptovaným partnerem a získat vládní

zastoupení. I přes občasné výkyvy volební podpory lze říci, že tato strategie se FrPn daří a Siv Jensenová ve své nové roli uspěla - stala se silným lídrem silné politické strany.

Dánská FrPd vznikla také jako strana jednoho muže, nebo spíše protestní hnutí volně seskupené okolo charismatického „duchovního guru“ Mogense Glistrupa, který se ostře vymezoval vůči etablovaným stranám a stranické politice jako takové. Glistrup dokázal oslovit nespokojené dánské voliče a během několika měsíců dovedl FrPd k triumfálnímu volebnímu výsledku, který straně otevřel cestu do Folketingu. Vnitřní rozpory, které uvnitř FrPd záhy začaly zejména zásluhou kontroverzní osobnosti jejího lídra vyplouvat na povrch, stranu konstantně oslabovaly a začalo být jasné, že ji může zachránit jen radikální změna politického kurzu. Během Glistrupova pobytu ve vězení v první polovině osmdesátých let se faktické moci ve straně chopilo pragmaticky orientované křídlo pod vedením Pii Kjærsgaardové. Ta dokázala obnovit důvěru voličů v FrPd - mimo jiné i tím, že se jí podařilo poměrně efektivně eliminovat vliv Mogense Glistrupa po jeho návratu z vězení, k čemuž on sám výrazně přispíval svou nepřizpůsobivostí a extrémními názory.

Vnitřní situace v FrPd se však ukázala jako dlouhodobě neudržitelná a vyvrcholila odchodem pragmatického křídla kolem Pii Kjærsgaardové, která v polovině devadesátých let založila vlastní stranu DFP navazující na pozitivní odkaz FrPd. Kjærsgaardová se jako předsedkyně DFP stává častým terčem kritiky kvůli údajnému autoritářskému vedení a absenci demokratických procedur uvnitř strany. DFP je silně centralizovanou stranou kladoucí důraz na naprostou loajalitu k vedení a stranickému programu, což je pro ni v kontextu dlouhodobé *office-seeking* strategie klíčové, a v tomto ohledu se nijak výrazně neliší od modelu standardní západoevropské krajně pravicové strany. Ve světle volebních výsledků DFP se tato taktika zdá být úspěšná a strana už třetí volební období v parlamentu podporuje středopravicovou vládní koalici, čímž si zajišťuje vliv na formování vládní politiky.

Švédská NyD byla založena jako „strana dvou mužů“ - Iana Wachtmeistera a Berta Karlssona. To, co se zpočátku zdálo být velkou výhodou, se posléze stalo hlavní příčinou rozpadu strany. Okázale manifestované přátelství mezi Wachtmeisterem a Karlssonem a společné odhodlání vybudovat úspěšnou politickou stranu se zvrhlo v mocenský boj plný osobních útoků, pomluv a vzájemných obviňování. Kolem obou vůdčích osobností vykrytalizovaly nepřátelské frakce, z nichž ani jedna neměla kapacity stranu efektivně vést. Karlssonovi příznivci obviňovali stranického předsedu Wachtmeistera z nedemokratických praktik a vyčítali mu, že vede stranu jako byznysmen a ne jako politik, zatímco sami byli Wachtmeisterovým křídlem označováni za nedisciplinovanou skupinu populistů, kteří nejsou

schopni stranu přetvořit v seriózní politickou alternativu.³⁷⁷ Rezignace Iana Wachtmeistera na post předsedy strany na počátku roku 1994 a následný odchod Berta Karlssona byly začátkem konce NyD.

NyD si mimo jiné právě díky neustálým konfliktům ve vedení nestihla během krátké doby své existence vybudovat fungující strukturu, která by dokázala efektivně zamezit proliferaci ultrapravicových a neonacistických radikálů do strany na lokální úrovni, což byl jeden z nejzávažnějších problémů, se kterými se strana potýkala. V roce 1993 NyD nicméně přijala opatření, které v praxi oddělilo regionální organizace od celostátního vedení strany. To se stalo jen jakýmsi kooperačním centrem, se kterým regionální organizace uzavíraly ad hoc dohody v době konání komunálních voleb. Tím se ale NyD problému napojení na pravicově extremistické kruhy prakticky nezbavila, což lze považovat právě za jeden z důvodů jejího kolapsu.

³⁷⁷ SVÅSAND [1998], s. 82.

7. Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala tématem krajně pravicových stran ve Skandinávii. Předmětem analýzy byly tři skandinávské politické systémy - dánský, norský a švédský, v jejichž kontextu více či méně úspěšně operují krajně pravicové strany. Ačkoli tyto země vykazují celou řadu shodných znaků a politická věda na ně často nahlíží jako na specifický subsystém fungující na bázi stejných principů a dynamiky, v jednom zásadním bodě se liší: v tradici dlouhodobě úspěšné krajně pravicové strany ve stranickém systému. Tento fakt se stal výchozím bodem mé diplomové práce, která měla za cíl odhalit kauzální souvislosti mezi charakterem a fungováním jednotlivých politických systémů a úspěchem, resp. neúspěchem krajně pravicových stran.

Prostřednictvím metody kvalitativní případové studie jsem se v diplomové práci snažila potvrdit, resp. vyvrátit následující dvě hypotézy:

Hypotéza 1 Pro vznik a následnou konsolidaci krajně pravicových stran hraje klíčovou roli zejména ekonomická situace a faktor přistěhovalectví. Podstatný vliv má také obecná dynamika stranické soutěže v dlouhodobém kontextu historicko-politického vývoje systému. Pro životaschopnost krajně pravicových stran je extrémně důležité také silné vůdcovství a vnitrostranická disciplína.

Hypotéza 2 Podmínky umožňující vznik nové strany a faktory příznivé ve fázi její následné konsolidace a etablování se v systému se od sebe vzájemně liší.

Na základě širší analýzy sekundární literatury věnované tématu západoevropské krajní pravice jsem jako relevantní pro vznik a následnou konsolidaci krajně pravicových stran v daném stranickém systému zvolila a podrobněji prozkoumala tyto faktory: přistěhovalectví, nezaměstnanost, všeobecné znechucení politikou a nedůvěra voličů k politickým stranám a institucím, volební systém s důrazem na výši uzavírací klauzule pro vstup strany do parlamentu, dynamika obecného historicko-politického vývoje se zvláštním zřetelem na proměny dynamiky stranické soutěže, postoj k evropské integraci a vnitřní rovina organizace strany s důrazem na charakter vůdcovství.

Země s vysokým počtem přistěhovalců jsou v odborné literatuře často synonymem úspěchu krajní pravice. V případě Skandinávie se však ukazuje, že vysoká míra

přistěhovalectví sama o sobě nezaručuje krajně pravicovým stranám vysoké volební výsledky. Faktor přistěhovalectví hraje v podpoře těchto stran výraznou roli pouze za předpokladu, že toto téma považuje za svou prioritu významná část voličů a že je zároveň politizováno i na úrovni obecného politického diskurzu - jinými slovy, že jej politické strany i voliči považují za důležitou součást aktuální veřejné diskuse. Pokud jsou obě podmínky splněny, přistěhovalectví má pro podporu krajní pravice jednoznačně pozitivní implikace, což potvrzuje případ úspěšných krajně pravicových stran v Dánsku a v Norsku.

Z podrobné analýzy jednotlivých faktorů dále vyplývá, že naprosto klíčovou podmínkou vzniku a následného úspěšného vývoje krajně pravicové strany v daném politickém systému je příznivá ekonomická situace charakterizovaná zejména nízkou úrovní nezaměstnanosti. To odpovídá logice Inglehartovy hypotézy nedostatku (viz. kapitola 3.1), podle které je vysoká míra materiálního zabezpečení předpokladem příklonu k postmateriálním, resp. nemateriálním hodnotám, na kterých se profilují právě strany nové krajní pravice.

Mnoho vlivných politologů a sociologů se nicméně domnívá, že krajně pravicovým stranám naopak nahrává vysoká míra nezaměstnanosti a širší socioekonomické změny způsobené vstupem západních společností do fáze postindustrializace. Krajní pravice se podle nich profiluje jako opozice vůči ekonomické politice vládních stran a přitahuje protestní hlasy voličů, kteří jsou nezaměstnaností přímo postiženi nebo se jí cítí být bezprostředně ohroženi. Jedná se především o jedince s nízkým sociálním statusem a podprůměrným vzděláním, jejichž preference lze v kontextu Flanaganovy teorie označit za autoritářské.

Případ Skandinávie každopádně tuto tezi o „poražených modernizace“ vyvrací a křivka volební podpory krajní pravice v závislosti na vývoji nezaměstnanosti v tomto regionu potvrzuje pravý opak. Krajně pravicové strany ve všech třech sledovaných zemích zaznamenaly jednoznačný nárůst voličských preferencí právě v obdobích ekonomického růstu a nízké nezaměstnanosti. Z toho vyplývá, že hospodářská prosperita a blahobyt potlačují aktuálnost socioekonomického konfliktu a otevírají prostor pro novou, hodnotově politickou dimenzi, jejíž potenciál dokáží krajně pravicové strany velmi efektivně využít. V době ekonomické krize a stoupající nezaměstnanosti je naopak možné očekávat oživení relevance socioekonomického konfliktu, což může vyústit ve zpětný příklon voličů k tradičním politickým stranám.

V souvislosti s úspěchem krajně pravicových stran se také často hovoří o všeobecně rozšířeném a neustále se prohlubujícím znechucením z politiky a narůstající nedůvěře v tradiční politické elity a politické instituce. Zklamání a rozčarování voliči svou frustraci ventilují

prostřednictvím volby krajně pravicových stran, které tradičně přitahují velké množství protestních hlasů. V případě Skandinávie nicméně nelze nalézt jednoznačnou souvislost mezi rostoucí nedůvěrou v politický systém a úspěchy krajní pravice, což dokládá příklad Dánska, které tradičně vykazuje největší spokojenost občanů s politikou a fungováním demokracie jako takové, a přesto zde operuje krajně pravicová strana, která stabilně dosahuje podpory téměř šestiny dánských voličů.

Esenciálním předpokladem pro vstup nových krajně pravicových stran do parlamentu je volební systém poměrného zastoupení, který v obecné rovině napomáhá vzniku a udržování vícestranického modelu. Všechny tři sledované skandinávské země tuto podmínku splňují, avšak liší se výší volebního prahu, který musí strany překonat, aby mohly vstoupit na parlamentní půdu. Švédsko má ze všech tří zemí nejvyšší volební klauzuli, která může v mnoha případech odradit voliče od podpory malých stran a ztížit tak podmínky pro nově vzniklé subjekty, které se ucházejí o důvěru voličů poprvé a ještě nemají vybudovanou stabilní voličskou bázi. Pokud se však straně podaří volební práh jednou překonat a získat parlamentní zastoupení, ztrácí tento faktor zásadní význam a pro její další vývoj již není příliš důležitý.

Vznik a vývoj krajně pravicových stran je také nutné nazírat v širším kontextu obecného historicko-politického vývoje se zvláštním zřetelem k proměnám charakteru a dynamiky stranické soutěže v daném systému. Příznivé prostředí pro vznik a následnou konsolidaci krajně pravicové strany nastává zejména ve chvíli, kdy se tradiční strany co do charakteru své reálně prováděné politiky navzdory předvolebním slibům navzájem přibližují a jedna vůči druhé již nepředstavují skutečnou politickou alternativu. Tím dochází k tzv. konvergenci v politickém prostoru, která nahrává krajně pravicovým stranám profilujícím se jako skutečná alternativa stojící v opozici ke zkompromitovaným stranám politického mainstreamu.

V případě Dánska a Norska sehrála v parlamentním průlomu krajně pravicových stran výraznou roli také otázka evropské integrace a členství země v ES/EU. Někteří politologové dokonce tuto problematiku interpretují jako samostatnou konfliktní linii eurooptimismus-euroskepticismus a je pravděpodobné, že její relevance v rámci politického diskurzu v jednotlivých evropských zemích bude nadále stoupat. Již v současnosti se ukazuje, že faktor zapojení země do evropských struktur může společnost výrazně polarizovat a odcizovat etablované politické strany od jejich tradičních voličských segmentů. Toho mohou využít právě krajně pravicové strany k získání přízně voličů zklamaných postojem „svých“ stran k evropské otázce.

Výzkumy dynamiky vnitřního fungování krajně pravicových stran potvrzují, že pro jejich úspěšný průlom a následnou konsolidaci ve stranickém systému je extrémně důležitý faktor vůdcovství a vnitřní organizace strany. Silný a charismatický vůdce, který dokáže stranu sjednotit, je naprosto klíčovým předpokladem úspěchu zejména v počáteční fázi existence strany.

Analýza jednotlivých faktorů, které se v různé míře projevují jako relevantní pro vznik a následnou konsolidaci krajně pravicových stran ve Skandinávii, tedy v zásadě potvrzuje *Hypotézu 1* formulovanou v úvodu práce. Jednoznačně byl prokázán přímý vliv ekonomické situace na volební zisky krajně pravicových stran, ačkoli případ Skandinávie přinesl v kontextu dosavadního výzkumu poněkud překvapivý závěr, že podpora krajní pravice v těchto zemích roste s tím, jak se snižuje míra nezaměstnanosti a narůstá ekonomická stabilita. Proměny dynamiky stranické soutěže, a zejména pak nárůst konvergence v politickém prostoru, se ukázaly jako zásadní pro vznik a následnou konsolidaci krajně pravicových stran v daném stranickém systému. Zcela nezbytnou podmínkou úspěchu krajně pravicové strany je také osoba charismatického vůdce a silně centralizovaná vnitřní struktura strany s důrazem na naprostou loajalitu k vedení a stranickému programu. Faktor přistěhovalectví naproti tomu nehraje ve volebních úspěších krajně pravicových stran tak významnou roli, jakou mu *Hypotéza 1* přisuzuje, a zdá se být skutečně relevantním pouze za předpokladu politizace tohoto tématu jak na úrovni politických stran, tak na úrovni voličů.

Tvrzení formulované *Hypotézou 2* přesvědčivě potvrzuje vývoj jednotlivých skandinávských krajně pravicových stran nastíněný v kapitole 5. a rozbor vlivu osobnosti lídra na volební úspěchy strany v jednotlivých fázích její existence nastíněný v kapitole 6.7. V počáteční fázi je hlavním úkolem nové strany dostat se do povědomí veřejnosti a přitáhnout pozornost potenciálních voličů, čehož se krajně pravicové strany mnohdy snaží dosáhnout poněkud nestandardním a kontroverzním způsobem vymykajícím se tradičním zvyklostem a převládající politické kultuře. Strany volně seskupené kolem charismatické osobnosti vůdce dlouhodobě porušující nepsaná pravidla politické etiky a neustále překračující hranice společenské akceptovatelnosti však v dlouhodobé perspektivě nemají příliš mnoho šancí na úspěch. Pro úspěšnou konsolidaci strany a její plné etablování v daném stranickém systému v zájmu plnohodnotného zapojení do mechanismů stranické soutěže a eventuálního zisku vládního zastoupení je klíčová zodpovědná a předvídatelná linie, která samozřejmě vyžaduje i odpovídající typ vůdce a vnitrostranické organizace.

8. Epilog: Budoucnost krajní pravice ve Skandinávii

Vznik dánské FrPd a norské ALP na počátku sedmdesátých let minulého století byl v jistém smyslu završením druhé vlny krajně pravicových stran daňového protestu a předzvěstí příchodu ekonomického neoliberalismu, který vstoupil do hlavního proudu západní politiky na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let. Norská FrPn, pokračovatelka ALP, se na konci osmdesátých let v souvislosti s aktuálním tématem přistěhovalectví dokázala přetransformovat v jednu z nejúspěšnějších představitelk třetí vlny krajní pravice a nejsilnější formaci nesocialistické části norského stranického spektra. Podobný úspěch se podařil dánské DFP, která v polovině devadesátých let navázala na úspěšný odkaz FrPd z prvních let její existence a stala se plnohodnotnou součástí dánského stranického spektra jakožto pivotální strana, která již třetí volební období podporuje existenci středopravicové vlády premiéra Rasmussena.

Existuje však reálná možnost, že se DFP a FrPn v dohledné době stanou plnohodnotnou součástí vládních koalic a završí tak své dlouhodobé úsilí o zisk vládních postů? Je jimi proklamovaná *office-seeking* strategie v rozporu s jejich v určitých ohledech i nadále poměrně nestandardním a populistickým vystupováním? Jaký dopad by měla případná účast těchto stran v koaliční vládě na jejich pozici ve stranickém systému a jak by se promítla v jejich volební podpoře?

Bjørklund před několika lety v souvislosti s chystanými volbami do Stortingu, které proběhly na podzim 2009, vyjádřil názor, že je nepravděpodobné, že by se FrPn stala součástí příští koaliční vlády, což se nakonec skutečně potvrdilo. Naopak zdůraznil, že její přirozeností je čistě opoziční role v systému, kde FrPn těží ze své pozice jediné parlamentní strany, která nebyla nikdy zatížena vládní zodpovědností a může si proto dovolit odvážnější rétoriku a populistický styl, kterým apeluje především na voliče s nižším sociálním statusem a podprůměrným vzděláním, soustředěné na pravém pólu dimenze libertarianismus-autoritářství.³⁷⁸ Zejména na komunální úrovni provádí FrPn značně nekonzistentní politiku v závislosti na konkrétní situaci a politické konstelaci, což se ovšem děje na úkor důvěryhodného profilu strany coby potenciálního koaličního partnera.³⁷⁹

³⁷⁸ Konzultace s prof. Torem Bjørklundem, Oslo, 24.10.2007.

³⁷⁹ BJØRKLUND, Tor. Norsk populisme fra Ottar Brox til Carl. I. Hagen. *Nytt Norsk Tidsskrift*. 2004, årgang 21, nr. 3-4, s. 410-420.; LARSEN, Karianne. *En politisk kameleon? En studie av Fremskrittspartiet ved kommune og fylkestingsvalget 2003*. [Masteroppgave i statsvitenskap]. Oslo: Universitetet i Oslo, 2005. Zatímco v jádrových oblastech postupně mizejících kontrakultur na západním pobřeží navázala FrPn na dědictví dříve silných středových stran, v tradičně socialisticky orientovaných obvodech (např. Porsgrunn) se profiluje

Znamená vládní zastoupení pro FrPn volbu „bud’ – anebo“? Bud’ bude strana pokračovat ve svém dosavadním voličsky úspěšném, ale pro ostatní strany neakceptovatelném stylu, anebo se umírní, přijme serióznější politickou linii otevírající možnost budoucí vládní spolupráce v rámci koalice, ovšem zároveň předpokládající vzájemné kompromisy a zodpovědnější rétoriku, které mohou způsobit odliv určité části jejich voličů.

Na první pohled se může zdát, že FrPn ještě nemá vybudovanou stabilní voličskou bázi a její volební podpora vychází čistě z důsledků dvojdimenzionality politického konfliktu, která vystavuje voliče křížícím se tlakům oslabujícím tradiční vazby voličských segmentů a politických stran. FrPn zaujala krajně pravicovou pozici v hodnotově orientovaných záležitostech, zatímco na ekonomicko-politické ose se pozvolna přibližuje středu, čímž oslovuje zejména dělnické voliče.³⁸⁰ Pokud by byla FrPn donucena okolnostmi koaliční spolupráce oslabit radikálně pravicový apel na hodnotově autoritářské dělnické voliče, mohlo by dojít k voličskému přesunu zpět k DNA, která dokáže lépe uspokojit jejich ekonomické požadavky. Podle posledních průzkumů veřejného mínění je možné očekávat, že odpověď přinesou již příští parlamentní volby, které se mají v Norsku konat na podzim 2013.

Dánská DFP již třetí volební období drží ve svých rukou osud vlády pravého středu pod vedením Anderse Fogha Rasmussena, resp. jeho nástupce Larse Løkkeho Rasmussena.³⁸¹ Sdílí tak de facto část vládní zodpovědnosti, což vyžaduje serióznější a předvídatelnější politickou linii než si může dovolit norská FrPn. DFP má na druhou stranu reálný vliv prosadit své programové požadavky, což se jí zčásti podařilo např. v souvislosti s přijetím série restriktivních přistěhovaleckých zákonů po roce 2002.

Strana si nicméně důsledně udržuje krajně pravicový profil v hodnotově orientovaných tématech silného státu, ochrany národních hodnot a tradic nebo přistěhovalectví a zároveň zaujímá smířlivější postoj k dánskému sociálnímu státu, což je ideově-programová kombinace, která jí zajišťuje podporu velké části dělnických voličů a obecně méně vzdělaných voličů s nižším sociálním statutem. Perspektiva plnohodnotné vládní spolupráce

jako „nová sociální demokracie“ a v oblastech s historicky silnou podporou konzervativců (Tønsberg, Nøtterøy) se blíží konzervativní straně. Nekonzistentní ekonomickou politiku FrPn lze ilustrovat na příkladu z roku 2003, kdy strana v oblastech s tradičně silnou podporou konzervativních stran v souladu se svým volebním programem důrazně prosazovala zrušení mýtného s poukazem na již i bez toho neúměrně vysoké zdanění osobní i nákladní dopravy, zatímco v Oslu se její radní pro dopravu, Peter N. Myhre, zasloužil o schválení mýtného až do roku 2022 s očekávaným ziskem 22 mld. NOK. (BJØRKLUND [2007b], s. 165-166.)

³⁸⁰ FrPn zaujímá v současné době v ekonomických otázkách pozici blíže ke středu než konzervativní strana. (BJØRKLUND – ANDERSEN [2000], s. 207.)

³⁸¹ Poté, co se Anders Fogh Rasmussen stal 1. srpna 2009 generálním tajemníkem NATO, jej ve funkci vystřídal jeho jmenovec a stranický kolega Lars Løkke Rasmussen.

zatím krachuje na odmítavém postoji koaličních stran, ale není vyloučené, že tyto strany budou nuceny po příštích volbách svůj přístup přehodnotit.

Co se týče Švédska, některé dílčí závěry nastíněné v předcházejících kapitolách naznačují, že jistý potenciál pro vznik úspěšné krajně pravicové strany zde existuje, ačkoli je zatím poněkud limitován relativně nepříznivým ekonomickým vývojem co se týče míry nezaměstnanosti a nízkou aktuálností tématu přistěhovalectví mezi švédskými voliči. Úrodnou půdu však tvoří růst nespokojenosti a nedůvěry v tradiční politiku, pokles stranické identifikace a naopak nárůst volatility, stejně jako negativní postoj velké části obyvatelstva k zapojení země do evropských struktur a k EU jako takové. Zda Švédsko v blízké budoucnosti zažije parlamentní průlom krajně pravicové strany, se může ukázat již v nadcházejících parlamentních volbách naplánovaných na 19. září 2010.

Shrnutí

Tato diplomová práce se zabývá problematikou skandinávských krajně pravicových stran a jejich úspěchy, resp. neúspěchy během dosavadních téměř čtyřiceti let jejich působení. Širší teoretický rámec poskytuje podklad pro rozbor okolností vzniku a vývoje současné krajní pravice v západní Evropě a pro definici této ideologické rodiny. Práce na základě vývojového konceptu tří vln poválečné krajní pravice sleduje ideově-politický a programový vývoj skandinávských krajně pravicových stran - dánské Strany pokroku (FrPd) a jejího úspěšného odštěpku Dánské lidové strany (DFP), norské Strany pokroku (FrPn) a švédské Nové demokracie (NyD). Závěrečná část práce analyzuje faktory relevantní pro vznik a následnou úspěšnou konsolidaci nové krajně pravicové strany v daném politickém systému prostřednictvím komparace tří případů skandinávských stranických systémů, v jejichž rámci více či méně úspěšně operují nebo operovaly krajně pravicové strany. Na základě porovnání dánské a norské krajní pravice se specifickým případem Švédska, kde žádná krajně pravicová strana v dlouhodobém kontextu dosud neuspěla, práce dochází k závěru, že pro vznik a následnou konsolidaci krajně pravicových stran ve Skandinávii je příznivá zejména prosperující ekonomika s nízkou úrovní nezaměstnanosti v rovině politického systému a charismatické vůdcovství se silně centralizovanou stranickou organizací na úrovni vnitřního fungování strany. Velkou roli samozřejmě hraje obecný historicko-politický vývoj, zejména v kontextu proměn dynamiky stranické soutěže. Za určitých podmínek se v podpoře krajní pravice příznivě odráží také vysoký počet přistěhovalců v zemi a konfliktní potenciál problematiky evropské integrace.

Klíčová slova:

krajní pravice, Skandinávie, Strana pokroku (Dánsko), Dánská lidová strana, Strana pokroku (Norsko), Nová demokracie

Summary

This diploma thesis deals with far right parties in Scandinavia and their achievements and failures since their birth in the beginning of the seventies. Conditions of the origin and development of the contemporary far right parties and a definition of this ideological party family are analyzed on the background of a broader theoretical framework. The thesis pursues ideological-political and programmatic shifts of the Progress Party (FrPd) and Danish People's Party (DFP) in Denmark, Progress Party (FrPn) in Norway and New Democracy (NyD) in Sweden and their contemporary role within the system using Beyme's concept of three waves of the postwar far right in Western Europe. The aim of this diploma thesis is to find out which factors and conditions were relevant for the emergence and subsequent consolidation of new far right parties in the three respective Scandinavian party systems chosen as subjects of this comparative analysis. Comparing the two successful far right parties - the Norwegian and Danish Progress Parties plus the Danish People's Party - with the negative case of Sweden's New Democracy, the thesis concludes that economic stability and prosperity with low unemployment rate on the system level and charismatic leadership with strong party organisation on the party level are most favourable to the emergence and subsequent consolidation of far right parties in Scandinavia. In addition, the character of recent political development with special respect to the long-term changes in party competition dynamics play a significant role as well. Under certain circumstances, the support for far right reflects high level of immigration and negative attitudes towards the EU.

Key words:

far right, Scandinavia, Progress Party (Denmark), Danish People's Party, Progress Party (Norway), New Democracy

Seznam literatury

Neperiodická literatura

- ANDERSEN, Jørgen Goul et al. *Det nye politiske landskab: Folketingsvalget 2005 i perspektiv*. Århus: Academica, 2007.
- ARTER, David. *Scandinavian Politics Today*. Manchester: Manchester University Press, 1999a.
- AURDAL, Martine. *Siv: Portret av en formann*. Oslo: Kagge forlag, 2006.
- BERGLUND, Sten, LINDSTRÖM, Ulf. *The Scandinavian Party System(s): a comparative study*. Lund: Studentlitteratur, 1978.
- BETZ, Hans-Georg. *Exclusionary Populism in Western Europe in 1990s and beyond: A Threat to Democracy and Civil Rights?* Geneva: United Nations Research Institute for Social Development, 2004.
- BETZ, Hans-Georg, IMMERFALL, Stefan (eds.). *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. New York: St. Martin's Press, 1998.
- BETZ, Hans-Georg. *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. Basingstoke: Macmillan, 1994.
- BEYME, Klaus von. *Political Parties in Western Democracies*. Aldershot: Gower, 1985.
- BJØRKLUND, Tor. *Anders Lange og Fremskrittspartiet: Norges svar på Glistrupianismen*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, 1981.
- BJØRKLUND, Tor, ANDERSEN, Jørgen Goul. The Far Right Parties in Scandinavia [preliminary draft], to appear in: DAVIES, Peter (ed.). *Encyclopaedia of the Far Right in Europe*. Oxford: Greenwood Publishing Group, 2007.
- BORRE, Ole. *Issue Voting. An Introduction*. Århus: Aarhus University Press, 2001.
- DAHLSTRÖM, Carl, ESAIASSON, Peter. *The Immigration Issue and Anti-Immigrant Party Success. Is Sweden the Odd Case Out?* Göteborg: The Quality of Government Institute, 2009, s. 32.
- DALTON, Russel J., BECK, Paul A., FLANAGAN, Scott C. (eds.). *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies: Realignment or Dealignment?* Princeton: Princeton University Press, 1984.

- DOWNS, Anthony. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper Collins, 1957.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, HEROUTOVÁ, Andrea. *Kongres českých politologů*. Praha: Česká společnost pro politické vědy, 2003.
- GELLNER, Arnošt. *Národy a nacionalismus*. Praha: Hříbal, 1993.
- HAINSWORTH, Paul (ed.). *The Extreme Right in Europe and the USA*. London: Pinter Publishers Limited, 1992.
- HAINSWORTH, Paul (ed.). *The Politics of the Extreme Right: From the Margins to the Mainstream*. London: Pinter, 2000.
- HEIDAR, Knut. *Norway. Elites on Trial?* Boulder: Westview Press, 2001.
- HEIDAR, Knut, SVÅSAND, Lars (eds.). *Partier uten grenser?* Tano Aschehoug: Oslo, 1997.
- HJELSETH, Arve. *En seiglivet døgnflue. FrP's vekst i 80-årene: Noen mulige årsaker*. [Masteravhandling i sosiologi]. Oslo: Universitetet i Oslo, 1992.
- HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír. *Konfliktní demokracie. Moderní a masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2004.
- IGNAZI, Piero. *Extreme right parties in Western Europe*. New York: Oxford University Press, 2003.
- IGNAZI, Piero. *New Challenges: Post Materialism and the Extreme Right*. Working Paper 1996/91, 1996.
- INGLEHART, Ronald, BESAÑEZ, Miguel, MORENO, Alejandro. *Human values and beliefs: a cross-cultural sourcebook : political, religious, sexual, and economic norms in 43 societies : findings from the 1990-1993 World values Survey*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998.
- INGLEHART, Ronald. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1997.
- INGLEHART, Ronald. *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press, 1977.
- IVERSEN, Jan Martin. *Fra Anders Lange til Carl I. Hagen. 25 år med Fremskrittspartiet*. Oslo: Millenium, 1998.

- JOHANSEN, Trond. *Et populistisk manifest?: en analyse av Fremskrittspartiets partiprogram og populistisk profil vis-á-vis Dansk Folkeparti og Sverigedemokraterna*. [Hovedoppgave i statsvitenskap] Oslo: Universitetet i Oslo, 2007.
- KITSCHOLT, Herbert (In collaboration with Anthony J. McGann). *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995.
- KLÍMA, Michal. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, 1998.
- LARSEN, Karianne. *En politisk kameleon?: En studie av Fremskrittspartiet ved kommune og fylkestingvalget 2003*. [Masteroppgave i statsvitenskap]. Oslo: Universitetet i Oslo, 2005.
- LIPSET, Seymour M., ROKKAN, Stein. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York - London: The Free Press and Collier-MacMillan Limited, 1967.
- LIPSET, Seymour Martin. *Political Man: The Social Bases of Politics*. Baltimore, Maryland: The John Hopkins University Press, 1981.
- LODENIUS, Anna-Lena, LARSSON, Stieg. *Extremhögern*. Stockholm: Tidens Förlag, 1991.
- MAIR, Peter (ed.). *The West European Party System*. Oxford: Oxford University Press, 1990.
- MERKL, Peter H., WEINBERG, Leonard (eds.) *The Revival of Right-Wing Extremism in the Nineties*. London: Frank Cass, 1997.
- MUDDE, Cas. *The Ideology of Extreme Right*. New York: Manchester University Press, 2000.
- MUDDE, Cas. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- NIELSEN, Hans Jørgen. *Er danskerne fremmedfjendske?* Aarhus: Rockwool Foundation Research Unit/ Aarhus University Press, 2004.
- NORRIS, Pippa. *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- NOVÁK, Miroslav. *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997.
- PRED, Allan. *Even in Sweden: racism, racialized spaces, and the popular geographical imagination*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2000.

- RINGSMOSE, Jens. *"Kædeligt har det i hvert fald ikke været..." Fremskridtspartiet 1989-1995*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2003.
- ROKKAN, Stein. *Citizens, Elections and Parties*. Oslo: Universitetsforlaget, 1970.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Praha: Portál, 2000.
- SARTORI, Giovanni. *Strany a stranické systémy: Schéma pro analýzu*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005.
- SCHAIN, Martin, ZOLBERG, Aristide, HOSSAY, Patrick (eds.). *Shadows over Europe: The Development and Impact of the Extreme Right in Western Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2002.
- SIMONSEN, Tor Espen. *Høyrepopulismens politiske metamorfose på 1990-tallet: en komparativ studie av tre nordiske partier: Fremskridtspartiet, Dansk Folkeparti og Fremskrittspartiet*. [Masteroppgave i historie] Oslo: Universitetet i Oslo, 2007.
- STRØM, Kåre, SVÅSAND, Lars (eds.). *Challenges to Political Parties: The Case of Norway*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1997.
- STUBAGER, Rune. *The Education Cleavage: New Politics in Denmark*. Århus: Politica, 2006.
- WOLD, Sven Olav. *Folk mot elite: Dansk Folkepartis og det norske FrP populistiske diskurs*. [Hovedoppgave i statsvitenskap]. Oslo: Universitetet i Oslo, 2005.

Periodická literatura

- ANDERSEN, Jørgen Goul, BJØRKLUND, Tor. Structural Changes and New Cleavages: The Progress Parties in Denmark and Norway. *Acta Sociologica*. 1990, vol. 33, no. 3, s. 195-217.
- ARTER, David. Black Faces in the Blond Crowd: Populist Racialism In Scandinavia. *Parliamentary Affairs*. 1992, vol. 45, no. 3, s. 357-372.
- ARTER, David. Party System Change in Scandinavia since 1970: 'Restricted Change' or 'General Change'? *West European Politics*. 1999b, vol. 22, no. 3, s. 139-158.
- BANKOWICZOVÁ, Božena. Extrémní pravice v Západní Evropě. *Politologická revue*. 2002, roč. 8, č. 2, s. 42-58.

- BETZ, Hans-Georg. The New Politics of Resentment: Radical Right Wing Populist Parties in Western Europe. *Comparative Politics*. 1993, vol. 25, no. 4, s. 413-427.
- BEYME, Klaus von. Right-Wing Extremism in Postwar Europe. *West European Politics*. 1988, vol. 11, is. 2, s. 1-18.
- BJØRKLUND, Tor. Fremskrittspartiets suksess og kulturell standardisering. *Nytt Norsk Tidsskrift*. 2007b, årgang 24, nr. 2, s. 151-168.
- BJØRKLUND, Tor. Norsk populisme fra Ottar Brox til Carl I. Hagen. *Nytt norsk tidsskrift*. 2004, årgang 21, nr. 3-4, s. 410-420.
- BJØRKLUND, Tor. Stortingsvalget 2005: velgere som velferds klienter. *Nytt Norsk Tidsskrift*. 2005, årgang 22, nr. 4, s. 444-454.
- BJØRKLUND, Tor. Unemployment and the Radical Right in Scandinavia: Beneficial or Non-Beneficial for Electoral Support? *Comparative European Politics*. 2007a, vol. 5, no. 3, s. 245-263.
- DOČEKALOVÁ, Pavla. Norská strana pokroku: součást stranické rodiny extrémní pravice? *Politologický časopis*. 2005, roč. 12, č. 4, s. 384-402.
- HAVLÍK, Vlastimil. Proměny norské politiky. *Politologický časopis*. 2006, roč. 13, č. 3, s. 285-305.
- HEIDAR, Knut. Norway: Levels of Party Competition and System Change. *West European Politics*. 1989, vol. 12, no. 3, s. 143-156.
- HLOUŠEK, Vít. Koncept konfliktních linií v západní politické vědě a jeho proměny. *Politologický časopis*. 2002, roč. 9, č. 4, s. 398-414.
- HUSBANDS, Christopher T. The Other Face of 1992: The Extreme-right Explosion in Western Europe. *Parliamentary Affairs*. 1992, vol. 45, no. 3, s. 267-284.
- IGNAZI, Piero. The Silent Counter-Revolution: Hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe. *European Journal of Political Research*. 1992, vol. 22, is. 1, s. 3-34.
- INGLEHART, Ronald. The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies. *American Political Science Review*. 1971, vol. 65, no. 4, s. 991-1017.
- INGLEHART, Ronald, FLANAGAN, Scott. Values in Industrial Societies. *American Political Science Review*. 1987, vol. 81, no. 4, s. 1289-1319.

- JACKMAN, Robert W., VOLPERT, Karin. Conditions Favouing Parties of the Extreme Right in Western Europe. *British Journal of Political Science*. 1996, vol. 26, no. 4. s. 501-521.
- KITSCHOLT, Herbert. The Rise of Left-libertarian Parties in Western Democracies: Explaining Innovation in Competitive Party Systems. *World Politics*. 1988, vol. 40, no. 2, s. 194-234.
- KNUTSEN, Oddbjørn. Expert Judgements of the Left-Right Location of Political Parties: A Comparative Longitudinal Study. *West European Politics*. 1998, vol. 21, no. 2, s. 63-94.
- KNUTSEN, Oddbjørn. The Materialist/Post-Materialist Value Dimension as a Party Cleavage in the Nordic Countries. *West European Politics*. 1990, vol. 13, no. 2, s. 258-274.
- LANE, Jan-Erik, ERSSON, Svante. Parties and Voters: What Creates the Ties? *Scandinavian Political Studies*. 1997, vol. 20, no. 2, s. 179-196.
- MADELEY, John. The Politics of Embarrassment: Norway's 1997 Election. *West European Politics*. 1998, vol. 21, no. 2, s. 187-194.
- MAREŠ, Miroslav. Otázky výzkumu pravicového extremismu. *Politologický časopis*. 2001, roč. 8, č. 2, s. 115-133.
- MUDDE, Cas. The Paradox of the Anti-Party Party: Insights from the Extreme Right. *Party Politics*. 1996b, vol. 2, no. 2, s. 265-276.
- MUDDE, Cas. Right-Wing Extremism Analyzed: A comparative Analysis of the ideologies of three alleged Right-Wing Extremist Parties (NPD, NDP, CP'86). *European Journal of Political Research*. 1995, vol. 27, is. 2, s. 203-224.
- MUDDE, Cas. The War of Words Defining the Extreme Right Party Family. *West European Politics*. 1996a, vol. 19, no. 2, s. 225-248.
- RYDGREN, Jens. Radical Right Populism in Sweden: Still a Failure, But for How Long? *Scandinavian Political Studies*. 2002, vol. 25, no. 1, s. 27-56.
- TAGGART, Paul. New Populist Parties in Western Europe. *West European Politics*. 1995, vol. 18, no. 1, s. 34-51.
- VALEN, Henry. Norway: A Storting Election in the Shadow of the EU. *Electoral Studies*. 1994, vol. 13, is. 2, s. 169-179.
- VALEN, Henry. The Storting Election in Norway, September 2001. *Electoral Studies*. 2003, vol. 22, is. 1, s. 179-185.

- VALEN, Henry. Norway: The Storting Election of September 15, 1997. *Electoral Studies*. 1998, vol. 17, no. 4, s. 555-560.
- WIDFELDT, Anders, Scandinavia: Mixed Success for the Populist Right. *Parliamentary Affairs*. 2000, vol. 53, no. 3, s. 486-500.

Prameny a ostatní zdroje

- *Advarer danskene etter Muhammad-video*. Dagbladet. [online] 08.10.2006 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.dagbladet.no/nyheter/2006/10/08/479107.html>>.
- ANDERSEN, Jørgen Goul. *Valgkampen og valget 1994. Valgkampens meningsmålinger*. Arbejdsrapport nr. 3 fra det danske valgprojekt. Århus: Aarhus Universitet, Institut for Statskundskab, 1995, s. 10. [online] [cit. 2010-07-03]. Dostupný z WWW: <http://www.epa.aau.dk/fileadmin/user_upload/ime/Election/arbejdsrapporter/valgarbapapirnr3.pdf>.
- BJØRKLUND, Tor. *Extreme Right Parties in Scandinavia: An Overview*. EREPS: Extreme Right Electorates and Parties Success [online]. 2003a [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.politik.uni-mainz.de/ereps/download/scandinavia_overview.pdf>.
- BJØRKLUND, Tor. *The Norwegian Progress Party: A Bridge Builder over old Cleavages*. Paper presented at EREPS (Extreme Right Electorates and Party Success) annual meeting, University of Ghent, Ghent, Belgium, 5.-7. December 2003b. [online]. [cit. 2010-07-20]. Dostupný z WWW: <http://www.politik.uni-mainz.de/ereps/download/bjorklund_progress_party_builder_cleavages.pdf>.
- BROŽ, Josef. Pierre Poujade. Malí proti velkým. *Listy: Časopis pro politickou kulturu a občanský dialog* [online]. 2003, č. 5 [cit. 2010-07-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=035&clanek=050313>>.
- *Danmarks regeringer*. Wikipedia - Den frie encyclopædi. [online] 17. juni 2010 [cit. 2010-07-03]. Dostupný z WWW: <http://da.wikipedia.org/wiki/Danmarks_regeringer>.

- *De danske forbehold over for den europæiske union. Udviklingen siden 2000.* København: Dansk institut for internationale studier, 2008. [online] [cit. 2010-07-02] Dostupný z WWW: <<http://www.euoplysningen.dk/upload/application/pdf/4e897952/DIIS2.pdf>>.
- *Denmark's Immigration Issue.* BBC News. [online] 19 February 2005 [cit. 2010-07-07]. Dostupný z WWW: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/4276963.stm>>.
- *Det norske Arbeiderparti.* Wikipedia: Den frie encyklopedi [online]. 2001, 25. sep 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://no.wikipedia.org/wiki/Det_norske_Arbeiderparti#Stortingsvalgshistorikk_1906.E2.80.932005>.
- *DF bruger Muhammed-tegning i valgkampen.* Avisen. [online] 24.10.2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://avisen.dk/df-bruger-muhammed-tegning-i-valgkampen_61320.aspx>.
- *DFP - Principprogram.* [online] únor 2002 [cit. 2010-07-14]. Dostupný z WWW: <http://www.danskfolkeparti.dk/Politik_ny.asp>.
- DOČEKALOVÁ, Pavla. Dánské parlamentní volby roku 2001. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Politologica 1.* s. 172. [online] 2002 [cit. 2010-07-05]. Dostupný z WWW: <<http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Politologica1/Politologica11.pdf>>.
- *Folkomröstningen om kärnkraften.* Wikipedia - den fria encyklopedin. [online] 22.07.2010 [cit. 2010-07-24]. Dostupný z WWW: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Folkomr%C3%B6stningen_om_k%C3%A4rnkraften#cite_note-Intervjuer_Sveriges_Radio-0>.
- *Fremskrittspartiet: Lokalpolitisk prinsippprogram 2003-2007.* Oslo: Fremskrittspartiet, 2003.
- *Fremskrittspartiet: Prinsipp- og handlingsprogram 1997-2001.* Norsk samfunnsvitenskapelig data tjeneste. [online]. 2007 [2010-07-14]. Dostupný z WWW: <<http://samfunnsveven.no/TT/U35.cfm?Utside=&Uttaksnummer=35&Partikode=81&DoKNr=1264&Aar=1997&DokumentType=2>>.
- *Fremskrittspartiet: Prinsipp- og handlingsprogram 2005-2009.* Oslo: Fremskrittspartiet, 2005.
- *Fremskrittspartiets historie 1973-2006* [online]. c2007, 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://www.frp.no/Innhold/FrP/Om_FrP/Historie/>.

- *Fremskrittspartiets ideologikurs 2006: kurshefte*. Oslo: Fremskrittspartiets studieforbund, 2006.
- *Glistrup vandt partiet*. Berlingske Tidende. [online] 11.10.1999 [cit. 2010-07-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.berlingske.dk/danmark/glistrup-vandt-partiet>>.
- HAVLÍK, Vlastimil. Dánsko i nadále ve znamení pravice - parlamentní volby 2005. *Středoevropské politické studie*. 2005, roč. 7, č. 2-3. [online] [cit. 2010-07-07]. Dostupný z WWW: <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=239>>.
- HAVLÍK, Vlastimil. Na imigrantské vlně – volby do Folketingu v roce 2007. *European Electoral Studies*. 2008, vol. 3, is. 2, s. 255. [online] [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://ispo.fss.muni.cz/uploads/EVS/006/EVS_3_2_7.pdf>.
- *Jensen, Siv (1969-) Fremskrittspartiet*. [online] [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <<http://epos.stortinget.no/Biografi.aspx?initialer=SIVJ>>.
- *Konzultace s prof. Torem Bjørklundem*. Oslo, 3., 10., 17. a 24.10.2007.
- *Kåre Willochs regjering*. Wikipedia: Den frie encyklopedi [online]. 2001, 25. sep 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <http://no.wikipedia.org/wiki/K%C3%A5re_Willochs_regjering>.
- *Lagtinget*. Wikipedia: Den frie encyklopedi [online]. 2001, 25. sep 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <<http://no.wikipedia.org/wiki/Lagtinget>>.
- LASÁK, Jan. Norská Fremskrittspartiet: most přes navždy. *Global politics: časopis pro politiku a mezinárodní vztahy* [online]. 2006 [cit. 2010-07-13]. Dostupný z WWW: <<http://www.globalpolitics.cz/clanek/norska-strana.html>>.
- *Mogens Glistrup: founder of Denmark's Fremskridtspartiet*. The Times. [online] September 26, 2008 [cit. 2010-07-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/obituaries/article4827509.ece>>.
- *Muslimsk organisation fordømmer DF-valgplakat*. Politiken. [online] 29.10.2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: <<http://politiken.dk/politik/article408981.ece>>.
- *Norges regjeringer*. Wikipedia: Den frie encyklopedi [online]. 2001, 25. sep 2007 [cit. 2010-07-06]. Dostupný z WWW: <http://no.wikipedia.org/wiki/Norges_regjeringer>.
- PAPIRNÍKOVÁ, Pavla. Unie pro Evropu národů. *Středoevropské politické studie*. 2005, roč. VII, č. 2-3. [online]. jaro-léto 2005. [cit. 2010-07-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=238>>.
- *Per Bortens regjering*. Wikipedia: Den frie encyklopedi [online]. 2001, 25. sep 2007 [cit. 2010-07-06]. Dostupný z WWW:

- http://no.wikipedia.org/wiki/Per_Bortens_regjering>.
- *Pia K. kåret til Europas største racist.* Avisen. [online] 12.03.2009 [cit. 2010-07-14]. Dostupný z WWW: http://avisen.dk/pia-k-kaaret-til-europas-stoerste-racist_104935.aspx>.
 - *Populister vill bilda enad front.* Expo - demokratisk tidskrift. [online] 19.04.2003 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: http://www.expo.se/2003/48_339.html>.
 - *Presentasjon av byrådet.* Oslo kommune – Byrådet. [online] [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: http://www.byradet.oslo.kommune.no/presentasjon_av_byradet/>.
 - *Siv Jensen varsler ren FrP-regjering.* Dagsavisen. [online] 27.12.2007 [2010-07-13]. Dostupný z WWW: <http://www.dagsavisen.no/innenriks/article328462.ece>>.
 - *Statens pensjonsfond.* Wikipedia: Den frie encyklopedi [online]. 2001, 25. sep 2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: http://no.wikipedia.org/wiki/Statens_pensjonsfond#Historiske_tall>.
 - *Stortingsvalget 2009.* Wikipedia - den frie encyklopedi. [online] [cit. 2010-07-13]. Dostupný z WWW: http://no.wikipedia.org/wiki/Stortingsvalget_2009>.
 - *Sveriges regering.* Wikipedia - Den fria encyklopedin. [online] 19.07.2010 [cit. 2010-07-22]. Dostupný z WWW: http://sv.wikipedia.org/wiki/Sveriges_regering>.
 - *Švédský parlament dal po 30 letech opět zelenou jaderné energii.* Lidovky.cz. [online] 17.06.2010 [cit. 2010-07-24]. Dostupný z WWW: http://www.lidovky.cz/svedsky-parlament-dal-po-30-letech-opet-zelenou-jaderne-energii-pb1-/ln_zahranici.asp?c=A100617_222811_ln_zahranici_mev>.
 - *Tilstrømning av asylsøkere til utvalgte land.* Statistisk Sentralbyrå. [online] ©2002 [cit. 2010-07-06]. Dostupný z WWW: <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200201/14/tab-2002-02-28-04.html>>.
 - *Valg av byråd og byrådenes sammensetning.* Oslo kommune – Byrådet. 19.3.2007 [cit. 2010-07-12]. Dostupný z WWW: http://www.byradet.oslo.kommune.no/getfile.php/Byr%C3%A5det%20%28BYR%29/Internett%20%28BYR%29/Dokumenter/Byraadets_sammensetning.pdf>.
 - *Volební brožury: Fremskrittspartiet: Prinsipp- og handlingsprogram 2005-2009.* Oslo: Fremskrittspartiet, 2005.